

A LAKOSSÁG ÉLETKÖRÜLMÉNYEINEK ALAKULÁSA A MÁSODIK HÁROMÉVES TERV IDŐSZAKÁBAN

BARNABÁS GÁBOR—DÉNES FERENC*

Az életkörülmény, az életszínvonal bonyolult, sokrétű fogalom, változását számos tényező befolyásolja. Az életkörülmények alakulásában a névleges bérszínvonalon kívül többek között például a béren felüli jövedelmek, a fogyasztói árak, a lakáshelyzet, a közlekedési viszonyok stb. is szerepet játszanak. Az életkörülmények fogalmának rendkívül összetett jellegéből következik, hogy az életszínvonal statisztikai vizsgálata sokrétű, bonyolult feladatot jelent. Természetesen az életkörülmények alakulását befolyásoló valamennyi tényező együttes hatását összefoglaló mutatószámmal kifejezni nem lehet. Az életszínvonal változásának részletesebb elemzése csak több, fontosabb és kisebb jelentőségű mutatószám egyidejű alkalmazásával lehetséges. A szocialista országokban az életszínvonal változásának összefoglaló jellemzésére elsősorban a *fogyasztás* és a *jövedelem* mutatószámait használjuk.¹

E tanulmány a továbbiakban a fogyasztás és a jövedelem elemzésén keresztül ad képet arról, hogy az összes népesség, ezen belül a munkás-alkalmazotti és a paraszti népesség életkörülményei a második hároméves terv időszakában hogyan alakultak.

I. A LAKOSSÁG FOGYASZTÁSA ÉS ÖSSZES JÖVEDELME

1. A lakosság fogyasztása

A nemzeti jövedelemből a lakosság fogyasztására jutó rész volumene a második hároméves terv időszakában — a népesség 1,5 százalékos növekedése mellett — 20,1 százalékkal nőtt, ami annyit jelent, hogy egy főre számítva a lakosság fogyasztása a nemzeti jövedelemből 1960-ban 18,4 százalékkal volt több az 1957. évinél.

* A cikk a Központi Statisztikai Hivatal által kiadott „A nemzeti jövedelem és a lakosság életkörülményei a hároméves terv időszakában” c. jelentés (Statisztikai Időszaki Közlemények 46. kötet) második részének ismertetése.

¹ A fogyasztás és a jövedelem színvonala és dinamikája egy adott időszakban kisebb vagy nagyobb mértékben eltérhet egymástól. Előfordul, hogy a lakosság adott időszakban megszerzett jövedelmének csak egy részét fordítja fogyasztásra, míg az előbbinél természetesen lényegesen kisebb részét tartalékolja (pl. bankban). Viszont az is előfordulhat, hogy a lakosság egy adott időszakban megszerzett jövedelménél többet fogyaszt, tartalékait használja fel. A gyakorlatban a jövedelem és a fogyasztás közötti eltérés csak a parasztságnál számottevő, ahol a fogyasztási célokat szolgáló készletek (termények, kamrakészletek stb.) az egyes évek különböző termés-eredményeivel összefüggésben mintegy jövedelem kiegyensúlyozó szerepet játszanak. A munkás-alkalmazotti népességnél a jövedelem és a fogyasztás közötti eltérés pénz tartalékolás formájában jelentkezik és nagyságrendjének változása jelenleg elhanyagolható.

1. tábla

A lakosság száma és fogyasztása

Év	A lakosság		
	száma az év közepén (ezer)	fogyasztása a nemzeti jövedelemből	
		összesen millió forint	egy főre számítva, forint
1958	9 898	82 033	8 288
1959	9 954	88 453	8 886
1960	10 000	94 455	9 446
Index: 1957. év = 100			
1957	100,0	100,0	100,0
1958	100,4	104,3	103,9
1959	101,0	112,4	111,4
1960	101,5	120,1	118,4

Az anyagi javak fogyasztásának növekedése azonban önmagában nem fejezi ki az életkörülményekben beállott változást. Az anyagi javak mellett ugyanis a szükségletek kielégítésében jelentős szerepe van a különböző szociális, egészségügyi és kulturális juttatásoknak, valamint az igénybe vett szolgáltatásoknak is. Ilyen körülmények között az anyagi javakon túl a fenti tételeket is magában foglaló lakosság *összes fogyasztása* természetesen eltér a nemzeti jövedelemben szereplő lakossági anyagfogyasztástól. Az anyagi javak, különböző juttatások, és vásárolt szolgáltatások fogyasztásának együttes alakulását kifejező *összfogyasztás* a második hároméves terv időszakában az alábbiak szerint alakult.

2. tábla

A lakosság összfogyasztásának alakulása

(1959. évi árszínvonalon)

Év	A lakosság évi összfogyasztása	
	összesen milliárd forint	egy főre számítva, forint
1957	92,2	9 355
1958	95,8	9 679
1959	103,4	10 387
1960	110,0	11 000
Index: 1957. év = 100		
1957	100,0	100,0
1958	103,9	103,5
1959	112,1	110,0
1960	119,3	117,6

A lakosság összfogyasztásának túlnyomó részét kitevő vásárlásból származó fogyasztás aránya a három év alatt kismértékben nőtt. Jelentős a saját termeléstől származó fogyasztás is, amelynek aránya 1957 és 1960 között csökkent. (Lásd a 3. táblát és az 1. színes ábrát.)

3. tábla

Az össz fogyasztás összetétele források szerint

Megnevezés	A lakosság fogyasztása az			
	1957.	1958.	1959.	1960.
	évben, az össz fogyasztás százalékában			
Fogyasztás vásárlásból	66,7	65,8	66,0	67,5
Fogyasztás saját termelésből	23,2	23,2	22,6	20,6
Fogyasztás ingyenes juttatásból ...	10,1	11,0	11,4	11,9
<i>Összes fogyasztás</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A vásárlásból származó fogyasztás túlnyomó része a kereskedelmen keresztül jut el a lakossághoz. A vásárlásból származó fogyasztáson belül a kereskedelem aránya az 1958. évi 71,3 százalékról 1960-ban 75,2 százalékra nőtt. 1958-ban 9,7 százalékos arányával a magánkisipar forgalma a kereskedelem után a második legjelentősebb vásárlási forma volt, 1960-ban azonban a szabadpiac, a szállítás és posta, a magánkisipar, a szolgáltatások és az egyéb áruforgalom csaknem egyenlő mértékben, egyenként 4—5 százalékkal járultak hozzá a kereskedelmen kívüli forgalomhoz.

A lakosság összes fogyasztásában természetesen a legnagyobb súllyal az élelmiszerfogyasztás (40,7 százalék) szerepel. Az élelmiszerfogyasztás mellett jelentősebb a ruházati és lábbeli fogyasztás (13,3 százalék), de — figyelemre méltóan — közel ugyanakkora súllyal szerepel az italfogyasztás (10,5 százalék) is. A fogyasztás nagyrésze (92,5 százalék) anyagi jellegű. A lakosság fogyasztásának nem anyagi jellegű részében a szociális, egészségügyi, kulturális és egyéb szolgáltatások anyagmentes értéke szerepel. (Lásd a 4. táblát és a 2. színes ábrát.)

4. tábla

A lakosság összes fogyasztásának megoszlása az 1959. évben*

Megnevezés	A lakosság 1959. évi fogyasztása		A fogyasztásból	
	milliárd forint	százalékos megoszlás	anyagjellegű	nem anyagjellegű
			százalékban	
Élelmiszerek	42,1	40,7	100,0	—
Ital	10,9	10,5	100,0	—
Dohány	1,9	1,8	100,0	—
Ruházat és lábbeli	13,7	13,3	100,0	—
Lakás, víz, gáz fűtő- és világító- anyag	6,2	6,0	86,4	13,6
Bútor, lakberendezési és háztartási felszerelések, szolgáltatások	5,4	5,2	93,8	6,2
Kulturális, egészségügyi cikkek és szolgáltatások	13,6	13,2	51,4	48,6
Közlekedés és hírközlés	5,7	5,5	100,0	—
Egyéb anyagi javak és szolgáltatá- sok	3,9	3,8	100,0	—
<i>Összes fogyasztás</i>	<i>103,4</i>	<i>100,0</i>	<i>92,5</i>	<i>7,5</i>

* A lakosság összes fogyasztásának fenti bontása csak 1959. évre áll rendelkezésünkre. Az 1959. évi adatok azonban a hároméves tervidőszak egészére is megközelítően jól mutatják a fogyasztás szerkezetét.

2. A lakosság összes jövedelme

Az anyagi javakból történő fogyasztás, valamint a szolgáltatások igénybevételének növekedése a jövedelmek fokozatos emelkedésével függ össze. A jövedelmek a hároméves terv időszakában 20 százalékkal emelkedtek.

5. tábla

A lakosság fogyasztása és összes jövedelme

(1959. évi árszínvonalon)

Megnevezés	1957.	1958.	1959.	1960.
	évben, millió forint			
Összes fogyasztás	92,2	95,8	103,4	110,0
Magánlakásépítés	2,2	3,1	3,3	3,1
Különbéféle pénzügyi bevételek és kiadások egyenlege	0,2	0,1	0,1	0,1
Pénzmegettakarítás	0,6	1,4	2,8	1,7
Összes jövedelem*				
<i>millió forintban</i>	95,2	100,4	109,6	114,9
<i>az 1957. évi százalékában</i>	100,0	105,4	115,1	120,7

* A lakosság összes jövedelmeként ebben az összeállításban (és a továbbiakban) a paraszti népességnél nem vettük figyelembe a termelőszövetkezetek, a háztáji és az egyéni gazdaságok túlnyomórészt üzemi rendeltetésű alapváltozásait, tehát a lakosság összes jövedelme a parasztság vonatkozásában az ún. „összes fogyasztás reálértékét” tartalmazza.

A munkások és alkalmazottak összes jövedelmét, a parasztság összes fogyasztását, valamint a lakosság egyéb rétegének összes jövedelmét — melyek együttesen a lakosság összes jövedelmét teszik ki — a jövedelmek jellege szerint kétféleképpen csoportosítjuk. Az egyes népességcsoportok összes jövedelmén belül megkülönböztetünk egyrészt végzett munkával kapcsolatos jövedelmeket, és társadalmi juttatásokat, másrészt személyes rendelkezésű és meghatározott rendeltetésű jövedelmeket.²

² A lakosság összes jövedelmének nagyobb részéhez, végzett munkájának mennyisége és minősége szerint jut. A jövedelmek e csoportjához soroljuk a munkaviszonyban állóknál a munkabéretet, a nyereségrészesedést és az egyéb személyi jellegű bevételeket (napidíj, újtási-, kutatási-, szervezői-, szakértői- stb.) díj, a mezőgazdasági termelőknél, valamint a kisiparosoknál és az egyéb szabadfoglalkozásúaknál pedig a fő- vagy melléktevékenységből származó jövedelmeket (illetve a jövedelmekből fedezett személyes fogyasztás értékét).

A társadalmi juttatások közé azokat az állami vagy vállalati költségvetésből fedezett juttatásokat soroljuk, amelyek szoros kapcsolatban vannak a lakosság anyagi, kulturális és egészségügyi szükségleteinek kielégítésével. Ezeket a juttatásokat a lakosság általában személy szerint, egyénenként veszi igénybe. A társadalmi juttatások a lakoságnál részben pénzbeni (nyugdíj, táppénz, ösztöndíj stb.) részben természetbeni ingyenes vagy kedvezményes juttatások formájában (egészségügyi ellátás, oktatás, népművelés) jelentkeznek.

Személyes rendelkezésűnek nevezzük a jövedelmeknek azt a részét, amelyet a lakosság lettsége szerinti módon használhat fel, függetlenül attól, hogy a jövedelem milyen forrásból (munkaszerinti elosztásból vagy ún. társadalmi juttatásból) származik. Ide tartoznak a pénzjövedelmek, (munkabér, táppénz, nyugdíj, családi pótlék, áruértékesítésből származó pénzbevétel stb.), valamint a saját termelésből történő fogyasztás. Ezzel szemben a jövedelmek meghatározott rendeltetésű részét a lakosság nem fogyaszthatja el tetszése szerint, hanem csak meghatározott formában veheti igénybe. Ide tartoznak az állami ingyenes vagy kedvezményes szolgáltatások, mint az egészségügyi ellátás (kórházi- és járóbetegellátás, anya- és csecsemővédelem stb.), a szociális gondoskodás (üdültetés, szociális otthonok) az oktatás és népművelés vagy az egyéb juttatás (vasúti kedvezmény, étkezési hozzájárulás, munkaruha stb.).

A lakosság összes jövedelmének csoportosítása

I.

Személyes rendelkezésű jövedelmek

Meghatározott rendeltetésű jövedelmek

1. Munkabér (nettó, nyereségrészesedéssel együtt)	1. Táppénz	1. Egészségügyi ellátás (kórházak és klinikák-, járóbetegellátás, anya- és csecsemővédelem nettó költségei [kiadás-bevétel], valamint a csecsemőtej árkedvezménye, a közegészségügy és járványügyi ellátás, a mentők-, a gyógyszer ellátás és a gyógyászati segédeszköz-ellátás költségei)
2. Ipari tanulók bére	2. Családi pótlék és segély	2. Szociális gondoskodás (szociális otthonok és az üdültetés nettó költségei [a költségvetésből és a vállalati alapokból fedezett egyaránt])
3. K. II. bér	3. Nyugdíj	3. Oktatás és népművelés (bölcsődék, óvodák, alsófokú oktatás, közép- és felsőfokú oktatás, ipari tanulók oktatásának, tanfolyamok, könyvtárak, művelődési otthonok nettó költségei, valamint az ösztöndíjak összege)
4. Egyéb személyi jellegű kifizetés (például újtási, kutatási díjak, különféle jutalmak, szakértői, szerzői díj, bevonultak segélyei stb.)	4. Ösztöndíj	4. Egyéb juttatások: munka- és egyenruha juttatás nettó költségei, vasúti kedvezmények (kivéve a dolgozók munkahelyre szállításával kapcsolatos kedvezményeket), az étkezési hozzájárulás és az üzemi lakótelepek árkedvezménye
5. Folyószámla egyenlegek bérjellegű része		
6. Államkölcsönnyeremény és kamat		
7. Egyéni gazdaság napszáma munkás-alkalmazottaknak		
8. Mezőgazdasági kiegészítő gazdaságból származó jövedelem		
9. Magánkisiparosok, kiskereskedők, fuvarozók és egyéb szabadfoglalkozásúak tevékenységéből származó jövedelem		
10. Áruértékesítésből származó pénzbevétel		
11. Munkaegységrészesedés (pénzben)		
12. Bevitt állatokért, felszerelésekért kapott pénz		
13. Fuvarozási díj		
14. Saját termelésű termékek fogyasztása		
15. Termelői készletek változása		

II.

Végzett munkával kapcsolatos jövedelmek

Társadalmi juttatás

A lakosság összes jövedelmén belül a végzett munkával kapcsolatos jövedelem 1957—1960 között 15,9 százalékkal, a társadalmi juttatások összege ennél lényegesen nagyobb mértékben, 48,3 százalékkal nőtt.

6. tábla
A lakosság összes jövedelmének alakulása
(Index: 1957. év = 100)

Év	Végzett munkával kapcsolatos jövedelem	Társadalmi juttatások	Összes jövedelem
1957	100,0	100,0	100,0
1958	104,3	112,1	105,4
1959	112,2	131,4	115,1
1960	115,9	148,3	120,7

A végzett munkával kapcsolatos jövedelmek és a társadalmi juttatások aránya az összes jövedelmen belül — annak következtében, hogy a társadalmi juttatásokból való részesedés jelentősen eltérő — számottevően különbözök a népesség egyes csoportjainál. (Lásd a 3. színes ábrát.)

Figyelemre méltó a végzett munkával kapcsolatos jövedelmek arányának fokozatos csökkenése mellett — ezen belül — a bér és bérjellegű jövedelmek viszonylagos súlyának a növekedése. (Lásd a 7. táblát és a 4. színes ábrát.)

A lakosság egy főre jutó jövedelmének százalékos megoszlása* 7. tábla

A jövedelem forrásai	Az egy főre jutó			
	1957.	1958.	1959.	1960.
	évi jövedelem megoszlása (százalék)			
Bér és bérjellegű jövedelem	46,9	47,5	48,5	50,0
Mezőgazdasági termelésből származó jövedelem**	33,5	31,7	30,7	28,8
A lakosság egyéb jövedelmei	4,6	4,9	3,7	2,8
<i>Végzett munkával kapcsolatos jövedelmek összesen</i>	<i>85,0</i>	<i>84,1</i>	<i>82,9</i>	<i>81,6</i>
Társadalmi juttatások	15,0	15,9	17,1	18,4
<i>A lakosság összes jövedelme</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* A táblában szereplő összegek nettó értékek. A végzett munkával kapcsolatos jövedelmeket ugyanis csökkentettük a nyugdíj járulékkal, az adó és az üzemi kiadások összegével, a társadalmi juttatásokat pedig az esetleges befizetésekkel (pl. a gyógyszerek után fizetett 15 százalékos térítéssel).

** A készletváltozások figyelembevétele nélkül.

A végzett munkával kapcsolatos jövedelmeken belül legjelentősebb volt az emelkedés a bér- és bérjellegű jövedelmek területén (28,7 százalék). A mezőgazdasági eredetű jövedelem pedig csak igen kismértékben, 3,8 százalékkal emelkedett az 1957. évihez viszonyítva. Az egyéb jövedelmek csökkenését a kisiparosok, kiskereskedők, fuvarosok és egyéb szabadfoglalkozásúak létszámának és gazdasági tevékenységének csökkenése okozta.

A lakoságnak a végzett munkával kapcsolatos jövedelme 8. tábla

Jövedelem forrásai	1957.	1958.	1959.	1960.
		évben (millió forint)		
Bér és bérjellegű jövedelem	44 618	47 700	53 077	57 440
Mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelem	31 859	31 760	33 631	33 070
Egyéb jövedelem	4 433	4 901	4 082	3 232
<i>Végzett munkával kapcsolatos jövedelmek összesen</i>	<i>80 910</i>	<i>84,361</i>	<i>90,790</i>	<i>93 742</i>
	Index: 1957. év = 100			
Bér és bérjellegű jövedelem	100,0	106,9	119,0	128,7
Mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelem	100,0	99,7	105,6	103,8
Egyéb jövedelem	100,0	110,6	92,1	72,9
<i>Végzett munkával kapcsolatos jövedelmek összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>104,3</i>	<i>112,2</i>	<i>115,9</i>

A lakosság egészére vonatkozóan a *társadalmi juttatások* összege a 3 éves tervidőszak alatt mintegy 7 milliárd forinttal növekedett és ezzel 1960-ban csaknem másfélszerese volt az 1957. évinek. A társadalmi juttatások közül legnagyobb mértékben a nyugdíj és a családi pótlék növekedett: az előbbieket összege 1960-ban több mint 1800 millió forinttal (70 százalékkal), az utóbbi összege pedig kerekén 800 millió forinttal (75 százalékkal) volt több, mint 1957-ben. A családi pótlék a jelentős növekedés ellenére is mindössze 2,8 százalékat teszi ki az összes jövedelemnek. Emellett nagyságrendjét tekintve a legnagyobb súllyal az oktatás és a népművelés terén nyújtott állami gondoskodás kiterjesztése szerepel: az oktatásra fordított költségek 1957-hez képest kb. 1600 millió forinttal (42 százalékkal) növekedtek. Főleg az alsófokú oktatásnál, az iskolás gyermekek számának növekedése miatt emelkedtek a költségek. Ugyancsak jelentős fejlődés következett be a lakosság egészségügyi ellátásának javításában azáltal, hogy az állami költségvetésből erre a célra folyósított összegek 1400 millió forinttal (44 százalékkal) emelkedtek 1957-hez képest. Az ingyenes vagy kedvezményes egészségügyi ellátásnak a nagyfokú növekedése nagyrészt a társadalombiztosításnak a szövetkezeti parasztságra történt kiterjesztésével kapcsolatos. Az eddig felsoroltakon túlmenően a szociális és kulturális ellátás minden más területén is lényeges javulás következett be, mint pl. a bölcsődék, óvodák, napközi otthonok, szociális otthonok, üdültetés, étkezési hozzájárulás, táppénz stb. növekedésével. (Lásd a 9. táblát és az 5. színes ábrát.)

A társadalmi juttatások alakulása
(1959. évi vásárlóerejű forintban)

9. tábla

Juttatás	1957.	1958.	1959.	1960.
	évben (millió forint)			
Egészségügyi ellátás	3 272	3 789	4 280	4 699
Szociális gondoskodás	5 352	5 945	7 468	8 692
Oktatás és népművelés	3 679	4 079	4 644	5 224
Egyéb juttatások	1 975	2 189	2 372	2 555
<i>Összesen</i>	<i>14 278</i>	<i>16 002</i>	<i>18 764</i>	<i>21 170</i>
	Index: 1957. év = 100			
Egészségügyi ellátás	100,0	115,8	130,8	143,6
Szociális gondoskodás	100,0	111,1	139,5	162,4
Oktatás és népművelés	100,0	110,9	126,2	142,0
Egyéb juttatások	100,0	110,8	120,1	129,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>112,1</i>	<i>131,4</i>	<i>148,3</i>

A társadalmi juttatásokon belül — amelyek a vizsgált időszakban 48,3 százalékkal emelkedtek — a pénzbeni jövedelmek 60,9 százalékkal, az ingyenes vagy kedvezményes juttatások pedig 40,2 százalékkal növekedtek. A pénzbeni jövedelmek azonban az összes társadalmi juttatásoknak csak mintegy 40 százalékat teszik és ez az arány a hároméves terv időszakában lényegében nem változott.

A tárgyidőszak végén a lakosság egy főjére jutó társadalmi juttatások összege 2117 forint volt.

Mivel az előbbieken közölt adatok a lakosság egészére vonatkoznak nem érdektelen megvizsgálnunk azt, hogy az egyes társadalmi csoportok milyen mértékben részesednek a társadalmi juttatásokból.

10. tábla

A társadalmi juttatások megoszlása

Magnevezés	Egy főre jutó társadalmi juttatás 1960-ban (1959. évi vásárlóerejű forintban)	
	forint	Index: az átlag = 100
Munkások és alkalmazottak	2761	130,4
Parasztok	1076	50,8
Egyéb népesség	664	31,4
<i>Az egész népesség</i>	<i>2117</i>	<i>100,0</i>

A társadalmi juttatások szempontjából legkedvezőbb a munkás- és alkalmazott népesség helyzete. Itt ugyanis az egy főre jutó társadalmi juttatások összege több, mint négyszerese az egyéb lakosságénak és több mint két és félszerese a parasztonak. Az egyes népességcsoportok között a társadalmi juttatások egyes fajtáiból való részesedés is igen különböző. A munkások és alkalmazottak részesedésének megoszlása nagyjából követi az országos átlagot. A parasztságra jutó társadalmi juttatások zömét az oktatás és az egészségügyi ellátás teszi ki. Az egyéb népesség által élvezett társadalmi juttatások mértékét pedig főleg az oktatási és népművelési tételek határozzák meg.

Főként annak következtében, hogy a társadalmi juttatások jóval nagyobb mértékben növekedtek, mint a végzett munkával kapcsolatos jövedelmek, a hároméves terv időszakában némileg módosult a lakosság összes jövedelmének összetétele aszerint is, hogy abból mennyi az a jövedelem, amellyel a lakosság közvetlenül rendelkezik (személyes rendelkezésű jövedelem) és mennyi az olyan jövedelem, amelyet ingyenes vagy kedvezményes szolgáltatások formájában élvez és melyből csak az igénybevétel alkalmával és mértékéig részesedik (meghatározott rendeltetésű jövedelem).

A személyes rendelkezésű jövedelmek a hároméves terv időszakában 18,8 százalékkal, a meghatározott rendeltetésű jövedelmek 40,2 százalékkal emelkedtek. Így a személyes rendelkezésű jövedelmek részaránya az összes jövedelemen belül az 1957. évi 90,8 százalékról 1960-ra 89,4 százalékra csökkent.

11. tábla

A lakosság összes jövedelmének alakulása

(Index: 1957. év = 100)

Év	jövedelem		
	Személyes rendelkezésű	Meghatározott rendeltetésű	Összes
1957	100,0	100,0	100,0
1958	104,6	113,9	105,4
1959	113,8	127,9	115,0
1960	118,8	140,2	120,7

II. A MUNKÁS-ALKALMAZOTTI ÉS PARASZTI NÉPESSÉG ÖSSZES JÖVEDELME, ILLETVE FOGYASZTÁSA

1. A munkások és alkalmazottak összes jövedelme

A munkások és alkalmazottak egy főre jutó összes *reáljövedelme*³ a három-éves terv időszakának utolsó évében, 1960-ban 16,7 százalékkal volt magasabb az 1957. évinél. Ez a növekedés a jövedelmek volumenének 35,2 százalékos és a népesség 15,9 százalékos növekedéséből adódott:

12. tábla
A munkás-alkalmazotti népesség
reáljövedelmének alakulása

Év	A munkás-alkalmazott népesség		
	összes reáljövedelme	száma	egy főre jutó összes reál- jövedelme
Index: 1957. év = 100			
1957	100,0	100,0	100,0
1958	108,2	101,1	107,1
1959	122,0	106,8	114,2
1960	135,2	115,9	116,7

Az egy főre jutó jövedelem növekedésének mértéke a foglalkoztatottság színvonalának emelkedésétől, a reálbérek növekedésétől, valamint a fogyasztói árak alakulásától függ.

A három év alatt a munkás-alkalmazott keresők száma több mint 400 000 fővel (17,8 százalékkal) emelkedett. Ez a rendkívül nagy növekedés azonban csak részben járult hozzá a munkás- és alkalmazotti népesség reáljövedelmének emelkedéséhez. A létszámnövekedésnek ugyanis csak mintegy fele származott a korábban is munkás-alkalmazotti népességből, és növelte ily módon a munkás-alkalmazotti népesség családi jövedelmeit, az újonnan munkába állottak másik fele a paraszti népesség köréből került ki. A munkás-alkalmazotti népesség száma a parasztság köréből 1957-től 1960 közepéig mintegy 650—700 ezer fővel emelkedett. A társadalmi átrétegződés sokféle formája közül egyik legáltalánosabb forma az öregeket és fiatalokat egybefoglaló nagy paraszti háztartási közösségek felbomlása, az öregek belépése a termelőszövetkezetekbe és a fiatalabb generáció elkülönülése, a népgazdaság más területein, az iparban, építőiparban, közlekedésben munkásként való elhelyezkedése. A másik legáltalánosabb forma a korábbi kétlakiak átalakulása. Ezeknek nagy része ugyanis vagy teljesen feladta gazdaságát, vagy oly kis körre szorult mezőgazdasági tevékenysége, hogy többé nem tekinthetők kétlakiaknak.

A munkásokhoz és alkalmazottakhoz újonnan átkerült rétegben a munkás- és alkalmazotti keresők aránya lényegesen alacsonyabb, mint a régebbi munkás-alkalmazotti népességben. Ez a réteg ugyanis legnagyobb részben jelenleg is falun él, családjukban viszonylag sok a gyermek, a nők egy része továbbra is a háztartásban és a házkörüli gazdasággal van lekötve, munkaalkalma is kevesebb

³ A munkások és alkalmazottak jövedelme a nettó béreken, a nyereségrészesedésen, a tápénzen túl tartalmazza a bármilyen címen — rendszeresen és nem rendszeresen — élvezett pénzbevételeket (pl. családi pótlék és segély, nyugdíj, ösztöndíj, kiküldetési-, különélési díj, jutalom, szakértői díj, szerzői díj, államkölcsön nyereség, takarékbetét után élvezett kamat stb.), valamint a munkás- és alkalmazotti népességhez sorolt kettős jövedelmű családok mezőgazdasági tevékenységéből származó jövedelmét.

Az összes jövedelem magában foglalja továbbá a munkás- és alkalmazotti népesség által igénybevevett — ingyenes, illetve kedvezményes — szociális, egészségügyi, kulturális és egyéb juttatások értékét is. A munkások és alkalmazottak jövedelmeit egy főre vonatkoztatva számítottuk ki. A mutatót a fogyasztói árindex segítségével számítottuk át reálértékre.

stb. Ily módon ezeknek a munkás-alkalmazotti keresőknek a munkaviszonyból származó jövedelme lényegesen nagyobb népesség között oszlik meg, mint azoknál, akik régebben is munkások voltak, ezért ennek az új és széles rétegnek a munkások és alkalmazottak közé kerülése csökkentőleg hat az összes munkások és alkalmazottak egy főre jutó jövedelmére. Ezt bizonyos mértékig ellensúlyozta ugyan, hogy a parasztságból beáramló népességgel együtt növekedett a munkások és alkalmazottak mezőgazdasági eredetű jövedelme is. Minthogy azonban a jobbára csak kisegítő gazdaságból származó mezőgazdasági jövedelem színvonalja jóval alacsonyabb, mint a munkabér, az itt jelentkező kisebb javulás nem egyenlíthette ki a bérjövedelemnél mutatkozó kedvezőtlen hatást. Ilyen körülmények között a munkások és alkalmazottak számának nagyarányú emelkedése ellenére a munkás-alkalmazotti népesség reáljövedelmének alakulását a foglalkoztatottság növekedése csak kisebb mértékben befolyásolta.

Az előbbiekből következik, hogy azoknak, akik már a hároméves terv elején is munkások voltak, kedvezőbben alakult a reáljövedelme, mint az újonnan munkássá lett réteget is felölelő egész mai munkás-alkalmazotti népességé. Ezért ha figyelmen kívül lehetne hagyni a parasztságból újonnan beáramló keresőket, akkor a munkás-alkalmazottak reáljövedelme az előbbieken kimutatottnál mintegy 2—3 százalékkal magasabb lenne. Megjegyezzük, hogy jóllehet az újonnan munkássá lett réteg reáljövedelme alacsonyabb, mint a régebbi munkásoké, de magasabb, mint volt korábban, munkássá válása előtt.

A munkás-alkalmazotti népesség egy főre jutó összes reáljövedelmének 16,7 százalékos növekedésében a döntő szerepet tehát — a korábbi évekkel ellentétben — nem a foglalkoztatottság, hanem a jövedelmek növekedése játszotta. Az összes jövedelmen belül az egy főre jutó személyes rendelkezésű jövedelmek 16,0 százalékkal, a meghatározott rendeltetésű jövedelmek 22,3 százalékkal növekedtek.

13. tábla

A munkások és alkalmazottak egy főre jutó reáljövedelmének alakulása

Év	Munkások és alkalmazottak egy főre jutó		
	személyes rendelkezésű	meghatározott rendeltetésű	összes
	reáljövedelme		
1959. évi vásárlóerejű forintban			
1957	9 553	1 200	10 753
1958	10 157	1 355	11 512
1959	10 839	1 440	12 279
1960	11 080	1 468	12 548
Összes jövedelem = 100			
1957	88,8	11,2	100,0
1958	88,2	11,8	100,0
1959	88,3	11,7	100,0
1960	88,3	11,7	100,0
Index: 1957. év = 100			
1957	100,0	100,0	100,0
1958	106,3	112,9	107,1
1959	113,5	120,0	114,2
1960	116,0	122,3	116,7

A munkások és alkalmazottak egy főre jutó *személyes rendelkezésű jövedelmek* belül a legnagyobb szerepet a háromnegyedrészt kitevő bérek növekedése játszotta; ezek a hároméves terv időszaka alatt 12 százalékkal emelkedtek. Kismértékben hozzájárult a reáljövedelem növekedéséhez a béren felüli személyes rendelkezésű jövedelmek emelkedése is. Ezek a tételek nagymértékben (30 százalékkal) emelkedtek a három év alatt. Az 1959. évi rendezés következtében különösen számottevő volt a nyugdíj és a családi pótlék összegének emelkedése (38,5, illetve 56,6 százalékkal növekedtek), azonban ezeknek a tételeknek nincs nagy súlya az összjövedelemben.

Az egy főre jutó összes jövedelmek belül a végzett munkával kapcsolatos jövedelmek és a társadalmi juttatások részarányában a hároméves terv időszakában kisebb eltolódás mutatkozott a társadalmi juttatások javára.

14. tábla

*Munkások és alkalmazottak
egy főre jutó összes jövedelmének megoszlása*

Jövedelem formái	1957.	1958.	1959.	1960.
	évben			
Végzett munkával kapcsolatos jövedelmek..	80,0	79,0	78,2	78,0
Társadalmi juttatások..	20,0	21,0	21,8	22,0
<i>Összes jövedelem</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A munkás és alkalmazottak jövedelmének közel egyhatodát a társadalmi juttatások tették ki. Másszóval minden 100 forint munkával kapcsolatos jövedelemre mintegy 20 forint társadalmi juttatás jutott. A társadalmi juttatások összege egy főre számítva a tárgyidőszak (1960) végén 2761 forint volt, amiből egészségügyi ellátásra 551, szociális gondoskodásra 1225, oktatásra és népművelésre 601, egyéb juttatásokra 384 forint jutott.

Az egy főre jutó társadalmi juttatások összege a vizsgált időszakban 28,3 százalékkal emelkedett. A társadalmi juttatásokon belül legnagyobb volt az emelkedés a szociális gondoskodásnál (37,5 százalék), és az oktatás és népművelésnél (29,2 százalék).

A *reálberek*⁴ növekedése a tervidőszak alatt nem volt egyenletes, az első két évben nagyobb, a harmadik évben kisebb mértékű volt. (Lásd a 15. táblát.)

A *bérek* növekedése magában foglalja a nyereségrészesedés címén kifizetett összegeket is. A nyereségrészesedés a tervidőszak alatt jelentősen emelkedett. (1957-ben nem volt még, 1960-ban pedig 1302 millió forint került ezen a címen kifizetésre.) A hároméves terv, amely az egy keresőre jutó reálberek 6 százalékos növekedését írta elő, még nem számolt a nyereségrészesedéssel. A munkások és alkalmazottak egy keresőre jutó reálbére, nyereségrészesedés nélkül számítva kb. 8—9 százalékkal, a nyereségrészesedést is figyelembe véve 11,4 százalékkal haladta meg az 1957. évi színvonalat.

Mint ismeretes a reálberek nagyságát két tényező befolyásolja: a munkások és alkalmazottak átlagbérének a nagysága és a fogyasztási cikkek, valamint a

⁴ A reálbért valamennyi bérben és fizetésben részesülő dolgozóra (munkások, alkalmazottak, kisipari termelőszövetkezeti tagok) vonatkozóan számítottuk ki, az ipari tanulókat azonban nem vettük figyelembe. A reálberek kiszámításánál a nettó bérek (a nyugdíjjárukkal és a kereseti adóval, — 1960-tól a honvédelmi hozzájárulás összegével — csökkentett névleges bér) összegéhez a folyó évben kifizetett nyereségrészesedést és táppénzt is hozzáadtuk. Az egy keresőre jutó névleges bért a fogyasztói árindex segítségével fejeztük ki reálértékben.

szolgáltatásoknak az ára. Tekintettel arra, hogy a hároméves terv időszakában a fogyasztói árak csak kismértékben változtak, a reálbér átlagos alakulása mögötti különbségekről a nominálkeresetek alakulása is jó tájékoztatást nyújt. A hároméves terv időszakában a népgazdaság állami szektorában foglalkoztatott munkások és alkalmazottak átlagos névleges keresete (a nyereségrészesedéssel együtt) 11,9 százalékkal emelkedett.

15. tábla
A munkások és alkalmazottak egy keresőre jutó reálbére

Év	A munkások és alkalmazottak*		
	névleges bérindexe**	fogyasztói árindexe	reálbér indexe
Index: 1957. év = 100			
1957	100,0	100,0	100,0
1958	104,4	100,3	104,1
1959	108,5	99,0	109,6
1960	111,4	99,7	111,7

* Ktsz tagokkal együtt.

** Beleértve a nyereségrészesedést is.

Az átlagkeresetek különböző mértékben növekedtek az egyes népgazdasági ágakban. Annak ellenére, hogy a keresetek abszolút színvonala az iparban és az építőiparban 1960-ban is meghaladja a többi népgazdasági ágban foglalkoztatottak kereseti színvonalát, mégis ezekben a népgazdasági ágakban volt a növekedés a legkisebb. A tervidőszakban a keresetek főleg azokban a népgazdasági ágakban emelkedtek gyorsabban, ahol a korábbi években a népgazdasági átlag alatt voltak. Az átlagnál nagyobb volt a növekedés a mezőgazdaságban, valamint egyes költségvetési szerveknél. A mezőgazdasági átlagkeresetek növekedéséhez hozzájárult az is, hogy nőtt a képzettebb dolgozók (traktorosok stb.) aránya. A költségvetési szerveknél az átlagkeresetek emelkedése jórészt a tanácsi dolgozók, valamint a pedagógusok és egészségügyi dolgozók fizetésének rendezésére vezethető vissza.

A hároméves terv időszakában tovább csökkent az alacsony keresetű munkások és alkalmazottak aránya. A nyereségrészesedést figyelmen kívül hagyva — az összes munkások és alkalmazottak közül 1957-ben még 6,2 százalék — keresett havi 800 forintot, illetve annál kevesebbet; 1960-ban ezek aránya 3,5 százalékra csökkent. Ugyanakkor az 1500 forintnál magasabb keresetűek 1957. évi 35,8 százalékos aránya 1960-ra 47 százalékra növekedett.

16. tábla
Az állami szektorban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak megoszlása havi keresetük szerint*

Időszak	800 forint és kevesebb	800—1000	1000—1200	1200—1500	1500—2000	2000—2500	2500 forintnál magasabb
	havi keresetű munkások és alkalmazottak az összes keresők százalékában						
1957. szeptember	6,2	14,5	19,3	24,2	23,1	8,4	4,3
1960. szeptember	3,5	9,4	15,4	24,7	28,6	12,0	6,4

* A nemtermelő vállalatok és a költségvetési szervek adatai nélkül, a nyereségrészesedést figyelmen kívül hagyva.

A népgazdasági ágak közül csak a mezőgazdaságban és a kereskedelemben jelentős még a 800 forint és ennél kevesebbet kereső munkások és alkalmazottak száma: az előbbinél mintegy 30 000 fő, az utóbbinál több mint 22 000 fő.

A növekedés eltérő mértéke következtében az egyes ágazatok átlagkeresetei közelebb kerültek egymáshoz, és ez csökkentette az elmúlt években a keresőknek nagy mértékű áramlását az egyes népgazdasági ágak között.

*

A keresetek szóródása önmagában nem világítja meg teljes egészében a munkás-alkalmazotti népesség életkörülményeit. Az életkörülményeket (a jövedelmi színvonalat) ugyanis döntően az határozza meg, hogy a legkisebb jövedelmi és fogyasztási közösségekben, a háztartásokban a keresetek hogyan összegeződnek, milyen a keresők és az eltartottak aránya, vagyis, hogy az egyes háztartásokban mennyi az egy főre jutó jövedelem.

A munkás-alkalmazotti háztartások jövedelmi viszonyairól 1959. évre vonatkozóan reprezentatív statisztikai adatok állnak rendelkezésre. Ez a felvétel 18 500 véletlenszerűen kiválasztott, városokban és községekben élő munkás- és alkalmazotti háztartásra terjedt ki.

Eszerint az egy főre jutó havi összes jövedelem a munkás-alkalmazott háztartások 24 százalékában 600 forint alatt van (ide tartozik a megfigyelt népesség 32 százaléka), 40 százalékban 600 forint és 1000 forint között van (ide tartozik a népesség 42 százaléka), végül 36 százalékában 1000 forint felett van (e háztartásokban a népesség 26 százaléka él).

A különböző nagyságú háztartásokban az életkörülmények számottevően eltértek egymástól: minél nagyobb a háztartás, annál kevesebb az életszínvonalat elsődlegesen meghatározó egy főre, illetve a különböző korú családtagok tényleges szükségletei közötti különbségeket is kifejező egy fogyasztási egységre jutó jövedelem.

A munkás-alkalmazotti népességen belül az egyes rétegek között is különbségek vannak. Így például igen lényeges különbség van a munkás- és alkalmazotti népesség két fő csoportja, a munkás háztartások és az alkalmazotti háztartások között. (A háztartás jellegét a háztartásfő foglalkozása alapján határoztuk meg.) Az alkalmazotti háztartások egy főre jutó átlagos összes jövedelme 37 százalékkal magasabb, mint a munkás háztartásoké. (Mindkét csoporton belül további lényeges eltérések vannak a keresők képzettségétől, beosztásától stb. függően.) E különbségek létrehozásában szerepe van annak is, hogy az alkalmazottaknál az átlagos háztartásnagyság kisebb és a kereső-eltartott arány kedvezőbb, mint a munkás háztartásoknál. Emellett nem hanyagolhatók el az átlagkeresetek közötti eltérések sem, amely az alkalmazottaknál 24 százalékkal magasabb, mint a munkásoknál.

A háztartások helyzete nagymértékben különbözik természetesen attól függően is, hogy városban vagy községben van-e a háztartás. Jövedelmi különbségek abból is származnak, hogy a különböző jellegű lakóhelyeken más a háztartások társadalmi-gazdasági összetétele, eltérő a kereső-eltartott arány stb. Ilyen körülmények között az egy főre jutó jövedelmi színvonal Budapesten a legmagasabb és a községekben a legalacsonyabb.

2. A parasztság fogyasztásának, illetve jövedelmének alakulása

A parasztság életkörülményeinek, életszínvonalának statisztikai vizsgálata sokkal problematikusabb, mint a munkásoké és alkalmazottaké. Ez elsősorban abból ered, hogy a parasztságnál a személyes szükségletek kielégítésére és az

üzemi rendeltetésű célokra fordított jövedelem nagymértékben összefonódik, még a termelőszövetkezeti parasztság esetében is. A munkásoknál és alkalmazottaknál az eltérő tulajdonviszonyok miatt a személyes és üzemi jövedelem teljesen elkülönül.

Hazai statisztikai gyakorlatunkban a fenti problémák megoldásához kétféle mutató alkalmazását tartottuk szükségesnek. Az egyik a fogyasztás reálértéke, mely az anyagi és kulturális javak személyi fogyasztásának mértékét fejezi ki. Ezt a mutatószámot használjuk a parasztság életszínvonalának jellemzésére és a munkások és alkalmazottak életszínvonalával való összehasonlítására is, tekintettel arra, hogy tartalmát tekintve ez megegyezik a munkások és alkalmazottak reáljövedelem-mutatójának fogalmával. Ha azonban azt akarjuk vizsgálni, hogy a parasztság termelő tevékenysége, erő kifejtése révén mekkora jövedelemre tett szert — függetlenül a felhasználás módjától — akkor a személyi és üzemi jövedelmeket együttvéve kell számításba venni, mint összes jövedelmet és ennek reálértékét a reáljövedelem mutatójával jellemezzük. Az előbbiekből következik, hogy a reáljövedelem a fogyasztáson kívül tartalmazza mindazokat a pénz- és természetbeni javakat, amelyeket a közös vagy háztáji, illetve az egyéni gazdagságok tiszta vagyonának növelésére, illetve tartalékolására fordítottak.

Nem kevésbé bonyolult a paraszti népesség fogalmának meghatározása sem. Nálunk ugyanis a családok igen nagy része rendelkezik kettős jövedelemmel, vagyis a családnak munkabérből is és mezőgazdasági tevékenységből eredő jövedelme is van. A mezőgazdasági tevékenység köre igen széles korlátok között ingadozik, ideértve a földterülettel nem rendelkező állattartókat is. Az előbbiekből következik, hogy a népesség egyes csoportjai között nincs éles határvonal. Márpedig a rétegenkénti jövedelemvizsgálatokhoz az egész lakosságot valamilyen módon mégis be kell sorolni az alapvető népességcsoportokba. Statisztikai gyakorlatunk a jövedelmi források domináló jellege szerint sorolja az egyes háztartásokat, a hozzájuk tartozó népességgel együtt, a vizsgálat alá vont társadalmi csoportokba. Ebből következik, hogy a parasztsághoz sorolt népesség lényegesen kevesebb, mint amekkora népességnek mezőgazdasági tevékenységből származó jövedelme van.

a) *A paraszti népesség számának alakulása*

A hároméves terv időszaka alatt jelentősen meggyorsult a mezőgazdaság szocialista átalakulása. Ennek következtében nagyarányú átcsoportosulás következett be az egyénileg gazdálkodó és a termelőszövetkezeti családok között. Ezzel egyidejűleg a paraszti népesség száma is jelentősen csökkent. Számításaink szerint az 1960. év közepén több mint 600 000-rel volt kevesebb a paraszti népesség száma, mint az 1957. év azonos időpontjában volt. Ez a csökkenés különböző formákban következett be, ezek közül csupán a két legjelentősebbet említjük meg. Egyrészt a kettősjövedelmű (kétlaki) családok a szövetkezetszervezés során — munkaviszonyuk érintetlen hagyása mellett — földjüket leadták és ezzel a munkások és alkalmazottak csoportjába kerültek, esetleg úgy is, mint termelőszövetkezeti pártoló tagok. Másrészt a népgazdaság nem mezőgazdasági ágazataiban a tervidőszak alatt bekövetkezett foglalkoztatottság növekedésnek (400 000 fő) több mint felét a parasztság köréből munkaviszonyba lépők fedezték. Az alábbi tábla szemlélteti az egyénileg gazdálkodó és a szövetkezeti családok közötti átcsoportosulást és az összes népesség számának változását.

17. tábla
Az összes termelőszövetkezeti családok és egyéni gazdaságok számának és népességének alakulása

Év	Termelőszövetkezeti családok	Egyéni gazdaságok*	Az összes mezőgazdasági jövedelemmel rendelkező család, illetve gazdaság	A mezőgazdasági jövedelemmel rendelkező családok, illetve gazdaságok együttes népessége	
				száma (ezer)	ezer fő
1957	100	1380	1480	4910	100,0
1958	110	1360	1470	4890	99,6
1959	312	1128	1440	4750	96,7
1960	766	564	1330	4300	87,6

* A termelőszövetkezeti csoportokhoz tartozó családokkal együtt.

Az itt kimutatott családok körében jelentős azoknak a száma, amelyekben a család egyik tagja (gyakran maga a családfő) munkaviszonyban áll. Reprezentatív megfigyeléseink szerint átlagban minden harmadik család ebbe az ún. „kettős jövedelmű” csoportba tartozik. A kettős jövedelmű családok száma és aránya a vizsgált időszakban tovább növekedett, annak ellenére, hogy a korábbi kettős jövedelmű családok egy része „tisztá” munkás-alkalmazottá vált.

Mint a bevezetőnkben már említettük, számításainkban a kettős jövedelmű családok közül azokat, amelyekben a munkaviszonyból származó jövedelem meghaladja a mezőgazdasági jövedelmet, a munkás- és alkalmazotti népesség csoportjában mutatjuk ki. Ennek figyelembevételével a parasztsághoz sorolt népesség száma az alábbiak szerint alakult.

18. tábla
A mezőgazdasági jövedelemmel rendelkező családok megoszlása társadalmi rétegek szerint*

Év	Az összes családok száma (ezer)	Ebből a munkásokhoz és alkalmazottakhoz sorolt családok száma (ezer)	A parasztsághoz sorolt		
			családok	népesség	a népesség száma az 1957. évi százalékában
1957	1480	229	1251	4000	100,0
1958	1470	240	1230	3940	98,5
1959	1440	247	1193	3730	93,3
1960	1330	234	1096	3350	83,8

* A mezőgazdasági termelőszövetkezeti családok az 1 kat. hold feletti egyéni gazdaságok és a termelőszövetkezeti csoportokba tartozó családok együttes adatai.

A parasztság jövedelmeiről közölt összefoglaló jellegű adatok a parasztsághoz sorolt népességre vonatkoznak. Egyes részletező elemzéseknél azonban — elsősorban technikai okok miatt — az összes szövetkezeti, illetve az összes 1 kat. holdnál nagyobb területtel rendelkező családok adatait szerepeltetjük.

A hároméves terv időszaka alatt a parasztsághoz sorolt népesség egy főre jutó jövedelme és fogyasztása jelentős mértékben emelkedett. Az egy főre jutó összes jövedelem, amely magában foglalja a saját erőből és állami támogatásból eredő szövetkezeti közös vagyontöredékét, továbbá a szociális, egészségügyi

és kulturális téren élvezett ingyenes vagy kedvezményes juttatásokat is, 1960-ban kereken 16 százalékkal volt magasabb, mint 1957-ben. Ugyanezen időszak alatt az egy főre jutó össze fogyasztás reálértéke 21 százalékkal emelkedett. A parasztság jövedelmének és fogyasztásának különböző mértékű alakulása abból származik, hogy a rendelkezésre álló jövedelmet különböző mértékben fordította egyfelől személyes szükségleteinek kielégítésére, másfelől termelési alapok bővítésére, illetve tartalékolására. Ezen utóbbiakra 1957-ben az összes jövedelemnek 7, 1960-ban pedig csak 3 százalékát fordították.

19. tábla
A parasztság egy főre jutó összes jövedelmének
és összes fogyasztásának reálértéke
(1959. évi árszínvonalon)

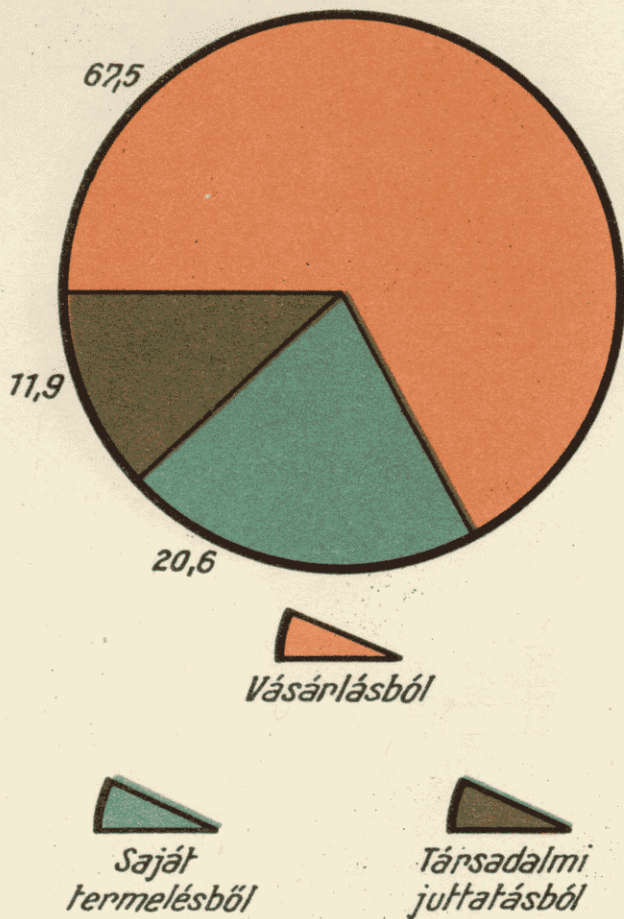
Év	Összes jövedelem	Összes fogyasztás	Tisztavagyon változása
	Forint		
1957	8 713	8 079	+ 634
1958	8 055	8 172	+ 117
1959	9 371	9 177	+ 194
1960	10 102	9 776	+ 326
	Index: 1957. év = 100		
1957	100,0	100,0	.
1958	92,4	101,2	.
1959	107,6	113,6	.
1960	115,9	121,0	.

Az 1960. évi jövedelmek fogyasztására, illetve alapnövelésére történt felhasználása lényegesen más körülmények között ment végbe, mint 1957-ben. Az 1960. évi — egy főre számított — 326 forintos vagyongyarapodás mögött a parasztság termelőalapjainak és készleteinek nagyarányú átcsoportosulása húzódik meg. A termelőszövetkezetekben részben állami támogatásból, részben saját erőből és a tagok által behozott javakból 1959-ben és 1960-ban nagymértékben növekedett a tisztavagyon, ugyanakkor a háztáji gazdaságokban és az egyéni gazdaságokban erősen csökkentek a terménykészletek és az állatállomány.

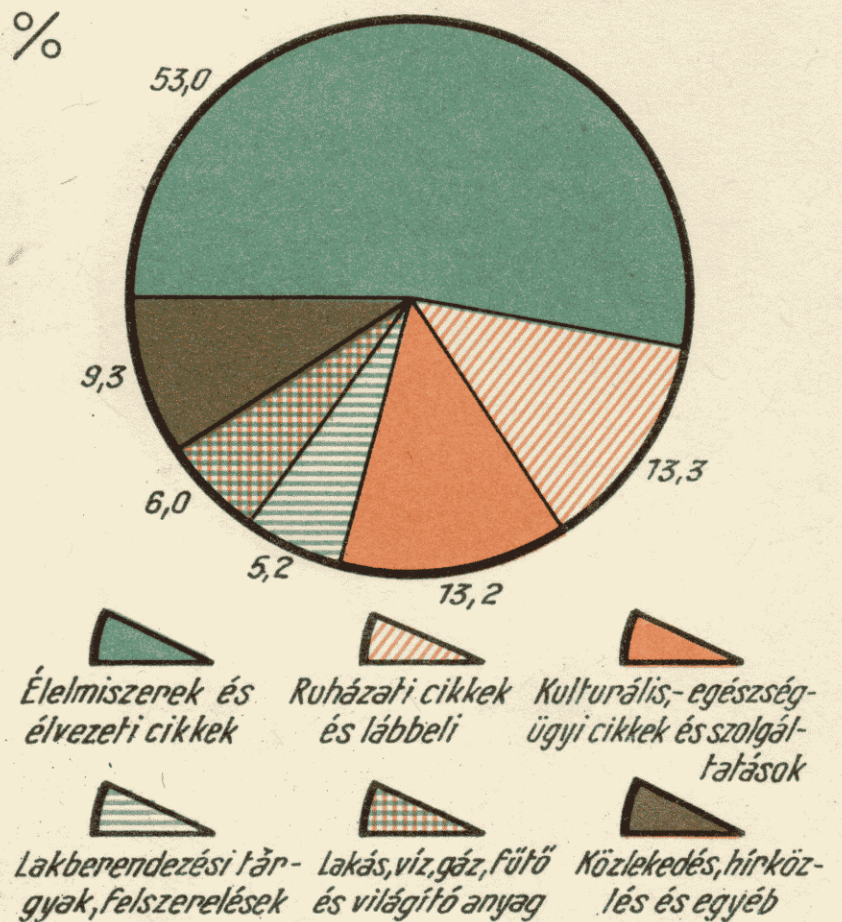
Ha a közös gazdaságokban realizált tisztavagyon-gyarapodást figyelmen kívül hagyjuk és csak az összes fogyasztást, valamint a háztáji és az egyéni gazdaságok vagyonának változását vesszük számításba, azaz a jövedelemnek csak azt a részét, amely felett a parasztság személyesen rendelkezett, akkor az emelkedés 1957 és 1960 között az összes jövedelem 16 százalékos emelkedésével szemben csak 4,5 százalékos. (Lásd a 20. táblát.)

A meghatározott rendeltetésű társadalmi juttatások — elsősorban a szövetkezeti parasztság részére nyújtott kedvezmények kiterjesztése révén egy főre számítva 1960-ban közel 70 százalékkal voltak magasabbak, mint 1957-ben. A parasztság *személyes rendelkezésű jövedelme* — amely tehát sem a meghatározott rendeltetésű társadalmi juttatásokat, sem a szövetkezeti közös gazdaságok vagyonának növekedését sem tartalmazza — 1960-ban lényegében az 1957. évi színvonalon maradt. Ugyanakkor a *személyes rendelkezésű fogyasztás* átlaga — a készletek felhasználása révén — jelentősen emelkedett, 1960-ban 18 százalékkal magasabb volt az 1957. évinél. (Lásd a 21. táblát.)

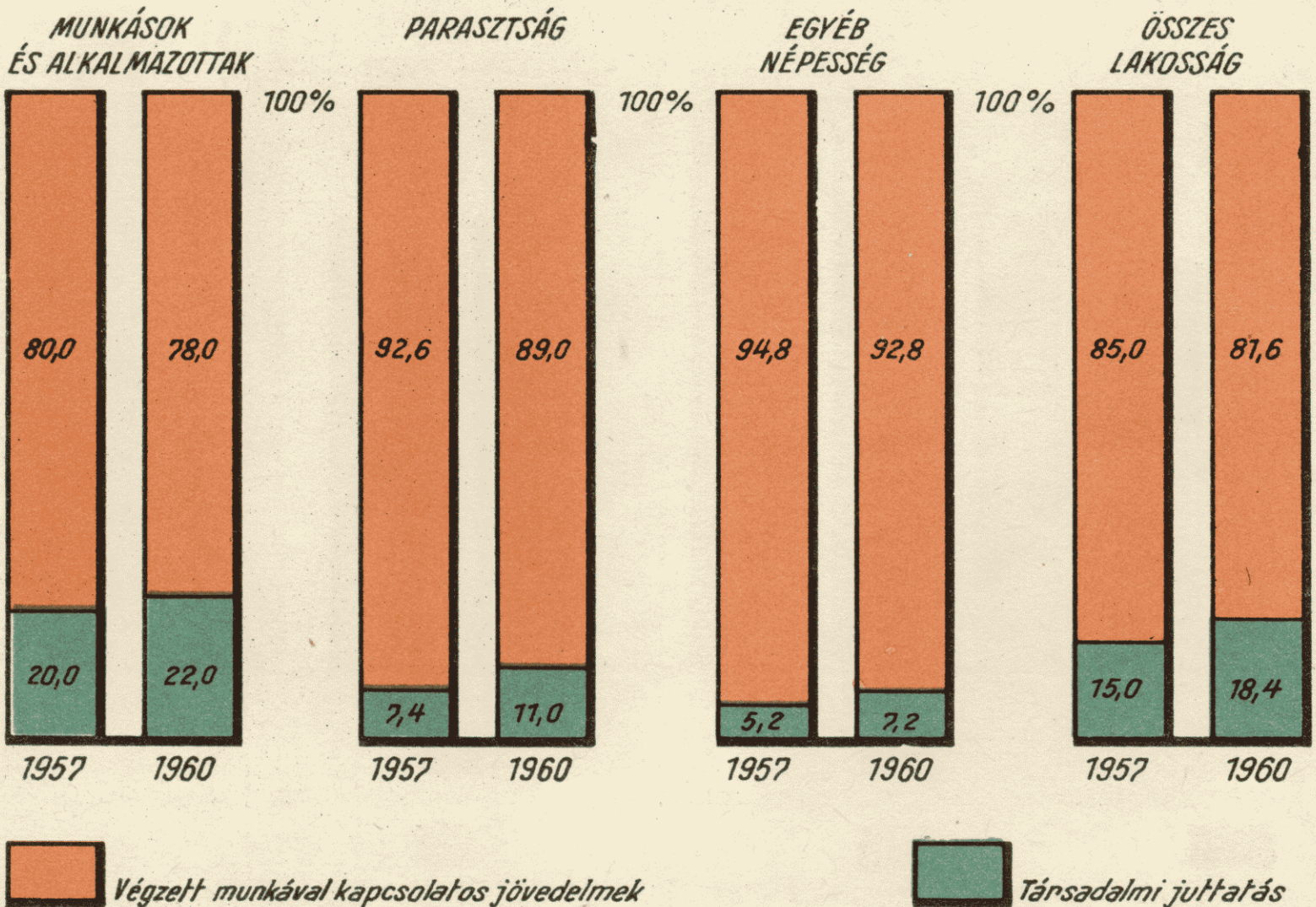
1. A LAKOSSÁG FOGYASZTÁSÁNAK FORRÁSOK SZERINTI ÖSSZETÉTELE 1960-BAN

2. A LAKOSSÁG ÖSSZES FOGYASZTÁSÁNAK MEGOSZLASA FŐBB CIKKCSOPORTONKÉNT 1959-BEN

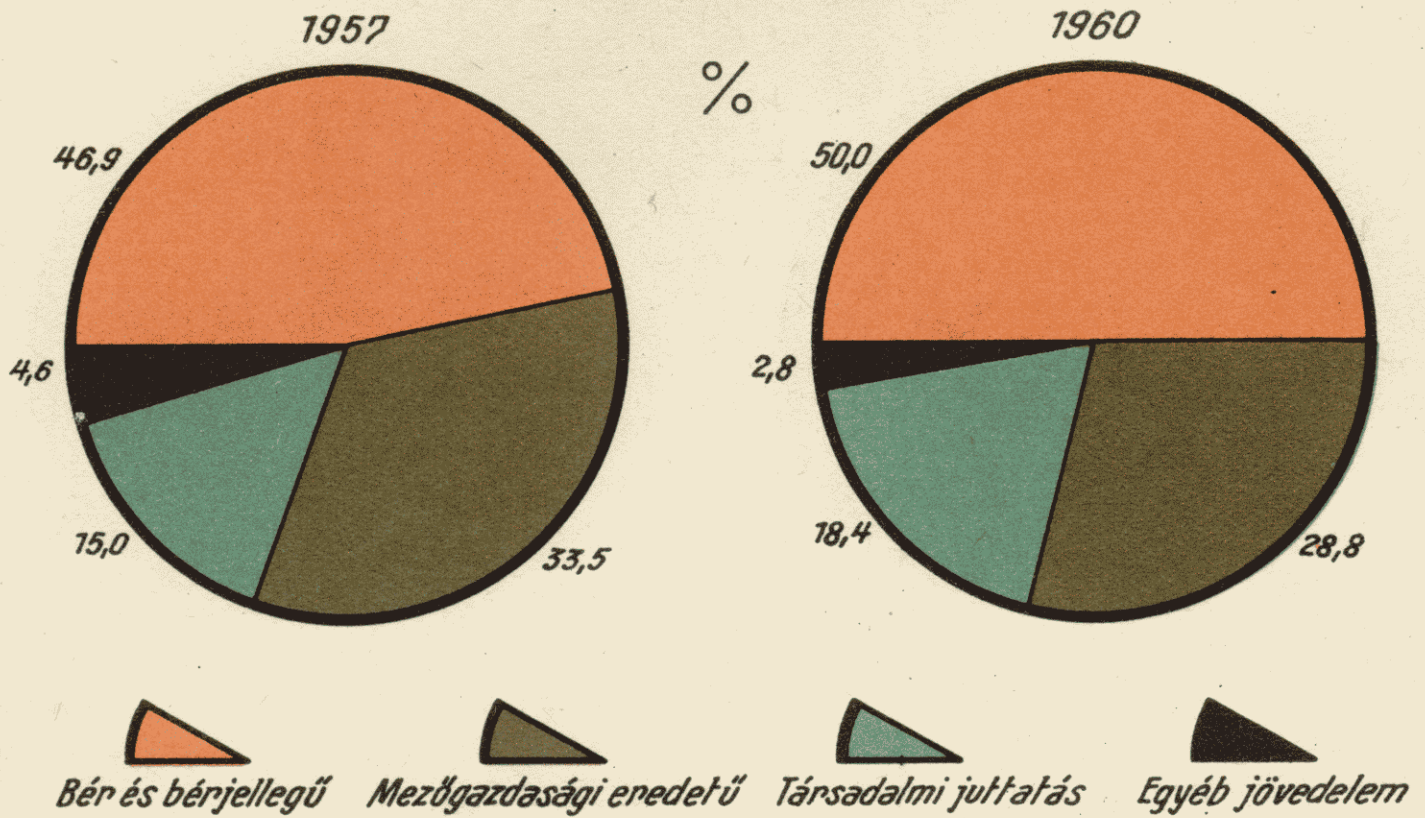

3. A FŐBB NÉPESSÉGCSOPORTOK JÖVEDELMEK MEGOSZLÁSA

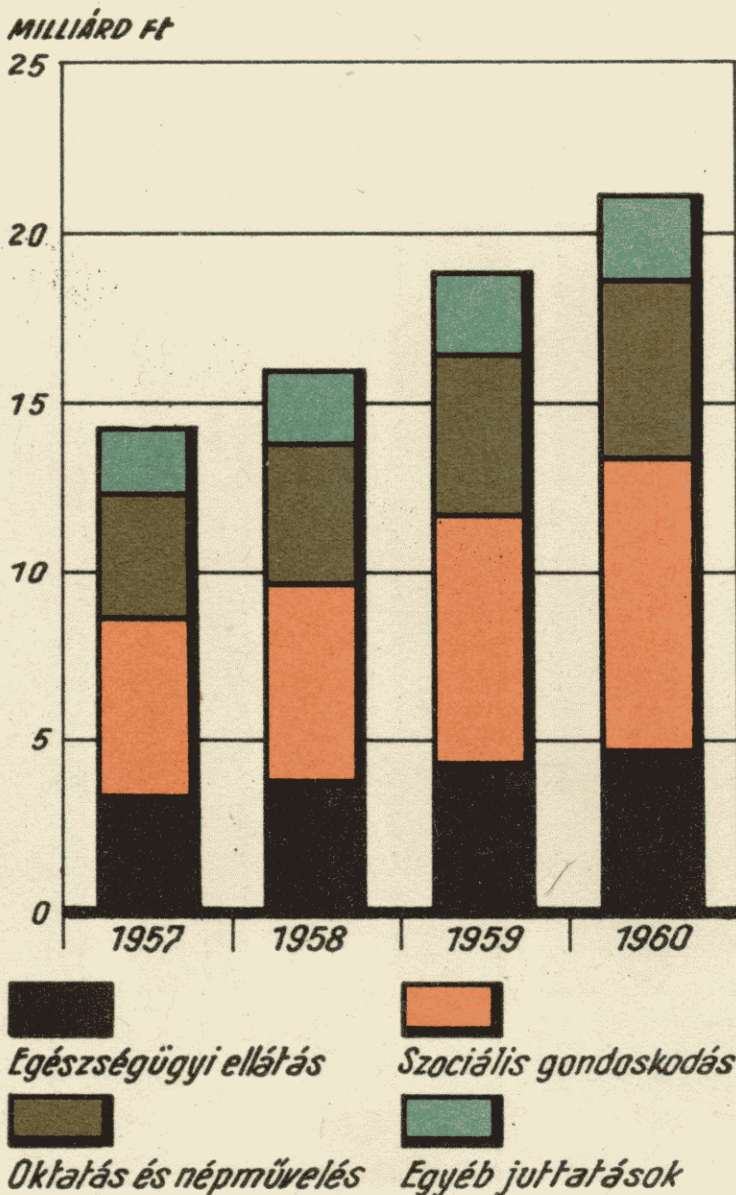

J98/B

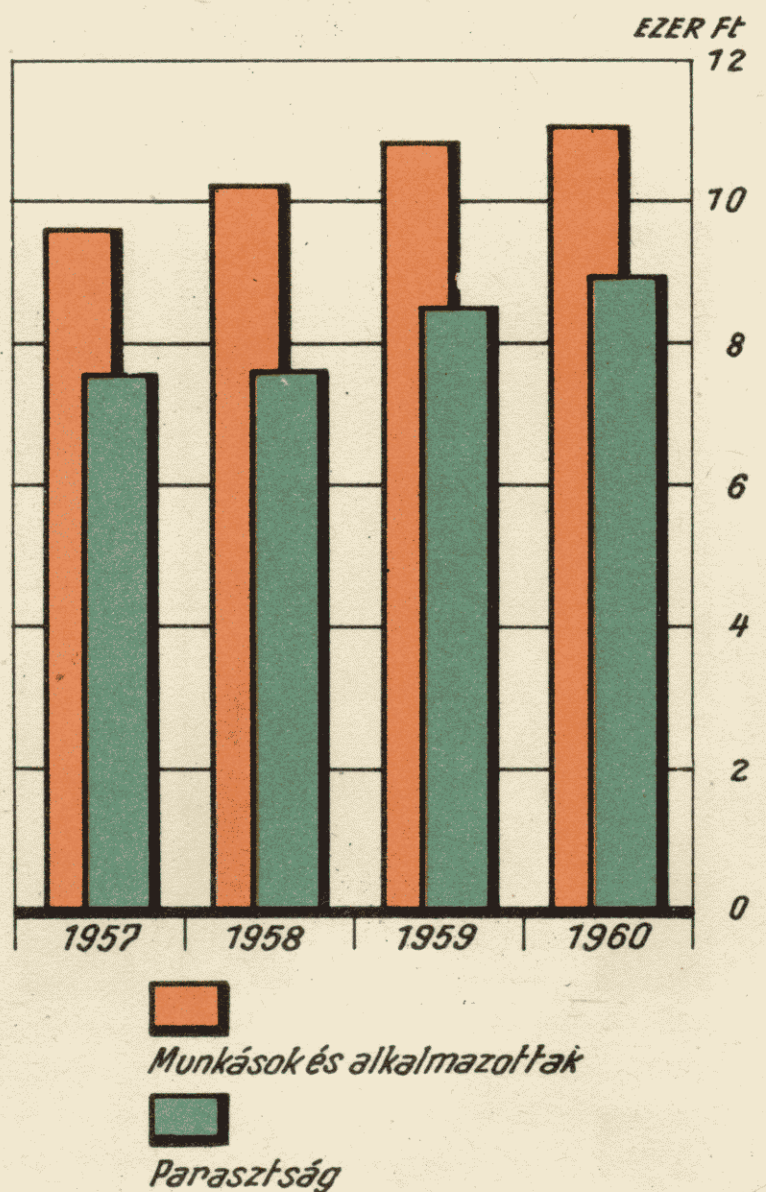
4. A LAKOSSÁG EGY FŐRE JUTÓ JÖVEDELMÉNEK MEGOSZLÁSA FORRÁSOK SZERINT

5. A TÁRSADALMI JUTTATÁSOK ALAKULÁSA ÉS ÖSSZETÉTELE (1959. évi vásárlóerejű forintban)

6. A KÉT FŐ RÉTEG EGY FŐRE JUTÓ JÖVEDELME, ILLETVE FOGYASZTÁSA

20. tábla

A parasztság egy főre jutó jövedelme
(1959. évi árszínvonalon)

Év	Összes jövedelem	Tisztavagyon növekedése a közös gazdaságokban	Jövedelem a közös vagyon növekedése nélkül
Forint			
1957	8 713	140	8 573
1958	8 055	56	7 999
1959	9 371	461	8 910
1960	10 102	1 143	8 959
Index: 1957. év = 100			
1957	100,0	100,0	100,0
1958	92,4	40,0	93,3
1959	107,6	329,3	103,9
1960	115,9	816,4	104,5

21. tábla

A parasztság egy főre jutó személyes rendelkezésű jövedelme és fogyasztása
(1959. évi árszínvonalon)

Év	Személyes rendelkezésű			
	jövedelem	fogyasztás	jövedelem	fogyasztás
	forint		Index: 1957. év = 100	
1957	8061	7567	100,0	100,0
1958	7407	7580	91,9	100,2
1959	8200	8467	101,7	111,9
1960	8109	8926	100,6	118,0

A parasztság jövedelmének 1957 és 1960 között bekövetkezett változását számos mélyreható körülmény befolyásolta. Az alábbiakban a legfontosabb tényezőket külön-külön vizsgáljuk.

b) A parasztság mezőgazdasági termelésének alakulása

Az egész parasztság mezőgazdasági bruttó termelésének volumene 1960-ban lényegében az 1957. évi színvonalon maradt, a közbeeső két évben elért 6, illetve 10 százalékos emelkedés után. A termelés anyagköltségei azonban évről-évre növekedtek, ezért a parasztság mezőgazdasági nettó termelése 1958. és 1959. évi mérsékeltebb emelkedés után 1960-ban közel 10 százalékkal volt alacsonyabb, mint 1957-ben. (Lásd a 22. táblát.)

A parasztság mezőgazdasági nettó termelésének ilyen alakulása azonban nem jelentett ugyanilyen mértékű változást a parasztság egy főre jutó átlagos jövedelmében, mert — mint már a bevezetésben említettük — 1957 és 1960 között jelentősen csökkent a mezőgazdasági népesség száma. Ennek következtében az egy főre jutó bruttó, illetve nettó termelés volumene — amely elsődleges alapját képezi az egy főre jutó jövedelem változásának — 1960-ban magasabb volt mint 1957-ben. (Lásd a 23. táblát.)

22. tábla

*A parasztság mezőgazdasági bruttó és nettó termelése**
(1959. évi változatlan áron)

Év	A bruttó termelés	Az anyag-ráfordítások	A nettó-termelés
Millió forint			
1957	44 926	18 828	26 098
1958	47 577	20 853	26 724
1959	49 567	21 936	27 631
1960	45 149	21 591	23 558
Index: 1957. év = 100			
1957	100,0	100,0	100,0
1958	105,9	110,8	102,4
1959	110,3	116,5	105,9
1960	100,5	114,7	90,3

* Szövetkezeti közös és háztáji, továbbá a szövetkezeti csoportok és egyéni gazdaságok együttes adatai.

23. tábla

A parasztság egy főre jutó mezőgazdasági bruttó és nettó termelésének indexei

Év	A bruttó termelés	Az anyag-ráfordítások	A nettó-termelés
1957	100,0	100,0	100,0
1958	106,3	111,2	102,8
1959	114,0	120,4	109,4
1960	114,8	130,9	103,1

Ha tehát a parasztság jövedelme csak a nettó termelés volumenének alakulásától függne, akkor 1960-ban az egy főre jutó jövedelem mintegy 3 százalékkal haladta volna meg az 1957. évit.

c) Az értékesítési és beszerzési árak alakulása

A parasztság által eladott termékek értékesítési átlagárai a hároméves terv-időszak alatt alacsonyabbak voltak, mint 1957-ben. Annak ellenére, hogy az utolsó évben mind a felvásárlási, mind a szabadpiaci árak emelkedtek, az értékesítési átlagárak 1960-ban is még az 1957. évi árszínvonal alatt maradtak. (Lásd 24. táblát.)

Az állami felvásárlási áraknak 1958-ban bekövetkezett csökkenése főleg a hizottsertés és a gabonafélék átvételi árának leszállításából eredt, míg 1960-ban az emelkedés legnagyobb részét a nagyüzemi felárakkal eladott termékek volumenének kiszélesedésére vezethető vissza.

Az értékesítési átlagárak csökkenésével szemben a parasztság által vásárolt üzemi cikkek és szolgáltatások együttes árszínvonala 1960-ban magasabb volt, mint 1957-ben. Így tehát a termelői árak csökkenéséből eredő bevételi kiesésen felül az üzemi ráfordításoknál jelentkező ártöbblet mérsékelte a parasztság jövedelmét. A parasztság által vásárolt fogyasztási cikkek és szolgáltatások árai nagyjából változatlan színvonalon maradtak, így az értékesítési és a beszerzési árak változása a 25. tábla szerinti árollót eredményezte.

24. tábla

A szövetkezeti közös és háztáji, valamint az egyéni gazdaságok értékesítési átlagárainak indexei

Év	Az állami felvásárlási*	A szabadpiaci	Az értékesítési
	átlagárak		
Index: 1957. év = 100			
1957	100,0	100,0	100,0
1958	94,0	90,9	92,7
1959	91,7	90,4	91,1
1960	93,3	99,4	94,1
Index: előző év = 100			
1958	94,0	90,0	92,7
1959	97,5	99,5	98,3
1960	101,7	110,0	103,3

* A nagyüzemi felárakkal együtt.

25. tábla

A parasztság által eladott és vásárolt cikkek árindexei

Év	Az értékesítési átlagárak	A beszerzési árak	Árrolló
	Index: 1957. év = 100		
1957	100,0	100,0	—
1958	92,7	102,4	— 9,5
1959	91,1	103,3	— 11,8
1960	94,1	101,1	— 6,9

Az árrolló hatása csak az áruforgalomba került termékeknél érvényesül. Figyelembe véve, hogy az összes jövedelemnek körülbelül a fele származik áruértékesítésből az 1960. évben mutatkozó árrolló 1957-hez képest mintegy három százalékkal csökkentette a parasztság egészének jövedelmét.

d) *Az adóterhek változása*

Az egész parasztság adóterhelése 1957-hez képest az 1958. évi emelkedés után 1959-ben és még inkább 1960-ban lényegesen csökkent. A termelőszövetkezeti közös és háztáji, valamint az egy kat. hold feletti egyéni gazdaságok által befizetett pénzbeli és természetbeni adók, továbbá illetékek összege 1960-ban 28 százalékkal volt kisebb az 1957. évinél. Az összes befizetésen belül jelentősen megnőtt a termelőszövetkezeti közös gazdaságok által fizetett adók aránya: míg 1957-ben 5 százalékkal, addig 1960-ban már 25 százalékkal részesedtek a parasztság összes adó- és illetékbecfizetéséből. Az adóbecfizetés alakulása két ellentétes irányú folyamat eredménye: egyfelől a szövetkezetek szervezésével nagy területek kerültek kedvezményes adózás alá, másfelől az egyéni gazdaságokban évről-évre emelkedett a területegységre jutó adóbecfizetés. Az utóbbi részben abból származik, hogy 1958-ban mintegy 12 százalékkal, 1959-ben pedig 8 százalékkal emelték a mezőgazdasági általános jövedelemadó tételeit az előző évhez képest. Az 1960. évi növekedést pedig a községfejlesztési járulék lényeges emelkedése idézte elő.

26. tábla
A területegységre jutó adóbefizetés a szövetkezeti és egyéni gazdaságokban
 (folyó áron)

Év	Egy kat. hold redukált területre jutó összes adó- és illetékbecsítés		
	a termelészövetkezeti közös és háztáji gazdaságokban	az egyéni gazdaságokban*	együtt
	Forint		
1957	206	445	419
1958	196	485	451
1959	182	507	410
1960	171	548	302

* A termelészövetkezeti csoportokkal együtt.

Az adóterhek csökkenése az egy főre jutó jövedelem alakulására kisebb mértékben hatott, ugyanis a mezőgazdasági adófizetők száma is csökkent, ezért 1960-ban az egy főre jutó adóbefizetés — a teljes adóösszeg 28 százalékos csökkenésével szemben — csak 18 százalékkal volt kevesebb, mint 1957-ben. A mezőgazdasági nettó termeléshez képest az adóbefizetés aránya az 1957. évi 16,8 százalékról 1960-ban 13,5 százalékra csökkent.

27. tábla
A parasztság adóbefizetése a népesség számához és a nettó termeléshez viszonyítva*

Év	Az egy főre jutó összes adóbefizetés		
	forint	Index: 1957. év = 100	az egy főre jutó mezőgazdasági nettó termelés százalékában
1957	895	100,0	16,8
1958	975	108,9	17,8
1959	914	102,1	15,7
1960	737	82,3	13,5

* Az összes termelészövetkezeti és egyéni gazdaság adatai alapján számítva.

Az egy főre jutó adóbefizetésnek mintegy 18 százalékos csökkenése — figyelembe véve az adóterhek a jövedelemhez viszonyított súlyát — a parasztság 1960. évi átlagos egy főre jutó jövedelmét mintegy 2 százalékkal növelte 1957-hez képest.

e) *A parasztságnak nyújtott közvetlen állami támogatás és társadalmi juttatás*

A parasztság a termelészövetkezeti mozgalom kiszélesítésével és megszilárdításával kapcsolatban jelentős állami támogatásban részesült. Az állami támogatás közvetve vagy közvetlenül a parasztság jövedelmeiben is realizálódott. Az árakról és az adóterhekről adott elemzés már foglalkozott az e területeken jelentkező támogatással és kedvezményekkel, ezért itt csak azokat a további tétele-

ket vesszük számításba, amelyek a parasztság személyes rendelkezésű jövedelmében vagy tiszta vagyonának gyarapodásában realizálódtak.

A közvetlen állami támogatások azáltal befolyásolták a parasztság jövedelmét, hogy amennyiben ezeket a juttatásokat, illetve költségeket a szövetkezetek viselték volna, a parasztság jövedelme nem érte volna el jelenlegi színvonalát.

A *termelési jellegű állami* támogatások a parasztság egy főre jutó összes jövedelmét — ideértve a termelőszövetkezeti gazdaságok közös vagyonának változását is — 1960-ban 1957-hez képest mintegy 7 százalékkal emelték. Az állami támogatás túlnyomórészt a nem személyes rendelkezésű jövedelem, tehát a szövetkezeti tisztavagyon-gyarapodás formájában növelte a parasztság jövedelmét. A termelőszövetkezeteknek nyújtott — főleg termelési jellegű — közvetlen állami támogatáson kívül a parasztság jelentős *társadalmi juttatásban* is részesült. Ezek a társadalmi juttatások részben személyes rendelkezésűek (nyugdíj, családi pótlék stb.), részben pedig meghatározott rendeltetésűek (oktatás, egészségügyi ellátás stb.). A társadalmi juttatások költségeinek fedezéséhez — bizonyos mértékben — járulékok fizetésével a parasztság is hozzájárult. A termelőszövetkezeti tagok Szakszervezeti Társadalombiztosítási járulékot, a közös gazdaságok pedig a bevitt és az állami tartalékterületek után különböző mértékben — az 1960. évtől kezdve — nyugdíjjárulékot fizetnek. Végeredményben a hozzájárulásokkal csökkentett társadalmi juttatások a parasztság összes jövedelmét — egy főre számítva — mintegy 5 százalékkal növelték.

f) A munkabérijövedelem szerepe a parasztság jövedelmében

A paraszti népesség számával foglalkozó fejezetben már ismertettük a kettős jövedelemmel rendelkező népesség számát és annak változását. Azok a családok, amelyek a mezőgazdasági jövedelem mellett állandó jellegű bérijövedelmet is élveznek, túlnyomórésztben a munkások és alkalmazottak csoportjában szerepelnek. Azonban még így is számottevő azoknak a munkásoknak és alkalmazottaknak a száma, akik a parasztsághoz sorolt népesség körében élnek.

28. tábla

A parasztsághoz sorolt népesség körében élő munkások és alkalmazottak száma

Év	Parasztsághoz sorolt népesség száma (ezer fő)	Ebből	
		a munkás-alkalmazotti keresők száma (ezer fő)	a paraszti népesség százalékában
1957	4000	280	7,0
1958	3940	310	7,9
1959	3730	347	9,3
1960	3350	300	9,0

A parasztsághoz sorolt népesség körében élő munkások és alkalmazottak munkabérijövedelme — ideszámítva a munkaviszonnyal kapcsolatos egyéb jövedelmeket és juttatásokat is — az 1957. évi 3,9 milliárd forintról 1960-ban 4,3 milliárd forintra emelkedett. A paraszti népesség egy főre jutó munkabérijövedelme ennek megfelelően 1960-ban — a népességcsökkenést is számításbavéve — mintegy 30 százalékkal volt nagyobb az 1957. évinél.

29. tábla

A parasztsághoz sorolt népesség munkabérijövedelme
(1959. évi árszínvonalon)

Év	Munkabér- jövedelem (millió forint)	A paraszti népesség egy főjére jutó	
		forint	Index: 1957. év=100
1957.....	3956	989	100,0
1958	4116	1045	105,7
1959	4715	1264	127,8
1960	4310	1286	130,0

A munkabérijövedelem változása végső fokon a parasztság egész jövedelmét 1957 és 1960 között mintegy 3 százalékkal növelte.

Az eddig felsoroltakon kívül a parasztság átlagos jövedelmének alakulásában még több más tényező is közreműködött, amelyek közül a parasztság nem mezőgazdasági tevékenységének (házilagos beruházás, segéd- és mellékipari termelés stb.) kiszélesedése, növelően, másfelől viszont a biztosítási díjak, kamatok, bírságok, munkabérkiadások stb. növekedése csökkentően hatott.

Összefoglalva: a parasztság egy főre jutó összes jövedelmének az 1957. évi 8713 forintról az 1960. évi 10 102 forintra bekövetkezett (kerekben 1400 forintos) emelkedéséhez az előzőekben felsorolt tényezők — hozzávetőleges számítások szerint — az alábbi mértékben járultak hozzá.

30. tábla

*A parasztság egy főre jutó összes jövedelmének változására
ható főbb tényezők szerepe*

Magnevezés	Az 1960. évi egy főre jutó jövedelem növekedése az 1957. évihez képest	
	forintban	százalékban
Az egy főre jutó mezőgazdasági nettó termelés változása	+ 230	+ 3
Az értékesítési, illetve beszerzési árak változása ..	- 290	- 3
Az adó-, illeték- és járadékbeefizetés csökkenése ...	+ 160	+ 2
A termelőszövetkezeteknek nyújtott közvetlen állami támogatás	+ 600	+ 7
A szociális, egészségügyi és egyéb társadalmi juttatás változása	+ 450	+ 5
A munkabérijövedelem változása	+ 300	+ 3
Az egyéb nem részletezett tényezők szerepe	- 50	- 1

Fentiek alapján megállapítható, hogy a parasztság összes jövedelme — ideértve a szövetkezeti közös gazdaságokban jelentkező vagyongyarapodást is — a 3 éves tervidőszak alatt túlnyomó részben a mezőgazdasági termelés körén kívüli forrásokból emelkedett.

Az eddigiekben a parasztság jövedelmét és fogyasztását a források oldaláról elemeztük, illetve ezek hatását vizsgáltuk. Fontosnak tartjuk azonban, hogy a jövedelem és a fogyasztás egyes tételeit annak megfelelően is összefoglaljuk, ahogy azok végsősoron a parasztságnál realizálódtak. Ugyanis ezek ismerete lehetővé teszi a fogyasztás, illetve jövedelem összetételének vizsgálatát, értve

alatta a pénzjövedelem összetételét, a pénz, illetve természetbeni jövedelem arányát stb. Az egy főre jutó bruttó pénzbevétel lényegében véve alig változott. 1960-ban 4 százalékkal volt magasabb az 1957. évinél. A pénzbevétel összetételét tekintve azonban már igen lényeges változások következtek be. Ugyanis az egyéni közvetlen áruértékesítésből származó bevétel aránya a bruttó pénzbevételben 1957-ben 77 százalékot, 1960-ban pedig már csak 58 százalékot tett ki. Ennek az a magyarázata, hogy az utóbbi években az áruértékesítés főleg a közös gazdaságokon keresztül bonyolódik le. Ebből a forrásból származó pénzbevétel képezi tulajdonképpen az alapját a pénzben fizetett munkaegység részesedésnek, amelynek egy főre jutó összege és aránya évről-évre emelkedett. Új bevételi tételként jelent meg a parasztság jövedelmében (1959 és 1960-ban) az idős és munkaképtelen szövetkezeti tagok járadéka, valamint a bevitt állatok és felszerelések ellenértéke.

Az egy főre jutó nettó pénzbevétel 1960-ban 18 százalékkal volt magasabb az 1957. évinél. Ennek oka egyrészt az előbbieken ismertetett adóterhek csökkenése, másrészt pedig az üzemi célokra fordított kiadások alacsonyabb szintje, annak következtében, hogy a termelési költségek nagy része a közös gazdaságokban merült fel. A nettó pénzbevételhez hasonló mértékben növekedett az egy főre jutó saját termelésből származó termékek személyi fogyasztása is (18 százalék), amelynek aránya a személyes rendelkezésű fogyasztáson belül — a tervidőszak alatt — lényegében véve változatlan maradt.

Különösen nagy változás következett be a vagyonváltozás tekintetében; a szövetkezeti szektor kiszélesedésével a személyes rendelkezésű alapok számottevően csökkentek, ugyanakkor erősen növekedett a közös gazdaságok tiszta vagyona.

31. tábla

A parasztság egy főre jutó jövedelmének és fogyasztásának főbb tételei
(1959. évi árszínvonalon)

Megnevezés	1957.	1958.	1959.	1960.
	évben (forint)			
A) Bruttó pénzbevétel	5 277	5 121	5 479	5 493
B) Pénzkiadások	1 568	1 680	1 491	1 134
1. Nettó pénzbevétel (A - B)	3 709	3 441	3 988	4 359
2. Sajáttermelésű termékek fogyasztása	3 858	4 139	4 479	4 567
3. Személyes rendelkezésű fogyasztás (1 + 2) ...	7 567	7 580	8 467	8 926
4. Meghatározott rendeltetésű társadalmi juttatás	512	592	710	850
5. Az összes fogyasztás reálértéke (3 + 4)	8 079	8 172	9 177	9 776
6. Vagyonváltozás	+ 634	- 117	+ 194	+ 326
Az összes jövedelem reálértéke (5 + 6)	8 713	8 055	9 371	10 102

Az előbbieken a parasztság életszínvonalának alakulását az egy főre jutó átlagok alapján vizsgáltuk. Az átlagok azonban a valóságban óriási jövedelmi különbségeket takarnak. A reáljövedelem — a számítás módszeréből kifolyólag — sem az egy főre, sem pedig az egy családra jutó jövedelmi különbségeket nem mutatja ki. A parasztságon belüli jövedelemkülönbségek felmérésére 1957-ben kereken 12 000 egyéni gazdaságra vonatkozó reprezentatív felvételt hajtottunk végre, amely szerint rendkívül nagy különbségek voltak mind a mezőgazdasági (üzemi nettó), mind az összes jövedelmek tekintetében. A szövetkezeti mozgalomnak 1960-ig bekövetkezett gyors fejlődése időszerűvé tette annak vizsgálatát, hogy milyen jövedelemkülönbségek vannak a termelőszövetkezeti pa-

rasztságon belül és hogy milyen tényezők idézik elő ezeket. Ennek érdekében 1960. évre vonatkozóan közel 26 000 szövetkezeti családról reprezentatív felvételt hajtottunk végre. E két felvétel eredményeinek összehasonlítását megkönnyíti, hogy a két mintában az egy családra és az egy főre jutó átlagos személyes rendelkezésű jövedelem viszonylag közel esett egymáshoz.

Az 1960. évi felvétel adataiból megállapítható, hogy a szövetkezeti parasztságon belüli jövedelemkülönbségek (már a szövetkezetbe lépés utáni 1—2 évben) csökkentek az egyéni gazdaságoknál korábban tapasztalt jövedelemkülönbségekhez képest. Míg 1957-ben az egyéni gazdaságok egy családra jutó mezőgazdasági jövedelménél a szóródási együttható 69 százalék, addig 1960-ban a szövetkezeti családoknál ugyanez az arányszám 57 százalék volt.

32. tábla

A megfigyelt egyéni, illetve szövetkezeti családok számának megoszlása az egy családra jutó mezőgazdasági jövedelem nagyságcsoportjai szerint

Az egy családra jutó mezőgazdasági jövedelem (forint)	Az 1957. évben megfigyelt 12 000 egyéni gazdaság	Az 1960. évben megfigyelt 26 000 szövet- kezeti család
	százalékos megoszlása	
– 6 000	11,4	9,1
6 000 – 10 000	18,9	15,6
10 000 – 15 000	19,2	21,8
15 000 – 20 000	15,3	19,1
20 000 – 25 000	10,7	14,3
25 000 – 30 000	8,7	9,1
30 000 – 35 000	5,1	5,3
35 000 – 45 000	6,5	4,3
45 000 –	4,2	1,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A paraszti családok jelentős része munkabérijövedelemmel is rendelkezik, és ez főleg az alacsonyabb mezőgazdasági jövedelemhez csatlakozik; ezért a családok számának az összes jövedelem szerinti megoszlása egyenletesebb, mint a mezőgazdasági jövedelem szerint.

Ismeretes, hogy a hároméves terv időszakában fellendült termelőszövetkezeti mozgalom következményeként túlsúlyra jutott a termelőszövetkezeti családok száma. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy az egyes családok között korábban fennálló jövedelmi arányok is nagymértékben megváltoztak. A fenti adatok szerint azonban a jövedelemkülönbségek eddig, viszonylag még csak kismértékben csökkentek. A jövedelemkülönbségek hasonlósága ellenére azonban feltehetően átcsoportosulás következett be a jövedelmekben. Annyi már ma is megállapítható, hogy a termelőszövetkezeti parasztságnál fennálló jövedelemkülönbségek sokkal inkább a végzett munkával kapcsolatosak, mint az egyéni gazdálkodás időszakában és így jobban megfelelnek a szocialista elosztás alapelveinek.

III. A MUNKÁS-ALKALMAZOTTI ÉS PARASZTI NÉPESSÉG JÖVEDELMÉNEK ÉS FOGYASZTÁSÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A munkások és alkalmazottak, valamint a parasztság életkörülményeinek összefoglaló mutatószámokkal történő összehasonlítása csak fenntartásokkal végezhető, mivel a két népességcsoport még ma is nagyon eltérő termelési, fo-

gyasztási, kulturális, települési stb. viszonyai miatt az összefoglaló mutatószámok sok tekintetben bizonyos elkerülhetetlen leegyszerűsítéseket tartalmaznak. Az összehasonlítás céljára a munkásoknál és alkalmazottaknál az egy főre jutó jövedelem, a parasztságnál az egy főre jutó fogyasztás mutatóját alkalmazzuk, miután ezek tartalma esik viszonylag legközelebb egymáshoz.

A munkások és alkalmazottak egy főre jutó összes jövedelme 1960-ban 16,7 százalékkal, személyes rendelkezésű jövedelme 16,0 százalékkal volt magasabb az 1957. évinél. A parasztság egy főre jutó összes fogyasztása ugyanezen időszak alatt 21 százalékkal emelkedett, a személyes rendelkezésű fogyasztás egy főre jutó értéke pedig 18 százalékkal nőtt.

A parasztság egy főre jutó összes fogyasztásának reálértéke 1960-ban 22 százalékkal, a személyes rendelkezésű fogyasztása pedig 20 százalékkal volt kevesebb, mint a munkások és alkalmazottak egy főre jutó összes, illetve személyes rendelkezésű jövedelme. (1957-ben 25 százalék, illetve 21 százalék volt.) Az összes és a személyes rendelkezésű fogyasztás különbségeinek eltérő aránya annak a következménye, hogy a parasztság a meghatározott rendeltetésű jövedelmekből bár egyre növekvő összegben, mégis jóval kisebb arányban részesedik, mint a munkások és alkalmazottak. (Lásd a 33. táblát és a 6. színes ábrát.)

33. tábla

A lakosság két fő rétegének egy főre jutó jövedelme

Év	A munkás-alkalmazotti népesség		A paraszti népesség		A parasztság	
	személyes rendelkezésű	összes	személyes rendelkezésű	összes	személyes rendelkezésű	összes
	reáljövedelme		fogyasztásának reálértéke		fogyasztásának reálértéke a munkások és alkalmazottak reáljövedelmének százalékában	
forint						
1957 ...	9 553	10 753	7 567	8 079	79,2	75,1
1958 ...	10 157	11 512	7 580	8 172	74,6	71,0
1959 ...	10 839	12 279	8 467	9 177	78,1	74,7
1960 ...	11 077	12 545	8 926	9 776	80,6	77,9

A parasztság fogyasztásának színvonalát a fentiekben a munkások és alkalmazottak együttes átlagos reáljövedelmével hasonlítottuk össze. Az összehasonlítás azonban reálisabb, ha csak a munkások reáljövedelmének színvonalával vonunk párhuzamot, mert termelési tevékenységüket tekintve inkább hasonlítanak egymáshoz. Mivel a munkások és alkalmazottak együttes átlagos reáljövedelmén belül a munkások jövedelme lényegesen alatta van az alkalmazottakénak, így 1960-ban a parasztság fogyasztásának színvonala csak 11 százalékkal maradt el a munkásoké mögött.

A népesség különböző rétegeinek összehasonlításánál figyelembe kell venni azt, hogy a parasztság szükségletei, igényei, fogyasztói szokásai a sajátos paraszti életmódból következően, a múlttal szembeni igen jelentős változás ellenére még jelenleg is számottevően különböznek a munkás- és alkalmazottakétól, továbbá, hogy a parasztság lehetőségei (például kulturális téren) is mások, mint a városi népességé. E tényezők miatt a reáljövedelmi mutatók mellett a következőkben a jövedelem felhasználását is összehasonlítjuk.

A szolgáltatásokra fordított kiadások a parasztságnál szükségszerűen jóval alacsonyabbak, mint a munkásoknál, ezért a személyes rendelkezésű anyagi javak fogyasztása tekintetében a parasztság 1960-ban mindössze 7 százalékkal maradt el a munkás népességtől. A lakosság két fő rétegének életmódbeli különbségeit jól jellemzik a mintegy 4500 háztartástól begyűjtött reprezentatív adatok, melyek szerint a parasztság fogyasztásában jóval nagyobb arányt képvisel az élelmiszerfogyasztás, mint a munkás-alkalmazotti háztartásoknál, ezzel szemben a parasztságnál lényegesen kisebb például az egészségügyi, kulturális és közlekedési célra fordított kiadások aránya.

Bár a parasztság kiadásában az élelmezésnek nagyobb súlya van, mint a munkás-alkalmazotti népességnél, mégis minthogy a parasztság jövedelme kevesebb, élelmiszerfogyasztásának összes egy főre számított értéke elmarad a munkás-alkalmazottak fogyasztásától. A munkások és alkalmazottak élelmiszervásárlásában azonban a parasztségéhez mérten — sokkal nagyobb súllyal szerepelnek olyan élelmiszerek, amelyekben már előzőleg jelentős mértékű munka testesült meg (félkész-, illetve konyhakész élelmiszerek, konzervek). A vendéglői étkezésnek is jelentősebb a szerepe a munkás-alkalmazottaknál. Amennyiben e tényezőktől eltekintünk és csupán az elfogyasztott élelmiszerek mennyiségét vesszük alapul, akkor a két réteg élelmiszerfogyasztásának volumene nagyságrendileg azonosnak tekinthető. A két réteg élelmiszerfogyasztásának összetétele azonban jelentősen különböző: a parasztság fogyasztása általában a kalórikus élelmiszerekből (liszt, burgonya, szárazhüvelyes, szalonna), továbbá baromfiból lényegesen több, mint a munkások és alkalmazottaké.

Lakbérre, lakáskarbantartásra, fűtésre és világításra együttesen 1960-ban a parasztság a munkás-alkalmazottak kiadásának kerekén kétharmad részét fordította. Ezen belül a lakáskarbantartási kiadások a két rétegnél azonosak, a parasztság tüzelőfelhasználása 13 százalékkal, világítási kiadása pedig 34 százalékkal volt kevesebb mint a munkás-alkalmazotti háztartásoké. Lakbért a paraszti háztartások alig fizetnek, viszont amennyivel kevesebb a lakbérkiadásuk a munkás-alkalmazottakénál, annyival többet fordítottak a paraszti háztartások lakóházépítésre, így a lakberek és építkezési költségek együttes összege a két rétegnél körülbelül azonos volt 1960-ban.

A ruházati kiadásokat illetően a munkás-alkalmazottak 1960. évi egy főre számított kiadása lényegesen több volt (1781 forint) mint a paraszti háztartásoké (1298 forint). Itt azonban figyelembe kell venni, hogy a két réteg korösszetétele eltérő, a szükségletek pedig a szokások, az életmód stb. mellett a kortól függően is különbözők. A parasztság ruházkodási színvonala elsősorban a kisebb gyermekek és az idősebbek ruházkodása tekintetében marad el a munkás-alkalmazottakétól jelentősebben, a paraszti háztartásokban élő 11—14 éves gyermekek ruházatára ugyanakkor csak 14 százalékkal, a 15—30 éves fiatalokéra pedig mindössze 7 százalékkal fordítottak kevesebbet mint a munkás-alkalmazotti háztartásokban.

A paraszti háztartások lakberendezési, lakásfelszerelési és más tartós fogyasztási cikkekből, egy főre számítva közel 40 százalékkal kevesebbet vásároltak 1960-ban mint a munkás és alkalmazotti háztartások. Ennél még nagyobb a különbség a két réteg között az egészségügyi, a művelődési és a közlekedési kiadások tekintetében. A parasztság fogyasztása a múlttal szembeni jelentős fejlődés ellenére tehát még sok tekintetben elmarad a munkások és alkalmazottak fogyasztásától.

AZ ÁLLAMI GAZDASÁGOK ÁRUÉRTÉKESÍTÉSE AZ 1954—1960. ÉVEKBEN

DEÁK ISTVÁN

Mezőgazdaságunk termelésében és fejlesztésében az állami gazdaságok jelentős szerepet töltenek be. Feladatuk a megalakulásukat követő években a minőségi vetőmagtermelés, a tenyészállatnevelés és a példamutató nagyüzemi gazdálkodás megteremtése volt. Ma már emellett elengedhetetlenül szükséges az is, hogy fokozzák árutermelésüket, és a lakosságot, az ipart és a külkereskedelmet egyre több mezőgazdasági termékkel lássák el. A fennállásuk óta eltelt több, mint tíz esztendő alatt — különösen a legutóbbi években — a gazdaságok mind nagyobb része tett eleget ezeknek a követelményeknek. Ezenkívül a mezőgazdaság szocialista átszervezésekor jelentős politikai munkát is végeztek.

Az állami gazdaságok területi, szervezeti megszilárdulásával árutermelői jellegük erősödött, jelentősen növekedett áruértékesítésük. Ez azért fontos, mert a gazdaságok tervszerű árutermelése biztos forrást jelent a felvásárló kereskedelemnek, és végeredményben a legfontosabb mezőgazdasági termékekből a központi készletgazdálkodás szilárd alapját alkotják. A magas színvonalú árutermelés és növelésének feltételei ma már általában biztosítottak: az állami gazdaságok 1960 végén az ország szántóterületének közel 14 százalékán gazdálkodtak, az 1961. évi tavaszi állatállománynak pedig 13 százaléka (több, mint 360 000 számosállat) volt a birtokukban. Termelési eredményeik mind a növénytermelésben, mind az állattenyésztésben a legtöbb területen messze felülmúlják a régi nagybirtokok és a többi társadalmi szektor termelési eredményeit. Az árutermelés fokozásának feltételeit tehát az állami gazdaságokban is a termelés növelése teremtette meg. Az áruértékesítés viszonya és helyzete ugyanakkor a termelésre is visszahat. Ez a hatás azonban az elmúlt tíz év alatt nem mindig volt kedvező.

Az állami gazdaságokban a termelési tevékenységet a közgazdasági viszonyok, valamint a tervgazdálkodás szempontjainak figyelembevételével irányítják és ellenőrzik. A gazdaságok megalakulását követő években ez túlzottan központosított volt, és a termelést közvetlenül irányító vezetők számára sok megkötöttséget jelentett. A termelési terv végrehajtása során a gazdaságok gyakran merev, gépies intézkedések alapján dolgoztak. A kialakított üzemi arányok így nem voltak mindig megfelelők és ez nemegyszer gátolta az árutermelés növelését és megfelelő arányát. Az állami gazdaságok racionális termelési tevékenységét ebben az időszakban a sokféle tervkötelezettség akadályozta. Így előfordult, hogy még a tájjellegű, hagyományos termelési adottságokat sem használhatták ki.

Károsan érintette a gazdaságokat az is, hogy az értékesítési árak megállapításánál nem vették mindig figyelembe az árarányokat és az önköltséget. A meg-

alakulásukat követő években — amikor még termelési eredményeik és költségeik alakulása nem volt megfelelő — a többi szektornál lényegesen olcsóbban kellett értékesíteniük. 1950 és 1954 között például az állami gazdaságok eladási árai általában 40—50 százalékkal voltak alacsonyabbak, mint az egyéni gazdaságoké, és még 1955-ben is 18 százalékkal értékesítettek olcsóbban. Sok gazdaság nagyrészt ennek következtében veszteséggel gazdálkodott és pénzügyi egyensúlyuk csak magas állami veszteségtérítés mellett volt fenntartható. Az árpolitikának a termelésre gyakorolt ösztönző hatása — az elmondottak következtében — több éven át legkevésbé az állami gazdaságokban érvényesült, nem segítette elő a tervezett termelési struktúra kialakítását.

A mezőgazdasági árrendszerben fennálló hiányosságok kiküszöbölése érdekében 1959-ben igen fontos intézkedésre került sor: 1959. január 1-én életbe lépett az egységes, új mezőgazdasági árrendszer, amely a mezőgazdaság valamennyi szektorára azonos értékesítési, illetve felvásárlási árakat írt elő. 1959 óta az állami gazdaságok értékesítési árai elsősorban a nagyüzemi és minőségi felárak miatt már magasabbak, mint a paraszti szerződéses és szabad felvásárlási árak.

Az utóbbi 4—5 évben az állami gazdaságok önállósága jelentősen megerősödött. Javult a tervező munka színvonala: csökkentették a tervmutatók számát, nagyrészt megszüntették a tervezés merevségét, ami gyakran egyoldalú, külterjesebb gazdálkodásra, általában a növénytermelési cikkek termesztésére szorította a gazdaságokat. A termelési és szervezési kérdések fokozatos megoldása után mindinkább előtérbe kerültek az értékesítéssel kapcsolatos problémák, és széleskörű mozgalom indult az árutermelés és az értékesítés gazdaságosabb megszervezésére. Ezzel megnőtt az önköltség- és a jövedelemszámítás jelentősége. Az új mezőgazdasági árrendszer az állami gazdaságokban is elősegítette a termelés fejlesztését, a jobb termelési szerkezet megvalósítását.

AZ ÁRUÉRTÉKESÍTÉS ALAKULÁSA

Az állami gazdaságok árutermelése és áruértékesítése ma már kiegyensúlyozottnak tekinthető. Igyekeznek következetesen érvényesíteni és betartani a tervszerű gazdálkodás legfontosabb mutatóit. A gazdaságok árutermelése és áruértékesítése — a kedvezőtlen időjárásból eredő termésingadozásokat nem számítva — egyik évről a másikra lényegesen nem változik.

Az állami gazdaságok 1960. évi áruértékesítésének volumene¹ — jóllehet a gazdaságok területe és állatállománya az utóbbi években számottevően nem változott — az 1959. évit 5 százalékkal, az azt megelőző öt év átlagát pedig 24 százalékkal haladta túl. Az állatok és az állati termékek értékesítése az 1959. évihez képest 12 százalékkal, a borértékesítés pedig — nyilván az 1959. évi jó szőlőtermés következtében — közel 40 százalékkal növekedett. Egyedül gyümölcsfélékből csökkent az 1960. évi gyengébb termés következtében az állami gazdaságok értékesítése. Az 1954—1958. években az áruértékesítés még mind az összes ter-

¹ Az áruértékesítés volumene az Országos Felvásárlási Operatív Bizottság (OFOB) XVIII/1958. II. sz. határozatában felsorolt 54 cikk forgalma és 1959. évi változatlan ára alapján került kiszámításra. Az 54 termék, amely csaknem teljes egészében felöleli a felvásárlásra kerülő termékek körét, a következő: búza, rozs, rizs; árpa, zab, kukorica; bab, borsó, lencse; cukorrépa, ékória; fűszerpaprika, dohány, rostlen, rostkender, cirokszakáll; napraforgó; pannonbükknő, szőszbükknő, tavaszi bükknő, csillagfürt, repce, olajlen, kendermag, ricinus, fehérhere, lucerna, vöröshere, bíborhere; burgonya; vöröshagyma, káposzta, paradicsom, egyéb zöldség; széna, szalma; alma, szilva, meggy, kajszli, szőlő, egyéb gyümölcs; bor; vágósertés, vágómarha, baromfi, vágóborjú, vágóló, vágójuh, süldő; tej, tojás, gyapjú, méz.

mék, mind a főbb termékcsoporthoz tekintetében egyenetlenül alakult, és nem volt számottevő a fejlődés mértéke sem. Az utóbbi két évben azonban a fejlődés mértéke és üteme már megfelelő.

1. tábla
Az állami gazdaságok és vállalatok áruértékesítése termékcsoporthoz szerint
(Index: 1954—1958. évek átlaga = 100)

Év	Termények	Gyümölcs- félék	Bor	Állatok és állati termékek	Összesen
1954—1958. évek átlaga	100	100	100	100	100
1954.....	87	51	52	105	96
1955.....	103	117	111	94	98
1956.....	102	76	72	102	100
1957.....	115	152	122	97	105
1958.....	94	103	142	103	101
1959.....	122	195	169	110	118
1960.....	122	128	236	124	124

Az állami gazdaságok 1960. évi áruértékesítésének termékcsoporthoz szerkezete az előző évihez és az 1954—1958. évek átlaga alapján számítható képezt is alig változott. A növényi és az állati termékek értékesítésének arányát vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a jó termésű években általában a növényi termékekből nagyobb az értékesítés, vagyis ilyenkor több termés, gyümölcs és bor kerül eladásra. Az ezt követő években — nyilvánvalóan az előző évi jobb takarmánytermés következtében — növekszik az állattenyésztési termékek termelése és értékesítésének aránya. Ezt a tendenciát a mezőgazdaság többi szektorában — az utóbbi évek során végbement szocialista átszervezés következtében — ilyen határozottan nem lehet megállapítani.

1960-ban az állami gazdaságok áruértékesítésének nagyobb része (60 százaléka) az állattenyésztési, kisebb része (33 százaléka) a növénytermelési ágazatból származott. Gyümölcs- és borértékesítésük együttesen mintegy 7 százalékot tett ki. A termékcsoporthoz szerkezete aránya az 1954—1960. években csak kisebb mértékben — a szántóföldi növénytermelés ingadozása következtében — változott. Az állami gazdaságok 1960. évi áruértékesítéséből a növénytermelési ágazat az országosnál kisebb, az állattenyésztési ágazat viszont nagyobb részt képviselt.

2. tábla
Az állami gazdaságok és vállalatok áruértékesítésének megoszlása
termékcsoporthoz szerint
(százalék)

Év	Termények	Gyümölcs- félék	Bor	Állatok és állati termékek	Összesen
1954—1958. évek átlaga	33,5	2,5	3,5	60,5	100,0
1954.....	30,3	1,4	1,9	66,4	100,0
1955.....	35,3	3,0	4,0	57,7	100,0
1956.....	33,9	2,0	2,5	61,6	100,0
1957.....	36,6	3,7	4,1	55,6	100,0
1958.....	31,0	2,6	4,9	61,5	100,0
1959.....	34,5	4,2	5,1	56,2	100,0
1960.....	33,1	2,6	3,9	60,4	100,0

Az 1954—1960. években felvásárolt összes mezőgazdasági termék egyötödét az állami gazdaságok adták. Néhány fontos termékből azonban — például kenyérgabonából, rizsből, tejből és gyapjúból — ez az arány a 28—40 százalékot is elérte. A termények, a gyümölcsfélék és a bor felvásárlása tekintetében az állami gazdaságok jelentősége általában növekszik, míg az állatok és állati termékek csoportjainál az országos felvásárláshoz viszonyítva csökkenés tapasztalható.

3. tábla

Az állami gazdaságok és vállalatok áruértékesítése az összes felvásárlás százalékában

Év	Termények	Gyümölcsfélék	Bor	Állatok és állati termékek	Összesen
1954—1958. évek átlaga .	15,3	13,9	9,1	24,7	19,2
1954.....	13,7	13,3	10,5	31,6	21,8
1955.....	13,2	13,9	8,3	24,3	17,4
1956.....	15,5	10,2	7,4	24,5	19,1
1957.....	18,0	19,9	12,2	23,4	20,3
1958.....	16,6	12,0	8,3	21,4	18,0
1959.....	19,4	20,6	13,1	20,8	19,7
1960.....	18,6	17,1	13,0	23,0	20,6

Az állami gazdaságok áruértékesítésének termékcsopontonkénti szerkezete és aránya összefügg a felvásárlás egészében bekövetkezett szerkezeti változásokkal, amelyek elsősorban az árak alakulásának következményei. Az egyes növényi termékek áruértékesítését ugyanis jelentősen befolyásolja a növényi és az állati termékek áraránya. A kukorica és általában a takarmányfélék alacsonyabb felvásárlási ára például a termelőket arra ösztönzi, hogy azokat a magasabb áron értékesíthető állatokkal etessék meg, és ne közvetlenül értékesítsék. Hasonló a helyzet a burgonya értékesítésénél is. A burgonya takarmányként történő felhasználása azonban kedvezőtlen, mivel a burgonya főleg étkezési és kisebb mértékben ipari célokat szolgál. Az állatok és az állati termékek kedvezőbb felvásárlási ára tehát az állattenyésztési ágazat árutermelésének és értékesítésének arányát növelte.

A fejlett állattenyésztés a gazdálkodás sokoldalúságát és intenzívebb formáját jelenti. Megfelelő számú állat tartása esetén a mezőgazdasági termelés egész éven át egyenletesebb, az árutermelés pedig folyamatosabb. A növénytermelési ágazatnak jelentékeny mennyiségű és sokféle terméke csak közvetve, az állattenyésztési ágazaton keresztül használható fel vagy értékesül kedvezően.

Az állami gazdaságok áruértékesítése 1960-ban a területegységre vetítve is megfelelő mértékben növekedett. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének e fontos évében a területegységre jutó felvásárlás volumene országosan is magasabb volt az előző évinél, az 1954—1958. évek átlagát pedig 18 százalékkal haladta meg. A területegységre jutó értékesítés a mezőgazdaság többi szektorához képest az állami gazdaságokban a legmagasabb. Ennél az összehasonlításnál azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az állami gazdaságokban lényegében nincs „önfogyasztás”, és ennek következtében több mezőgazdasági termék válik áruvá. 1960-ban a korábbi évekhez hasonlóan az állami gazdaságok a területegységről mindig több mezőgazdasági terméket értékesítettek, mint a tanácsai szektor gazdaságai. Ha azonban az állami gazdaságok területegységre jutó áruértékesítésénél az ott dolgozók fogyasztását is figyelembe vennénk, akkor az

eredmény lényegesen kisebb lenne, ami viszont tekintettel a nagyüzemi gazdálkodásra elég alacsony színvonalat jelez.

Az állami gazdaságokban a szántó- és rétterületre jutó áruértékesítés 1960-ban 21 százalékkal haladta meg az 1954—1958. évek átlagát. Az 1954—1958. években az értékesítés csak 1—3 százalékkal emelkedett, sőt 1954-ben 5 százalékkal visszaesett és még a jó termésű 1955. évben is stagnált. Az árutermelés további emelkedésének egyik akadálya, hogy a gazdaságokban még mindig kevés olyan mezőgazdasági terméket termelnek, amelyek munkaigényesek és emellett nagy értéket biztosítanak. A sok holt munkát igénylő és ma már jól gépesített kenyérgabona termelésénél például az egy munkanapra jutó jövedelem a magasabb, a kukorica vagy az ipari növények termelésénél viszont a területegységre jutó termelési érték a több. Az áruértékesítést jelentősebb mértékben az állatlétszám, azonbelül is főképpen a szarvasmarha-állomány növelésével és általában a kedvezőbbben értékesíthető állattenyésztési termékek termelésének fokozásával lehet növelni. (Ezek természetesen munkaerő, üzemi és más egyéb kérdéseket is érintenek.)

4. tábla
A szántó- és rétterületre jutó felvásárlás alakulása
(Index: 1954—1958. évek átlaga = 100)

Év	Állami gazdaságok és vállalatok	Tanácsi szektor	Összes gazdaság
1954 – 1958. évek átlaga	100	100	100
1954.....	95	80	83
1955.....	100	110	108
1956.....	101	101	101
1957.....	103	99	100
1958.....	102	110	109
1959.....	119	115	116
1960.....	121	116	118

Az árutermelés kialakítását azonban nem lehet a véletlenre bízni. Figyelembe kell venni egyrészt a gazdaságok termelési irányát és szerkezetét, másrészt a népgazdaság igényét és szükségletét. A népgazdasági igények és a termelési adottságok összehangolása a korábbi években nem volt mindig megfelelő. A lakosság szükségleteinek kielégítése céljából például nagymértékben növelték a rizs vetésterületét. Ennek során az arra kevésbé alkalmas területek is művelés alá kerültek, és a rizstermelésre felhasznált területeket nem, vagy csak részben pihentették. Mindezek következtében csökkent a termésátlag, és egyre kevesebb termést takarítottak be. A kenyérgabona termelésében viszont — melyet ugyancsak a népgazdaság, illetve a lakosság igényeinek kielégítése céljából szorgalmaztak — jó eredményeket értek el: 1960-ban már lényegesen kisebb területen — nyilván a jobb agrotechnika alkalmazásával — nagyobb termést takarítottak be, mint az előző években. Természetesen előfordulhat ma is, hogy egy-egy gazdaság — a központilag előírt tervfeladat végrehajtása során — bizonyos mértékben hátrányos helyzetbe kerül, az ilyen gazdaságok száma azonban évről évre kevesebb.

A növényi termékek értékesítése

A mezőgazdaság termelése 1960-ban a kedvezőtlen időjárás miatt körülbelül 7 százalékkal volt alacsonyabb, mint 1959-ben. Ennek következtében az állami gazdaságok növényi termékekből 4 százalékkal kevesebbet értékesítettek, mint

az előző évben. Az ezt megelőző öt év átlagánál viszont kedvezőbben alakult az értékesítés. Az 1954—1958. évek átlagához képest jelentősen növekedett a kenyérgabona, az ipari növények, az aprómagvak, a burgonya és a zöldségfélék értékesítése. Ezenkívül a gazdaságok 1960-ban több takarmányvetőmagra kötöttek szerződést, mint az előző hét év bármelyikében. Az összes növényi termékek felvásárlásának 18 százalékát az állami gazdaságok adták.

Az állami gazdaságok által értékesített kenyérgabona az országos felvásárlásban jelentékeny részt, 1960-ban 28 százalékot képviselt. Ennek oka elsősorban az, hogy a kenyérgabonatermesztésben a gazdaságok az utóbbi években jó eredményeket értek el. Termésátlaguk jobb volt a termelőszövetkezeti és egyéni gazdaságokénál, és felülmúlta a volt kapitalista nagyüzemi gazdaságok termésátlagát is. A nagyhozamú olasz és szovjet búzafajtákkal való termesztési kísérletek jó eredménye az árutermelés további növelésének lehetőségeit tárja fel. Európában azonban egyes kapitalista országok — például Belgium, Dánia — termésátlaga búzából 35—40 százalékkal is meghaladja az állami gazdaságok eredményeit. Ez azt jelenti, hogy a gazdaságok jelenlegi eredményei csak hazai vonatkozásban jók, amit tovább kell és lehet is emelni. A kenyérgabona termésátlagának növelése lehetővé teszi, hogy a jelenleginél kisebb területről is kielégíthessük az ország szükségletét.

Az ipar, azonbelül az élelmiszer- és a könnyűipar nyersanyagellátásában egyre növekvő szerepet töltenek be az állami gazdaságok. A növényi termékek közül — egyrészt a vetésterület és másrészt a termésátlagok növekedése következtében — kedvezően alakult az ipari növények termelése. Az értékesített ipari növények volumene az 1959. évit 10 százalékkal, az 1954—1958. évek átlagát pedig 75 százalékkal haladta meg. Legnagyobb mértékben a cukorrépa termelése növekedett: a termés 1960-ban több volt, mint az előző évek bármelyikében. A cukorrépatermelés emelkedésére jellemző, hogy a vetésterülete tíz év alatt 74 százalékkal, termésátlaga pedig közel két és félszeresére növekedett.

Az apró magvak termelésére kedvező hatású volt az utóbbi években végrehajtott árrendezés. Az apró magvak árát az elmúlt öt év alatt háromszor emelték, és a jelenlegi ár az 1955. évinek másfél-kétszerese. Ennek hatására a gazdaságok sokkal jobban törekedtek a magfogásra. Apró magvakból az 1959. évinél 9 százalékkal, az 1954—1958. évek átlagánál pedig közel 60 százalékkal volt magasabb 1960-ban az állami gazdaságok értékesítése.

Az állami gazdaságok 1960-ban az előző évhez képest több, mint kétszeresére növelték a burgonya vetésterületét. Ez a vetésterület még mindig kevesebb az 1954. évinél. Az elért termésátlag és a termésmennyiség azonban meghaladta az előző évek bármelyikét. A burgonyaértékesítés az 1954—1958. évek átlagához képest 1960-ban megkétszereződött, aránya pedig az országos felvásárlás 10 százalékára növekedett.

A zöldségfélék értékesítése 1959-ben és 1960-ban 17, illetve 33 százalékkal volt magasabb, mint az 1954—1958. évek átlaga. A zöldségfélék termelésének emelkedése öröndetes, mivel a gazdaságok néhány évvel ezelőtt még csökkentették a zöldségfélék vetésterületét, és egyre kevesebb zöldséget termeltek. Ennek oka az volt, hogy a zöldségfélék árát nem rögzítették, az állami gazdaságok a piacon általában későn jelentek meg, és a kialakult értékesítési árak következtében a zöldségfélék termesztése nagy veszteséggel járt. A zöldségféléket ma már — a többi mezőgazdasági termékhez hasonlóan — a szerződéses termeltetés keretében termelik, vagyis fix árakon vagy előre meghatározott árhatárok között értékesítik. A szerződéses ár lényegében tartalmazza, illetve figyelembe veszi az

egyek cikkek átlagos önköltségét is. Ez viszont megfelelő alapot nyújt ahhoz, hogy jövedelmezővé tegyék a zöldségtermelést. A zöldségfélék termelésének fokozását a gazdaságok elsősorban a termelésre legalkalmasabb területek kiválasztásával és az átlagtermés növelésével érték el. 1960-ban a vöröshagyma kivételével valamennyi zöldségféle termésátlaga magasabb volt az előző évinél.

A növénytermelési ágazatban ugyanakkor néhány termék árutermelése csökkent. Ezek közül is legjobban a napraforgó-termelés esett vissza. Az állami gazdaságok napraforgómag-értékesítése — a vetésterület állandó csökkenése és a termésátlag stagnálása következtében — 1960-ban is csökkent. A gazdaságok az előző évinél 40 százalékkal, az 1954—1958. évek átlagánál pedig 60—70 százalékkal kevesebb napraforgót értékesítettek. Az országos napraforgómag-felvásárlásban az állami gazdaságok részesedése alig változott, mert ebben az időszakban a mezőgazdaság többi szektorában is nagymértékben csökkent a napraforgó termelése és eladása.

5. tábla

A fontosabb növényi termékek értékesítésének alakulása
(Index: 1954—1958. évek átlaga = 100)

Év	Kenyér- gabona	Szemes- takar- mányok	Ipari- növé- nyek	Apró- magvak	Burgo- nya	Zöldség- félék	Rizs	Hüve- lyesek	Napra- forgó	Szálas- takar- mányok
1954—1958. évek átlaga	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1954.....	75	56	95	75	141	168	124	8	221	1
1955.....	113	106	103	56	127	118	54	135	72	43
1956.....	110	91	73	65	57	95	118	144	38	163
1957.....	115	129	111	175	87	61	110	152	96	188
1958.....	87	118	118	129	88	58	94	62	73	105
1959.....	118	131	159	144	70	117	87	114	55	50
1960.....	114	163	175	156	202	133	44	75	33	56

Az 1960. évi gyümölcs- és szőlőtermés — a kedvezőtlenebb időjárás miatt — az előző évinél kisebb volt. Ez volt az oka annak, hogy gyümölcsből az állami gazdaságok 35 százalékkal kevesebbet értékesítettek. Borból azonban — nagyrészt az előző évi jó termés értékesítésével — 40 százalékkal többet adtak el. Az 1960-ban országosan felvásárolt gyümölcsnek 17 százalékát, a bornak pedig — bár az összes szőlőterületnek csak 8 százaléka van birtokukban — 13 százalékát az állami gazdaságok adták. A gazdaságok összes áruértékesítésének a gyümölcsfélék csak 2,6 százalékát, a bor pedig 3,9 százalékát tette ki.

Az állatok és állati termékek értékesítése

Az állami gazdaságok állattenyésztési termékekből 1960-ban többet értékesítettek, mint az előző hét év bármelyikében. Az értékesítés az 1959. évit 13 százalékkal, az 1954—1958. évek átlagát pedig 24 százalékkal haladta meg. A növekedés ellenére az állatok és állati termékek aránya az összes felvásárlásból 1954 óta csökken: az 1954. évi 32 százalékról 1960-ig 23 százalékra esett vissza. A csökkenés oka egyrészt, hogy az elmúlt években az egyéni gazdaságok a kedvező felvásárlási árak hatására az állami gazdaságoknál nagyobb mértékben növelték az állattenyésztési termékek értékesítését, másrészt pedig az, hogy a vizsgált időszakban jelentősen csökkent az állami gazdaságok sertésállománya is.

6. tábla

Az állatok és állati termékek felvásárlásának alakulása
(Index: 1954—1958. évek átlaga = 100)

Év	Állatok és állati termékek felvásárlása összesen	Ebből az állami gazdaságok és vállalatok értékesítése	
		az 1954—1958. évek átlagának százalékában	az országos felvásárlás százalékában
1954—1958. évek átlaga	100	100	24,7
1954.....	82	105	31,6
1955.....	95	94	24,3
1956.....	103	102	24,5
1957.....	102	97	23,4
1958.....	119	103	21,4
1959.....	130	110	20,8
1960.....	132	124	23,0

Az állami gazdaságok az állattenyésztési ágazaton belül az állati termékek értékesítését egyenletesebben, az egyéni gazdaságoknál nagyobb mértékben növelték. Az országos felvásárlásban való arányuk ennek következtében az 1954—1958. évi átlagos 20 százalékról 1960-ig 25 százalékra emelkedett. Ezzel szemben a vágóállatok értékesítése egyenlőtlenebb, és kisebb mértékben növekedett, az országos felvásárlásban való arányuk pedig — az egyéni gazdaságok értékesítésének növekedése miatt — 1954-től fokozatosan csökkent.

7. tábla

Az állami gazdaságok és vállalatok vágóállat- és állatitermék-értékesítése
(Index: 1954—1958. évek átlaga = 100)

Év	Vágóállatok	Állati termékek	Az állami gazdaságok és vállalatok értékesítése az országos	
			vágóállat-	állatitermék-
			értékesítése	
1954—1958. évek átlaga	100	100	26,4	20,0
1954.....	112	79	36,8	18,4
1955.....	96	85	26,9	17,5
1956.....	102	101	26,3	19,6
1957.....	94	105	23,8	22,2
1958.....	95	130	21,3	21,6
1959.....	100	143	20,2	22,4
1960.....	114	159	22,4	24,7

Az állami gazdaságok 1960. évi értékesítése vágóállatból az előző évhez képest valamennyi állatfajtánál növekedett, és a vágósertés kivételével jelentősen meghaladta az 1954—1958. évek átlagát. Az 1960. évi vágósertés-értékesítés, bár az 1959. évit 19 százalékkal meghaladja, a megelőző öt év átlagának csak 96 százaléka. Ennek oka, mint már említettem, hogy jelentősen csökkent a gazdaságok sertésállománya. Az állandó takarmányhiány miatt a gazdaságok sertésállományukat évről évre csökkentették. Az 1960. évi sertésállomány 43 százalékkal volt kevesebb, mint az 1954. évi. A kisebb sertésállomány takarmányellátása azonban jobb volt. Ennek eredményeként csökkent a hizlalási idő, és az állomány nagyobb részét hizlalták meg. Az állománycsökkentés következtében jelenleg a ren-

delkezésre álló férőhelyek nincsenek kihasználva. 1958 elején például a férőhelyeket csak 68 százalékban, 1960 közepén pedig 88 százalékban használták ki. Az 1960. évi vágósertés-felvásárlásnak mintegy 29 százalékát az állami gazdaságok adták.

A vágóállatok közül a hizómarha felvásárlási ára — beleértve az állami támogatás különböző formáit és az anyagi ösztönzőket — a legkedvezőbb. A megfelelő felvásárlási ár és a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődésének következtében az előző éveknél nagyobb mértékű volt a selejtezés. A mezőgazdaság valamennyi szektorában növekedett a vágó-, illetve a hizott marha kínálata és értékesítése. A vágómarha szerződéskötését ennek következtében az egyéni gazdaságoknál korlátozták és egyidejűleg a mezőgazdaság minden szektorában emelték a minőségi követelményeket. Az állami gazdaságoknál az értékesítési ár hatására és a gyengébb minőségű tehének kicserélésére való törekvés miatt szintén jelentős volt a vágó-, illetve a hizottmarha kínálata. Az összes felvásárlásnak mintegy 19 százaléka az állami gazdaságokból származott.

Jelentős mértékben növekedett a gazdaságok baromfiértékesítése is: 1960-ban több, mint négy és félszer annyi baromfit értékesítettek, mint az 1954—1958. években átlagosan. Ez azonban az országos felvásárlásnak még mindig csak 15 százaléka.

8. tábla

Az állami gazdaságok és vállalatok vágóállat-értékesítése
(Index: 1954—1958. évek átlaga = 100)

Év	Vágósertés	Vágómarha	Vágóbaromfi	Egyéb vágóállat
1954—1958. évek átlaga	100	100	100	100
1954.....	122	97	71	44
1955.....	104	78	83	82
1956.....	104	94	86	140
1957.....	86	113	80	115
1958.....	84	118	180	118
1959.....	88	122	285	120
1960.....	96	137	469	181

9. tábla

Az állami gazdaságok és vállalatok állattermék-értékesítése
(Index: 1954—1958. évek átlaga = 100)

Év	Tej	Tojás*	Egyéb állati termék
1954—1958. évek átlaga	100	100	100
1954.....	76	150	78
1955.....	87	108	76
1956.....	100	128	99
1957.....	105	53	115
1958.....	133	61	132
1959.....	143	109	149
1960.....	156	155	174

* Étkezési tojás, tenyésztótojás nélkül.

Az állati termékek közül kedvezően alakult és évről évre emelkedik a gazdaságok tejtermelése és -értékesítése. A tejtermelés növekedését a gazdaságok elsősorban az egy tehénre jutó tejtermelés, valamint a tehénállomány növelésével érték el. A fajtára jellemző termelési átlagot az állami gazdaságok országosan már elérték, sőt sok gazdaságban már túl is szárnyalták. A tejtermelés növekedésénél nagyobb mértékben emelkedett a tejértékesítés: 1959-ben 43 százalékkal, 1960-ban pedig már 56 százalékkal több tejet értékesítettek, mint az azt megelőző öt évben átlagosan. Ennek egyik oka az, hogy a gazdaságok az itatásos borjúnevelésnél fokozottabban rátértek a fölözött tejjel való nevelésre, és így tej helyett tejszint értékesítenek. (Lásd a 9. táblát.)

Az állami gazdaságok eredményes munkát végeztek a mezőgazdaság tenyészállattal való ellátása érdekében. A gazdaságok egyrészt saját törzsállományukat egészítették ki megfelelő számú tenyészállattal, másrészt jelentős mennyiséget értékesítettek. 1960-ban — főképpen a mezőgazdasági termelészövetkezetek részére — különösen sok kocát adtak át, közel háromszorosát az előző évinek. Számottevő volt a külkereskedelem által átvett mennyiség is.

10. tábla

*Az állami gazdaságok és vállalatok
tenyészállat-értékesítése*
(darab)

Év	Blka	Kan	Koca	Kos
1955.....	1024	6157	5 322	2833
1956.....	1068	4026	7 561	3434
1957.....	1099	4013	6 413	3516
1958.....	718	3763	10 746	3746
1959.....	678	3876	31 507	4249
1960.....	663	5893	85 290	5061

Az értékesítési árak alakulása

Az állami gazdaságok mezőgazdasági termékeinek 1960. évi értékesítési átlagára az országos szerződéses és szabad felvásárlási árakhoz viszonyítva kedvezően alakult. A burgonya kivételével valamennyi terméket — elsősorban a jobb minőség, valamint a nagyüzemi felár miatt — magasabb áron értékesítettek, mint a szövetkezeti vagy egyéni gazdaságok. A növényi termékek értékesítési árát a szokványnál magasabb árakon értékesíthető minőségi vetőmagvak növelik. A vágóállatok közül legkedvezőbb áron a hizott marhát értékesítették. A hizott marha kilogrammjáért az állami gazdaságok 42 százalékkal magasabb árat kaptak, mint a termelészövetkezeti és egyéni gazdaságok. Figyelembe véve az átvételnél alkalmazott minőségi szigorításokat, a magasabb árat úgy tudták elérni, hogy lényegesen javították az átadandó marhák minőségét. Az 1960-ban értékesített vágó- és hizott marhák 95 százaléka kiváló és első osztályú volt.

Az állati termékek közül a tejet az előző évinél valamivel alacsonyabb áron értékesítették. Ez az ár azonban még mindig magasabb volt, mint a mezőgazdaság többi szektorának fizetett tejár. Az átlagár 1958-hoz képest jelentősen csökkent, mivel 1959-ben a zsír szerinti fizetésnél a tej előírt zsírtartalmát 1 tized zsírszázalékkal magasabbra emelték. A gazdaságok ugyan 1958-hoz képest növelték az értékesített tej zsírtartalmát, de ez a növekedés kisebb volt, mint az ár-csökkenés.

11. tábla

Az állami gazdaságok és vállalatok értékesítési átlagára

Termék	Mértékegység	Értékesítési átlagár az			1960. évi értékesítési átlagár	
		1958.	1959.	1960.	az 1959. évi százalékában	az 1960. évi paraszti felvásárlási ár száza- lékában
		évben (forint)				
Búza	q	180,01	235,90	243,10	103,1	104,5
Rozs	„	188,06	215,50	223,10	103,5	107,5
Árpa	„	202,77	280,20	304,50	108,7	108,6
Zab	„	191,86	287,60	282,10	98,1	148,5
Kukorica	„	315,25	489,70	363,90	74,3	203,1
Rizs	„	487,00	430,30	430,10	100,0	100,0
Cukorrépa	„	48,26	48,60	48,50	99,8	101,0
Burgonya	„	144,00	153,90	94,00	61,0	83,9
Tej	l	2,93	2,46	2,43	98,8	104,7
Tojás	db	1,30	1,34	1,39	103,7	136,3
Hízott sertés	kg	16,26	16,98	17,45	102,8	113,7
Vágó- és hizott marha	kg	13,87	15,23	15,92	104,5	141,9

A kedvező értékesítési árakat még lerontja a fontosabb termények és termékek magas önköltsége. Az állami gazdaságok ugyanis még mindig drágán termelnek. A termények 1960. évi önköltsége — a kalászosok kivételével — az előző évhez képest javult, az állattenyésztési termékek közül a hizott sertés, a növedékmarha és a gyapjú önköltsége viszont tovább romlott.

Az elmondottakból következik, hogy az állami gazdaságoknak termelésük szerkezetének belterjes irányú átalakítását tovább kell folytatniok. A terület-egységen termelt értéket a növénytermesztésben az ipari növények, a kertészeti termékek és a legtöbb tápértéket adó takarmánynövények nagyobb mértékű termelésével lehet magasabbra emelni. Az állattenyésztésben ugyanezt a célt elsősorban az állati termékek (tej, tojás, gyapjú) termelésének növelésével lehet elérni. Az állami gazdaságok számára a termelés növelésére ez az egyedüli járható út, mivel a területük nagyobb mértékű növekedése nem várható, a termelési és tenyésztési munka lehetőségei viszont még nincsenek teljesen kimerítve.

AZ ÉLELMISZERFOGYASZTÁS IDÉNYSZERŰSÉGÉNEK VIZSGÁLATA A SZOVJETÚNIÓBAN*

V. V. SVÜRKOV

Az életszínvonal alakulásának tanulmányozása során nemcsak az év folyamán elfogyasztott élelmiszerek mennyisége, hanem a fogyasztás évi eloszlása is fontos kérdés. A fogyasztás idényszerűségének különösen az évi fogyasztásra vonatkozó perspektivikus számításoknál igen nagy, gyakorlati jelentősége van. A fogyasztás idényszerű hullámozásával kapcsolatos perspektivikus számításokra szükség van többek között például a főzelékfélék, a gyümölcsök, a tej és a tojás átlagos idényárának megállapításához is. A fogyasztás idényszerű hullámozásának elemzése emellett lehetővé teszi a lakosság fogyasztói keresletének a kiskereskedelem különböző csatornáin keresztül történő kielégítésével kapcsolatos egyes kérdések eldöntését is.

I. A fogyasztás éven belüli, vagyis idényszerű ingadozása éghajlati, életmódbeli, fiziológiai és közgazdasági tényezők hatására következik be. Vizsgáljuk meg, hogy milyen szerepük van e tényezőknek a fogyasztás idényszerű hullámozásának kialakulásában.

Az időjárási tényező elemzése a legbonyolultabb. E tényező hatása a fogyasztás idényszerű hullámozásának kialakulására szorosan összefonódik más tényezőkkel.

Másként áll a dolog az életmód tényezőjével. Az életmód hatása a fogyasztás idényszerű alakulására viszonylag könnyen feltárható. Így például e tényező hatására az édességek fogyasztása az ünnepek körül (márciusban, májusban, novemberben, decemberben) határozottan megnövekszik.

*A cukorkára és egyéb édességárura fordított kiadások idényszerű hullámozása**
(az egyes hónapok kiadásai az átlagos havi kiadás százalékában)

Hónap	Százalék	Hónap	Százalék
Január	96,8	Július	103,7
Február	98,5	Augusztus	94,9
Március	109,3	Szeptember	82,2
Április	104,0	Október	76,4
Május	112,1	November	101,3
Június	110,1	December	110,7

* 584 munkáscsalád háztartási költségvetéseinek adatai alapján.

* „Az idényszerűség a kereskedelemben és a fogyasztásban” elnevezésű témával jelenleg a Moszkvai G. V. Plehánov Népgazdasági Intézet statisztikai tanszéke foglalkozik. A munkát N. K. Druzsinin professzor vezeti.

Az életmódbeli tényező változása igen lassú, bekövetkezéséhez több évtized, vagy a társadalmi rendszer megváltozása szükséges. A forradalom előtti Oroszországban például az egyházi ünnepek jelentős hatással voltak a hal- és húsfogyasztás idényszerűségének kialakulására: áprilisban a halfogyasztás csökkent és a húsé emelkedett (a nagybőjtre következő húsvét miatt). Jelenleg ezen élelmiszerek fogyasztásának idényszerűsége megváltozott: áprilisban a halfogyasztás növekszik és a húsfogyasztás pedig csökken.

A szervezetnek az évszaktól függő élelmiszerigénye, a család összetételének és nagyságának hatása a fogyasztás idényszerű hullámozására, a fiziológiai tényezők közé tartoznak. Ilyen jellegű tényező hatására növekszik meg télen a hús- és zsiradékfogyasztás, mivel a hideg évszakban a szervezet kalóriában gazdagabb élelmiszereket igényel.

A húsról és zsiradékról fordított kiadások idényszerű hullámozása*

1. tábla

Élelmiszercsoport	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
	hó kiadásai az átlagos havi kiadás százalékában											
Marhahús	114,0	96,1	102,7	97,4	82,1	77,2	72,6	78,4	107,1	126,9	120,8	124,1
Sertéshús	127,7	127,3	250,1	93,1	91,4	68,7	47,8	49,2	63,1	73,6	86,2	121,8
Állati zsiradék	108,5	100,5	105,7	99,4	92,4	83,2	74,3	85,1	106,7	115,3	112,4	116,5
Növényi zsiradék	101,7	98,7	118,8	109,0	86,0	86,0	74,3	93,4	86,0	116,8	107,6	121,7

*584 moszkvai munkáscsalád 1958. évi háztartási költségvetésének adatai alapján.

A különböző összetételű és nagyságú családok fogyasztásában mutatkozó idényszerű hullámozás korrelációs elemzése és a korrelációs együtthatóknak a Fisher-féle módszerrel történt ellenőrzése azt mutatta, hogy a család típusa nem befolyásolja lényegesen az idényszerű hullámozás jellegét.

A legnagyobb érdeklődésre a közgazdasági tényezők (a termelés, az ellátás, a jövedelmek, az árak stb.) tartanak számot. Az éghajlat, a fogyasztói szokások és az emberi szervezet fiziológiája — mint ismeretes — csak igen lassan változnak. Másrészt áll a dolog a közgazdasági tényezőkkel, amelyek az élelmiszertermelés emelkedésével, a piac áruellátásával stb. állandóan változnak. Ez indokolja egyes közgazdasági tényezők hatásának behatóbb vizsgálatát.

A család jövedelmének az élelmiszerfogyasztás idényszerűségére gyakorolt hatásával kapcsolatos vizsgálatokra 123 moszkvai munkáscsalád 1958. évi háztartási költségvetését választottuk ki. Az élelmiszerkiadások idényszerű hullámozását az alacsony és magas jövedelmű családoknál egyaránt két élelmiszercsoportra számítottuk ki: a) az év folyamán változatlan áru élelmiszeri cikkekre és b) az idényárral rendelkező fogyasztási cikkekre.

A változatlan áru élelmiszerek közül az elemzés céljára kiemeltük a húst, a zsiradékot, a cukrot, a halat, az édességárut, valamint a lisztet és a tésztafélét.

A hús- és a zsiradékfogyasztás télen magasabb, mint nyáron. Ezen élelmiszerek idényszerű hullámozásának csúcspontját az I. és a IV. negyedévben találjuk. Ez annak tudható be, hogy télen a szervezet nagyobb mértékben igényli a kalóriadús élelmiszereket. Magasabb jövedelmi színvonal esetén az említett élelmiszerekre fordított kiadások idényszerű hullámozása mérséklődik.

Az élelmiszerkiadások idényszerű hullámozása

2. tábla

Élelmiszercsoport	Jelzés*	Az				Az idényszerű hullámozás szóródási együtthatója
		I.	II.	III.	IV.	
		negyedévi fogyasztás az átlagos negyedévi fogyasztás százalékában				
Marha- és juhhús	1	100,0	83,2	90,4	126,4	16,4
	2	96,0	91,3	96,0	117,0	10,0
Állati zsiradék	1	102,0	94,0	89,6	114,4	9,6
	2	97,5	95,6	96,6	110,3	6,0
Növényi zsiradék	1	108,4	91,2	85,2	115,2	12,2
	2	102,4	96,8	92,8	108,0	5,8
Cukor	1	94,8	104,0	112,8	88,4	9,24
	2	100,0	99,2	113,2	87,6	9,06
Friss és sózott hal	1	104,4	129,2	59,2	107,2	25,4
	2	111,6	117,6	60,0	110,8	23,2
Édességáru	1	102,8	110,4	84,0	102,8	14,4
	2	92,4	111,6	103,6	92,4	9,9
Liszt és tésztafélék	1	104,4	98,8	97,2	99,6	2,7
	2	112,8	93,6	96,0	97,6	7,7

* 1 = alacsonyjövedelmű, 2 = magasjövedelmű családok.

A cukorra fordított kiadások idényszerű hullámozásának csúcspontja a III. negyedévre esik. A jövedelem növekedésével a szóródási együttható 9,24 százalékról 9,06 százalékra mérséklődik.

A halra fordított kiadások idényszerű hullámozásának csúcsa a II. negyedévre esik (tavaszi halászati idény). A jövedelem színvonalának emelkedésével a szóródás 25,4 százalékról 23,2 százalékra csökken.

Az édességáruira fordított kiadások az ünnepek idején a legmagasabbak. Ezzel magyarázható, hogy az édességfogyasztásnak idényszerű hullámozása a II. és IV. negyedévben éri el a tetőpontját. A jövedelem növekedésével az édességáruira fordított kiadások idényszerű hullámozásának szóródása 14,4 százalékról 9,9 százalékra csökken.

A liszt és tésztafélék fogyasztásának idényszerű hullámozása a jövedelem emelkedésére nem enyhül, sőt ellenkezőleg, növekszik: 2,7 százalékról 7,7 százalékra. Az alacsony jövedelmű családoknál e cikkek fogyasztása az év folyamán egyenletesebb, mint a magasjövedelmű családoknál. E kérdés behatóbb vizsgálata azt mutatta, hogy a közönséges lisztből készült rozs- és búzakenyér fogyasztásának idényszerű hullámozása a jövedelmek növekedésével csökken, a minőségi lisztből sültt búzakenyéré viszont növekszik.

Az idényárral rendelkező élelmiszeri cikkek közül a gyümölcsök, a tojás, a főzelékfélék és a burgonya fogyasztásának idényszerű hullámozását vizsgáltuk. E cikkek tekintetében lényegesen bonyolultabb a helyzet, mivel a velük kapcsolatos kiadások idényszerű hullámozását a jövedelmek mellett az árak is befolyásolják.

A jövedelem színvonalának emelkedésével a (friss) gyümölcsre és a tojásra fordított kiadások idényszerű hullámozása enyhül, a főzelékféléké és a burgonyáé viszont emelkedik.

A gyümölcsre és a tojásra fordított kiadások idényszerű hullámozásának a jövedelem emelkedésével tapasztalt csökkenése annak következménye, hogy a magasjövedelmű családoknak lehetőségük van arra, hogy télen is lényegesen nagyobb mennyiségben vásárolják meg ezeket a termékeket, mint az alacsonyjövedelműek.

3. tábla

Egyes idényárral rendelkező élelmiszerekre fordított kiadások idényszerű hullámozása

Élelmiszercsoport	Jelzés*	Az				Az idényszerű hullámozás szóródási együtthatója
		I.	II.	III.	IV.	
		negyedévi fogyasztás az átlagos negyedévi fogyasztás százalékában				
Gyümölcsök	1	65,6	51,2	129,6	153,6	42,2
	2	77,6	58,4	131,6	132,4	30,8
Tojás	1	78,0	159,2	114,0	48,8	41,2
	2	59,6	164,0	104,0	72,4	40,3
Főzelékfélék	1	49,2	91,6	195,2	64,0	57,0
	2	50,4	69,2	204,0	76,4	60,1
Burgonya	1	97,2	94,4	112,0	96,4	6,4
	2	82,0	88,8	116,4	112,4	14,8

* 1 = alacsonyjövedelmű, 2 = magasjövedelmű családok.

A kiadások idényszerű hullámozásának enyhülésére nemcsak a jövedelmek, hanem az árak ingadozása is hatással van. Egyes termékeknél a jövedelmi színvonal emelkedésével a kiadások idényszerű hullámozásának ingadozása is növekszik. Így például a zöldségfélékre és a burgonyára fordított kiadások idényhullámozása nagyobb a magasjövedelmű családoknál. Ez azzal magyarázható, hogy az idény kezdetén, amikor e termékek ára magasabb, a magasjövedelmű családok nagyobb mennyiségben fogyasztják ezeket, mint az alacsonyjövedelműek. Ennek következtében a főzelékfélékre és a burgonyára fordított kiadások idényszerű ingadozása a magasjövedelmű családoknál nagyobb, mint az alacsonyjövedelműeknél. A főzelékfélék fogyasztásának idény-indexe a III. negyedévben az alacsonyjövedelmű családoknál 195,2, a magasjövedelmű családoknál pedig 204,0 százalék, a burgonyáé ugyanakkor 112,0, illetve 116,4 százalék. Télen viszont ugyanezen élelmiszerek fogyasztása a magasjövedelmű családoknál nem nagyobb, sőt a burgonyáé kisebb, mint az alacsonyjövedelmű családok fogyasztása. Így például a burgonyára fordított kiadások idény-indexe az I. negyedévben az alacsonyjövedelmű családoknál 97,2, a magasjövedelmű családoknál pedig 82,0 százalékot tesz ki. A tökfélék eladása télen erősen csökken, a burgonya fogyasztását pedig a magasjövedelmű családoknál a hús helyettesíti. Ennek következtében a jövedelem emelkedésével a főzelékfélékre fordított kiadások idényszerű hullámozásának szóródási együtthatója 57,0 százalékról 60,1 százalékra, a burgonyáé pedig 6,4 százalékról 14,8 százalékra növekszik.

Az élelmiszerfogyasztás idényszerű hullámozásának mérséklődése a piac áruval való ellátottságának is következménye. A fogyasztás idényszerű hullámozása kisebb azokban a városokban és körzetekben, ahol az ellátás jobb. Így például a tojás, a tej és a friss gyümölcs fogyasztásában mutatkozó idényszerű hullámozás

Moszkvában kisebb, mint az OSZFSZK-ban. Emellett ugyanakkor az idényszerű hullámozás alakjának megváltozása is megfigyelhető. Így Moszkvában a növényi zsiradékok fogyasztásának csúcspontja az I. és IV. negyedévre esik, az OSZFSZK-ban pedig a III. és IV. negyedévre.

4. tábla
Az idényszerű hullámozás szóródási együtthatói

Élelmiszercsoport	OSZFSZK*	Moszkva**
Tojás	70,5	33,9
Tej	25,0	7,9
Gyümölcs (friss)	59,3	28,2

* Az OSZFSZK Központi Statisztikai Hivatalának 10 000 munkáscsaládra vonatkozó 1956–1959. évi háztartási költségvetési adatai alapján.

** 584 moszkvai munkáscsalád 1958. évi háztartási költségvetéseinek adatai alapján.

A fogyasztás idényszerű hullámozása különböző a munkás- és kolhozparaszt-családoknál. A kolhozparaszt-családoknál az élelmiszerfogyasztás idényszerű ingadozása nagyobb, mint a munkáscsaládoknál. Kivételt alkotnak: a zöldségfélék, a burgonya és a tojás.

5. tábla
Az idényszerű hullámozás szóródási együtthatói
a munkás- és a kolhozparaszt-családoknál*

Élelmiszercsoport	Munkás-	Kolhozparaszt-
	családoknál	
Cukor	6,2	22,5
Burgonya	10,0	10,8
Hús, szárnyas, vad	27,1	50,3
Tej	27,7	41,9
Főzelék- és tökfélék	48,7	44,1
Friss gyümölcsök	69,8	121,9
Tojás	72,3	77,2

* A szóródási együtthatókat 10 000 munkás- és 13 000 kolhozparaszt-család 1952–1959. évi háztartási költségvetési adatai alapján számítottuk.

Az alapvető élelmiszerek fogyasztásában mutakozó idényszerű hullámozásnak a jövedelem emelkedésével tapasztalt csökkenése alapot ad annak feltételezésére, hogy az életszínvonal emelkedésével párhuzamosan a fogyasztás idényszerű hullámozása fokozatosan csökken. Vizsgáljuk meg e feltételezésünket az említett 10 000 munkáscsalád háztartási költségvetésének adatai alapján. Az élelmiszerfogyasztás negyedévenkénti hullámozását a mozgó átlagok módszerével kiszámítottuk az 1952-től 1955-ig és az 1956-tól 1959-ig terjedő időszakra.

A figyelemmel kísért időszakban az életszínvonal jelentősen emelkedett. Megnőtt az élelmiszerfogyasztás is. A kenyér- és a burgonyafogyasztás csökkent, kalóriadúsabb élelmiszerek fogyasztása pedig növekedett.

Az életszínvonal emelkedésével a fogyasztás idényszerű hullámozása enyhült. Kivételt alkot azonban a kenyér. A fogyasztás idényszerű hullámozásának enyhülése kedvező jelenség. A teljes kiegyenlítődést azonban sohasem lehet elérni,

mivel az éghajlati tényező hatása mindig fennmarad. Az élelmiszerfogyasztás idényszerű hullámszerűségének enyhülése a következőkkel magyarázható:

1. növekszik az élelmiszertermelés, fokozódik a piac árukkal való ellátottsága;

2. a munkabérek emelkedése és az árak csökkenése következtében emelkedik a dolgozók életszínvonala;

3. a munkások háztartási költségvetésében növekszik a munkabér aránya és a jövedelem eloszlása az év folyamán egyenletesebbé válik. A jövedelmek egyenletessége pedig lehetővé teszi a kiadások egyenletesebb megoszlását.

6. tábla

Egyes élelmiszerek fogyasztásának idényszerű hullámszerűsége

Élelmiszercsoport	Jelzés*	Az				Az évközi ingadozás szóródási együtthatója
		I.	II.	III.	IV.	
		negyedévi fogyasztás a negyedévi átlagos fogyasztás százalékában				
Búzakenyér minőségi lisztből.	1	97,8	98,5	103,7	100,0	2,6
	2	97,8	97,0	104,4	100,8	3,3
Burgonya	1	108,0	93,9	86,7	111,4	11,3
	2	107,6	96,5	88,0	107,9	8,5
Hús, baromfi, vad	1	114,0	73,3	74,5	138,2	28,7
	2	111,4	70,3	82,0	136,3	25,4
Állati zsiradék.....	1	95,9	100,9	105,1	98,1	9,5
	2	94,7	94,4	103,3	107,6	6,8
Növényi zsiradék	1	105,0	97,5	87,7	109,8	9,8
	2	107,9	97,9	87,9	106,3	8,0
Tej	1	71,8	125,6	135,0	67,0	30,5
	2	78,6	120,8	127,5	73,1	24,5
Tojás	1	31,4	209,8	129,2	29,6	73,1
	2	43,3	200,7	126,5	29,5	70,5
Hal	1	88,4	133,0	88,0	90,6	19,0
	2	101,0	127,8	77,7	93,5	18,8
Főzelék- és tökfélék.....	1	67,2	46,7	180,8	105,3	54,3
	2	75,5	53,6	168,5	102,4	41,4
Friss gyümölcs	1	47,1	29,1	211,1	112,0	79,0
	2	62,3	30,5	182,6	124,6	59,3
Cukor	1	100,9	99,4	95,4	104,3	6,5
	2	103,1	99,3	90,7	106,9	5,9
Édességáru	1	105,0	96,4	89,7	108,9	11,6
	2	103,4	94,6	93,6	108,4	6,7

* 1 = 1952—1955., 2 = 1956—1959. évek.

II. A fogyasztás évközi ingadozásának vizsgálata lehetővé teszi bizonyos perspektivikus számítások elvégzését.

Az élelmiszerfogyasztás idényszerű hullámozásának perspektivikus számításai kétféleképpen végezhetők el:

a) a különböző jövedelmi színvonalú családok fogyasztásának idényszerű hullámozása alapján,

b) a fogyasztás évközi ingadozásában az elmúlt időszakban mutatkozó enyhülési tendencia extrapolációja útján.

A második esetben, mielőtt a fogyasztás elmúlt időszak alatti évközi ingadozását extrapoláljuk, feltétlenül meg kell állapítani a változások alapvető tendenciáját. Ha a véletlen, illetve zavaró tényezők hatását nem szűrjük ki, akkor az extrapolációnak nincs értelme. Az évközi ingadozásokban beálló változások alapvető tendenciájának megállapítására a Kendall-féle rang-korreláció módszerét alkalmazzuk. Csúppán ilyen ellenőrzés után lehet a kiegyenlített évközi ingadozásokat az idő vagy a fogyasztás színvonalának függvényeként extrapolálni.

A fogyasztás évközi ingadozásának (y) az idő (x) függvényeként történő kiigazítását kívánatos az $y = a + \frac{b}{x+c}$ hiperbola szerint elvégezni. Ebben az esetben feltételezzük, hogy a fogyasztás nem növekszik végtelenül, hanem bizonyos határig és növekedésének az elmúlt időszak alatti jellege mechanikusan áttevődik a jövőre.

Vegyük a tojás fogyasztásának évközi modelljét.¹ A tojásfogyasztás maximuma a II. negyedévben, minimuma a IV. negyedévben van. A maximum és a minimum szerint két hiperbolát szerkesztünk. A hiperbolák paramétereinek meghatározására a legkisebb négyzetek módszerét használjuk. Cseréljük fel az

$y = a + \frac{b}{x+c}$ hiperbola paramétereit a következő jelölésekkel: $a = -\alpha$; $c = \beta$; $b = \alpha\beta - \gamma$, melyeket az egyenletrendszerből állapítunk meg.

$$\sum xy + \alpha \sum x + \beta \sum y + \gamma \gamma = 0$$

$$\sum xy^2 + \alpha \sum xy + \beta \sum y^2 + \gamma \sum y = 0$$

$$\sum x^2 y + \alpha \sum x^2 + \beta \sum xy + \gamma \sum x = 0$$

Helyettesítsük be az egyenletrendszerbe a II. negyedév (a maximum) adatait

$$287,7 + 16\alpha + 66,4\beta + 4\gamma = 0$$

$$5104,5 + 287,7\alpha + 1024,6\beta + 66,4\gamma = 0$$

$$1458,3 + 78\alpha + 282,7\beta + 16\gamma = 0$$

Megoldva az egyenletrendszert, az alábbi eredményeket kapjuk:

$$\alpha = -23,6; \beta = 0,17; \gamma = 20,9$$

$$a = 23,6; b = -25,0; c = 0,17$$

A fogyasztás maximum-görbéjének egyenlete tehát:

$$y = 23,6 - \frac{25}{x + 0,17}$$

Ugyanígy számolva a fogyasztás minimum-görbéjének egyenlete:

$$y = 3,4 - \frac{3,8}{x + 0,8}$$

¹ E probléma megoldásában részt vett A. I. Denszjuk. Az alábbiakban közöljük a hiperbola paramétereire vonatkozó számításait.

A maximum- és minimum-értékeiket folyamatos vonallal összekötve grafikusán meghatározzuk az I. és a II. negyedév fogyasztását. Az I. és a III. negyedévek fogyasztását, analitikus úton is kiszámíthatjuk, a hiperbola szerint elvégezve a kiigazítást.

Célszerűbb azonban, ha a perspektivikus számításokat nem a fogyasztás éven belüli terjedelme, hanem a fogyasztás színvonalának függvényeként az éven belüli ingadozás alapján végezzük. A fogyasztás színvonalának százalékában kifejezett évközi ingadozásokat tekintjük függvénynek (y), a független változó pedig a fogyasztás terjedelme (x) lesz. Az idényszerű ingadozások és a fogyasztás terjedelme közötti összefüggést $y = a + \frac{b}{x+c}$ hiperbolával fejezzük ki.

Ennél a számítási módnál azt feltételezzük, hogy az idényszerű hullámszínvonalnak a fogyasztás színvonalától függő enyhülési vagy növekedési tendenciája a jövőben is ugyanilyen lesz, mint eddig volt. Mindemellett az elmúlt időszak fogyasztásának növekedési ütemét nem visszük át mechanikusan a következő időszakra. Ebben áll e módszer jelentősége. Vegyük a tojásfogyasztás évközi ingadozásának a II. és IV. negyedévre vonatkozóan kiszámított egyenleteit:

$$y_{\text{II. n. é.}} = 170,2 + \frac{189}{x - 2,8},$$

$$y_{\text{IV. n. é.}} = 35 - \frac{60}{x + 4}$$

Tehát a tojásfogyasztás színvonalának emelkedése esetén a II. negyedév idényszerű ingadozása (a fogyasztás színvonalának százalékában) csökken. Háttára a 170,2 százalékos szint. A IV. negyedév idényszerű ingadozása növekszik, de nem fogja meghaladni a fogyasztás színvonalának 35 százalékát.

A hiperbola alapján végzett extrapoláció lehetőséget nyújt hosszabb időszakokra vonatkozó perspektivikus számításokra. Azokban az esetekben, amikor a perspektivikus számításokat rövidebb időszakokra végezzük, melynek tartama alatt a fogyasztás színvonala nem változik meg lényegesen, a hiperbola helyett az egyenes egyenletét alkalmazhatjuk. Ez azért is célszerű, mert a hiperbola alapján sokkal nehezebb a perspektivikus számításokat elvégezni, mint az egyenes egyenlete alapján.

Vegyük a tojásfogyasztás II. és IV. negyedévi idényszerű ingadozásának az egyenes egyenlete alapján számított egyenleteit:

$$y_{\text{II. n. é.}} = 244,65 - 4,49x$$

$$y_{\text{IV. n. é.}} = 28,22 + 0,2149x$$

Az egyenlet paramétereinek megállapítása után kiszámíthatjuk a fogyasztás színvonalától függő idényszerű hullámszínvonal elaszticitási együtthatóit. Az idényszerű ingadozások elaszticitási együtthatója² az idényszerű ingadozásban a fogyasztási színvonal egy százalékos növekedésével beálló százalékos változást mutatja. Így például a fogyasztás idényszerű ingadozásának elaszticitási együtthatója 1952-től

² Lásd „A dolgozók életszínvonala vizsgálatának módszertani kérdései” c. tanulmánykötetet. Szerk.: I. Ju. Piszarev, Moszkva, 1959. 258 old. (Ismertetését lásd *Statistikai Szemle*, 1960. évi 7. sz. 778–779. old.)

1959-ig terjedő időszakban a II. negyedévben — 0,1796, a IV. negyedévben pedig 0,6447. Ez azt jelenti, hogy a tojásfogyasztás színvonalának egy százalékos emelkedésével az idényszerű ingadozás a II. negyedévben 0,18 százalékkal csökken, a IV. negyedévben pedig 0,64 százalékkal növekszik.

Az idényszerű ingadozás elaszticitási együtthatói

7. tábla

Élelmiszercsoport	Negyedév	$E = y^I \cdot \frac{\bar{x}}{\bar{y}}$
Gyümölcs	I.	0,3131
	II.	-0,1197
	III.	-0,444
	IV.	0,0310
Szőlő	I.	0,1840
	II.	-0,030
	III.	0,0232
	IV.	-0,0386
Főzelék- és tökfélék	I.	0,7
	II.	1,098
	III.	-0,2912
	IV.	-0,1808
Burgonya	I.	-0,1183
	II.	-0,7136
	III.	0,2843
	IV.	0,5265
Káposzta	I.	0,4308
	II.	1,1352
	III.	-0,4363
	IV.	-0,1842
Tej	I.	0,4272
	II.	-0,1004
	III.	-0,1150
	IV.	0,3891
Tojás	I.	0,7260
	II.	-0,1796
	III.	0,1847
	IV.	0,6447

Az idényszerű ingadozás elaszticitási együtthatóit elsősorban a folyamatos tervezést végző szervek használhatják a fogyasztás idényszerű hullámvázának kiszámítására. Az idényszerű hullámváz távlati számításához — amikor a fogyasztás színvonala már lényegesen megváltozik — az idényszerű ingadozásnak megfelelően megszerkesztett görbék extrapolációját használjuk.

Vegyük a tojásfogyasztásnak az egyenes egyenlete alapján 1959-re és 1965-re számított idényszerű hullámvázát. (Lásd a 8. táblát.)

A tojásfogyasztás idényszerű hullámvázása mérséklődik: az idényszerű hullámváz ingadozása 1959-ben 67,4, 1965-ben 64,2 százalék. Az idényen kívüli évszakokban, vagyis az I. és IV. negyedévben a tojásfogyasztás növekszik.

Számítsuk ki a tojás évi átlagos idényárát 1959-re és 1965-re vonatkozóan, azzal a feltételezéssel, hogy a tojás ára a két időszak között nem változott. (Lásd a 9. táblát.)

8. tábla

A tojásfogyasztás idényszerű hullámozása

Élelmiszer	Negyedév	1959	1965
Tojás	I.	39,51	44,88
	II.	186,92	180,02
	III.	144,28	145,43
	IV.	29,29	29,67
<i>Összesen</i>		400	400
Az idényszerű hullámozás szóró- dási együtthatója		67,4	64,2

9. tábla

A tojás évi átlagos idényára

Élelmiszer	Negyedév	10 darab ára (régí rubel)	Idényszerű hullámozás	
			1959	1965
Tojás	I.	8,46	39,51	44,88
	II.	7,21	186,92	180,02
	III.	7,21	144,28	145,43
	IV.	8,46	29,29	29,67
<i>Évi átlagos ár</i>		—	7,42	7,44

A fogyasztás idényszerű hullámozásának mérséklődése következtében a tojás évi átlagos ára növekszik. Az áremelkedés mértéke a mérséklődés intenzitásától függ. Az átlagos idényárak változásának ismerete előfeltételét képezi az értékbeni mutatókban készülő háztartási költségvetési számításoknak is.

AZ ÉPÍTŐIPAR TERMELÉSI INDEXÉNEK MEGHATÁROZÁSA

KEREKES OTTÓ—LUKÁCS OTTÓ—TAR JÓZSEF

Az építőipari tevékenység terjedelmének, valamint e terjedelem változását kifejező termelési indexnek a meghatározása különösen fontos. E mutatók meghatározása azonban az építőipar sajátos — egyedi termékeket előállító — jellege következtében különleges problémákat vet fel.

A szocialista építőipari statisztika 12 év alatt már számos ezzel kapcsolatos problémát megoldott, az építőipar feladatának az elkövetkezendő években előrelátható jelentős megnövekedése azonban megköveteli, hogy a statisztikai számbavétel módszerét még pontosabbá tegyék. Cikkünkben összefoglaljuk az építőipari termelési index-számításokkal kapcsolatban eddig végzett — részben elméleti jellegű — munkánk eredményeit. E cikket időszerűvé teszi az is, hogy az Európai Gazdasági Bizottság lakás- és építésstatisztikai munkacsoportja ez évben fogja tárgyalni az építőipari termelés számbavételével kapcsolatos előterjesztést, melynek összeállításában a magyar statisztikusok is részt vesznek. A cikkben ezért jelentős teret szentelünk az adatok nemzetközi összehasonlításával kapcsolatos kérdéseknek is.

A TERMELÉSI INDEX MEGHATÁROZÁSÁNAK JELENTŐSÉGE

A termelési indexek számításának fontosságát és szükségességét elsősorban alábbi tényezők magyarázzák.

a) Az építőipar jelentős mértékben hozzájárul a nemzeti jövedelem termeléséhez és szoros kapcsolatban van a beruházási tevékenységgel. Nyilvánvaló, hogy az építőipar tevékenysége — ezenbélül a beruházási építkezések — terjedelmének meghatározásával, illetve a terjedelem meghatározása módszereinek kidolgozásával lehetőség nyílik a népgazdaság állóalapjaiban bekövetkezett változások pontosabb megfigyelésére is.

b) Az építőipari munka termelékenységének meghatározása — a munka egyedi jellege miatt — jelentős nehézséget okoz. Az építési terjedelem, illetve a termelési index meghatározása segítségével a termelékenység változásának pontosabb kimutatása is megvalósítható.

c) Nem sikerült eddig elfogadhatóan végrehajtani az építőipari tevékenység eredményének nemzetközi összehasonlítását. Az adatok nemzetközi összehasonlítása egyrészt a termelés fejlődési ütemének, tehát az egyes országok termelési indexeinek egybevetésére, másrészt az építési tevékenység terjedelmének, színvonalának összehasonlítására terjed ki. Ez utóbbi lehetővé teszi a különböző országok termelékenységi színvonalának együttes vizsgálatát.

AZ ÉPÍTŐIPARI TERMELÉSI INDEX TARTALMA

Az építőipar termelési indexét alapvetően kétféleképpen határozhatjuk meg. Ha az építőipari termelést mint a társadalmi termék részét határozzuk meg, akkor a bruttó termelési indexhez jutunk; ha csupán az előállított új érték változását kívánjuk mérni, tehát a termelésnek a nemzeti jövedelmet növelő részét figyeljük meg, nettó termelési indexet kapunk. Egyes nyugati országokban, ez utóbbi helyett ún. value added indexet számolnak, mely abban különbözik a nettó termelési indextől, hogy az amortizációt is tartalmazza.

Mind a bruttó, mind pedig a nettó termelési indexet többféleképpen, közvetlen vagy közvetett módszerekkel lehet meghatározni. Ezekkel a módszerekkel a következő fejezetekben részletesebben is foglalkozunk.

A termelésiindex-számításokkal kapcsolatban mindenekelőtt azt kell eldönteni, hogy milyen területre terjedjen ki az építőipar termelési indexe. Ebben a vonatkozásban három szempontból kell a mutató tartalmát vizsgálat tárgyává tenni:

- a) az építőipari tevékenység fogalomköre,
- b) a besorolási egységek meghatározása,
- c) a fogalomkörbe beszámítandó kivitelező vállalatok nagysága.

Magyarországon jelenleg az építési tevékenység fogalmi meghatározása a következő: „építőipari munka minden olyan tevékenység, amelynek célja új építmények¹ létrehozása, meglévő építmények átalakítása, bővítése, helyreállítása, felújítása, tatarozása, karbantartása, fenntartása és bontása.” Az építési tevékenység körébe tartozik az állami építőipari vállalatok által végzett ún. technológiai szerelés² is.

Az építési tevékenység meghatározásával a KGST építési állandó bizottsága és az ENSZ Statisztikai Hivatala is foglalkozott. A KGST által elfogadott meghatározás lényegében megegyezik a magyarral. Az ENSZ Statisztikai Hivatala által elfogadott meghatározást az 1948-ban, majd 1958-ban ismételtén kiadott egységes nemzetközi besorolás tartalmazza.³

Jelenleg egyes országokban fentitől eltér az építési tevékenység meghatározása. Különösen a bányaeépítéssel és a külszíni fejtéssel kapcsolatos munkák besorolásában alkalmaznak eltérő megoldást.

¹ *Építmény* mindazon ideiglenes vagy végleges rendeltetéssel megvalósított (ingatlan jellegű) termék, mely csak a talajjal való egybeépítés (az alapozás) révén vagy a talaj természetes állapotának, természetes geológiai alakulatának megváltoztatása révén jöhet létre (válhat ingatlaná), a talajtól csak anyagaira, szerkezeteire való szétbontás útján távolítható el, ezáltal azonban eredeti rendeltetésének megfelelő használatra alkalmatlanná válik. Az építmény fogalmába beletartoznak azok a víz-, villany-, gáz- és csatornázási vezetékek, központi fűtési, szellőző, légűdítő berendezések és felvonók, melyek az építmény szerkezeteibe beépítve, az építmény használhatóságát és ellátását biztosítják. Az ilyen vezetékek és szerelvények akkor is az építmény fogalmába tartoznak, ha azok az építmény használhatóságának biztosítása, ellátása mellett részben technológiai célokat is szolgálnak.

² *Technológiai szerelési munka* alatt az építmények fogalmába nem tartozó, az építmény állagától függetlenül fel-, vagy leszerelhető, elmozdítható olyan gépek, berendezések, felszerelések stb. szerelési munkáit értjük, amelyeket az építményekbe nem azok használhatósága, hanem elsősorban üzemeltetési (termelési) célokból helyeznek el.

³ A Gazdasági Tevékenységek Egységes Nemzetközi Besorolása szerint az „Építőipar” fogalmába az alábbi munkák tartoznak: „Épületek, országutak, utcák, vízátervező csatornák építése, javítása és lebontása, mélyépítkezések, úgymint szennyvízcsatornák és vízvezetékfőcsövek, vasúti útágyazatok, vasutak, mólók, alagutak, földalatti vasutak, magas utak, hidak, viaduktok, gátak, lecsapolóművek, köztisztasági építkezések, vízvezetékek, öntöző és árvízvédelmi építkezések, vízi erőművek, vízi erőműrendszerek, gázvezetékek és egyéb mélyépítkezések, vízi építés, úgymint mederkostrás, víz alatti sziklák eltávolítása, cölöpverés, területlecsapolás és termővé tétel, kikötők és víziutak építése, kútúrás, repülőterek, sportpályák, golfpályák, uszodák, teniszpályák, kocsiparkolóhelyek, hírközlési rendszerek, úgymint távbeszélő- és távírvonalak és minden egyéb építkezés akár magán, akár állami vállalkozásban. A különleges építőipari szakmai vállalkozók, úgymint ácsok, vízvezeték-szerelők, kőművesek és villanszerelők szintén ebbe az alcsoportba tartoznak.

Az építőipar tevékenységét a kivitelező hovatartozása szempontjából négy szektorban figyeljük meg:

1. állami építőipar,
2. építőipari szövetkezetek,
3. nem építőipari szervezetek által házilagosan (saját rezsiben) végzett építési tevékenység,
4. magánépítkezések (beleértve a lakosság által végzett építési tevékenységet is).

Az építőipari termelési index kiszámításához szükséges adatokat jelenleg csak az állami építőipari vállalatok és az építőipari szövetkezetek tudják szolgáltatni. A házilagos építkezéseket lebonyolító szervek csupán részadatokat szolgáltatnak, melyek alapján a termelési indexeket túlnyomórészt becsléssel állapítjuk meg.⁴ A magánépítkezések termelési indexét közelítő számításokkal határozhatjuk meg.

Az építőipari termelési index kiszámításához felhasznált adatok nem tartalmazhatják a segédüzemek ipari termelését, mivel ez esetben az értékbeli mutatóknál vállalaton belüli halmozódás jönne létre.

Az ENSZ említett besorolási rendszere csak az építési főtevékenységű vállalatok által végzett építőipari munkákat sorolja az „építőipar” körébe, tehát az ún. házilagos építkezéseket nem. Ez a nemzetközi összehasonlításoknál problémát okoz, mivel nemcsak Magyarországon, de más országokban is viszonylag jelentős terjedelmű építési munkát végeznek házilag. Ennek ellenére valószínű, hogy az e munkákra vonatkozó adatokat a nemzetközi összehasonlításoknál ki kell hagyni az építőipari munkák köréből, mert az adatok begyűjtése mindenütt különleges nehézségekkel jár.

Tekintettel arra, hogy a termelési index kiszámításához szükséges adatok begyűjtése csak a megfelelő adminisztrációval rendelkező nagyobb vállalatok esetében lehetséges, a legtöbb országban a termelési index kiszámításánál csak a nagyobb létszámmal (ez lehetne például 10 fő) dolgozó vállalatok adatait vehetik figyelembe. Ez az adatok értékét feltehetően nem érinti jelentősebb mértékben, hiszen az építési tevékenység túlnyomó részét általában a nagyobb vállalatok végzik.

AZ ÉPÍTŐIPAR BRUTTÓ TERMELÉSI INDEXÉNEK MEGHATÁROZÁSA

A bruttó termelési index számításánál a létrehozott társadalmi termék változását figyeljük meg. A bruttó indexet elvileg közvetlen és közvetett módszerekkel lehet meghatározni.

A *közvetlen módszer* alkalmazása esetén kétféle eljárás között lehet választani:

a) a tényleges árakon figyelembe vett termelési érték (tulajdonképpen az építetőknek benyújtott és az általuk elfogadott, kifizetett számlák összege) korrigálása árindexszel,

b) változatlan árrendszer alkalmazása.

A *közvetett módszer* alkalmazásánál tulajdonképpen a bruttó termelési indexet megközelítő eredményt kapunk. E módszernél

c) az anyagfelhasználás volumenét, illetve ennek változását határozzuk meg, és ennek alakulásából következtetünk a bruttó indexre.

Az alábbiakban ezeket a módszereket részletesebben is taglaljuk.

⁴ Magyarországon az egész építési-szerelési tevékenységnek kb. 20 százalékát végzik ún. házilagos kivitelezési módszerekkel.

a) A bruttó termelési index meghatározása árindex segítségével

A számítások általános képlete a következő:

$$I_b = \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_0 p_0} : \frac{\sum q_0 p_1}{\sum q_0 p_0} = \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_0 p_1}$$

vagy

$$I_b = \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_0 p_0} : \frac{\sum q_1 p_0}{\sum q_1 p_0} = \frac{\sum q_1 p_0}{\sum q_0 p_0}$$

aszerint, hogy az árindex meghatározásánál a Laspeyres, vagy a Paasche formulát vesszük-e figyelembe. (A tapasztalatok szerint nincsen különösebb jelentősége annak, hogy melyik formulát alkalmazzuk. Néhány év vonatkozásában ugyanis a két index közötti eltérés minimális.) Fenti képletekben egyébként

- I_b — a bruttó termelési index,
 $\sum q_1 p_1$ — a tárgyidőszak termelési értéke folyóáron,
 $\sum q_0 p_0$ — a bázisidőszak termelési értéke folyóáron,
 $\frac{\sum q_0 p_1}{\sum q_0 p_0}$ — az árindex a bázisidőszak súlyaival számítva,
 $\frac{\sum q_1 p_0}{\sum q_1 p_0}$ — az árindex a tárgyidőszak súlyaival számítva.

Fenti képletben a q a különböző országokban, de még egy ország építőiparán belül is változó. Jelenthet anyagokat vagy épületszerkezeteket, munkafolyamatokat vagy akár egész épületet is valamilyen természetes mértékegységben kifejezve. Ennek megfelelően a p az egy természetes mértékegységre jutó anyag, szerkezet stb. árat jelenti.

Gyakorlatilag a bruttó termelési index meghatározása a következő képlet alapján történik:

$$I_b = \frac{(\sum q_1 p_1) : P_i}{\sum q_0 p_0},$$

ahol

P_i — az árindex.

A $\sum q_1 p_1$ (a tárgyidőszak termelési értéke folyóáron), valamint a $\sum q_0 p_0$ (a bázisidőszak termelési értéke folyóáron) rendelkezésre áll, illetve megállapítható. A problémát ennél a módszernél a P_i -nek, vagyis az árindexnek a meghatározása jelenti.

Az árindex meghatározására — elméletileg — több módszer alkalmazható, melyekkel néhány országban már kísérletek is folytak, illetve folynak. Angliában és Magyarországon a költségindexekből kiindulva határozzák meg az árindexet. Angliában három árindexet számítanak: egyet az új épületek építésére, egyet az egyéb új munkákra és végül egyet a javítási, felújítási munkákra. Az egyes csoportok árindexét az anyagárváltozásokat és az átlagbérek változását kifejező indexszámokból állapítják meg. Az anyagárak indexét a felhasznált anyagok nagykereskedelmi árindexeiből állítják össze, míg az átlagbérek változását kifejező index az építőipari munkások átlagos órakeresetének változásán alapszik. Az átlagbérek változását kifejező indexnél figyelembe veszik a termelékenység változását is. A termelékenység változását az egy főre jutó anyagfelhasználás változásával jellemzik. (Részletesebben lásd később.) A számításoknál feltételezték, hogy a nyereség, az értékcsökkenés és egyéb költségek a végső árnak állandó hányadát képezik, vagyis az árral arányosan változnak.

Magyarországon az indexet hasonló alapokból kiindulva, de részletesebb számításokkal határoztuk meg. Az anyagárindex megállapításánál a felhasznált

anyagoknak minél nagyobb részét igyekeztünk figyelembe venni. Ennek érdekében az anyagárindexet a felhasznált összes anyagok értékének mintegy 60—70 százalékkal képviselő anyagok árváltozása alapján határoztuk meg. A számításoknál általában a Paasche formulát alkalmaztuk. A bérváltozás indexét az építőipari munkások egy teljesített órára jutó munkabére alapján határoztuk meg. Az egyes költségtényezők egyedi indexeinek összesúlyozása alapján határoztuk meg az összesített költségindexeket.⁵

Jugoszláviában az árindex meghatározása az ún. „indexház” módszerével történik. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy egy-egy adott épülettípusra, mely az épületek egy nagyobb csoportját jellemzi, árajánlatot kérnek néhány építőipari vállalattól. Az árajánlatot ugyanarra az épületre évről évre bekérik, és ezzel az épületek egy-egy csoportjára elég jól közelítő árindexet kapnak. Ha megfelelő számú építménycsoportra kérnek árajánlatot, az indexek összesúlyozásával az egész építőiparra jellemző árindexhez lehet jutni. (Magyarországon is folytak hasonló kísérletek. Elsőnek — az Építéstechnikai és Építésgazdasági Iroda közreműködésével — egy háromemeletes, 37 lakásos lakóház árindexét határoztuk meg az 1939., az 1949., az 1952. és az 1959. évi árak alapján.)

A Német Szövetségi Köztársaságban is kísérleteznek az előbbi módokhoz hasonlóan árindexszámításokkal, újabban azonban az egyes munkanemek (például földmunka, kőművesmunka stb.) áralakulásából kiindulva kísérelnek megközelíteni az árindexet. 1958-ban 120 munkanemre vonatkozóan mintegy 1200 építési vállalattól gyűjtöttek be adatokat. A begyűjtött adatokból elsőnek a lakóházak építési árindexeit határozták meg az egyes munkanemek indexeinek megfelelő összesúlyozásával. További építménycsoportok, illetve építménycsoportok árindexének meghatározására szintén folynak kísérletek, de az összesített árindex csak akkor számítható ezzel a módszerrel, ha ezek a kísérletek is eredményre vezetnek.

Az árindexszámítások előbbieken ismertetett módszereinek alkalmazásánál számítani kell a módszerekben rejlő pontatlanságokra. A költségindexből számított árindexnél például esetleg pontatlanságot okozhat a termelékenység változásának helytelen figyelembevétele, továbbá az építési munkákon belül előforduló arányeltolódás. Ez az index nem tükrözi a fajlagos anyagfelhasználásban bekövetkező változásokat. Valószínűnek látszik, hogy ezeknek a módszereknek párhuzamos alkalmazása, illetve valamilyen kombinálása pontosabb eredményre vezethet.

b) A bruttó termelési index meghatározása változatlan árrendszer segítségével

Egyes szocialista országokban az építőipari termelés terjedelme változásának kifejezésére, tehát a bruttó termelési index meghatározására az ún. változatlan árrendszert alkalmazzák. A számításokat az alábbi képlet alapján végzik:

$$I_b = \frac{\sum q_1 p_v}{\sum q_0 p_v}$$

ahol

- q — az elvégzett munkák egyes típusait jelenti természetes mértékegységben (ez lehet egy-egy munkafolyamat, szerkezeti elem, esetleg anyag),
 p_v — a hivatalosan megállapított változatlan ár.⁶

⁵ E költségindex-számításokat lásd részletesebben *Abonyi István: Az állami építőipar 1957/1956. évi költségindexe* c. cikkében (*Statisztikai Szemle*, 1958. évi 8—9. sz. 848—863. old.)

⁶ A „változatlan”-ság a magyarországi gyakorlatban — a rögzített áras szerződések rendszerétől eltekintve — nem a végső ár, illetve az elemenkénti ár változatlanságát jelenti, hanem azt, hogy változatlanok az ár kiszámításának alapját képező anyag-, munkaóra-, gépidő stb. normák és a szállítási tarifák, de épületenként változó például az anyagszállítási távolság és így az egyes elemek tényleges elszámolásra kerülő — a megrendelők által kifizetendő — ára is.

A tervezés és az elszámolás is változatlan áron történik. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a kivitelező vállalat az építetőknek az elvégzett munkákért — függetlenül az anyagok árában, a munkabérben és az egyéb költségekben bekövetkezett változásoktól — csak a változatlan árat számíthatja fel. A változatlan árak hosszabb ideig, általában 5—7 évig vannak érvényben.

Gyakorlati tapasztalatok szerint elkerülhetetlen, hogy az ún. változatlan árrendszer egyes területein vagy egyes áraknál a technológia változása vagy új, eddig még nem használt anyagok alkalmazása és nem utolsósorban gazdaságossági okok miatt az árak meg ne változzanak. Emiatt még „változatlan” árrendszer esetén is évről évre ki kell számítani az árindexet. Tekintettel arra, hogy a változtatások általában csak kis területre terjednek ki, az árindex évről évre történő meghatározása lényegesen egyszerűbb feladat.

A változatlan árak és az árrendszer szélesebbkörű vagy nagyobb mértékű megváltoztatása esetén — tehát két változatlan áras periódus között — ismét felvetődik az összehasonlíthatóság problémája. Mint ismeretes, Magyarországon az 1952. január 1-én bevezetett változatlan árak helyébe 1959. január 1-én új árrendszer és új árak léptek. Az árváltozás mértéke igen jelentős, több mint 70 százalékos volt. Az indexsor biztosítása érdekében az 1959/1958-as láncindexet ki kellett számítani.

A láncindexet az árindex segítségével határoztuk meg. Az árindexet nem az a) pontban leírt módszerek segítségével számítottuk ki, hanem más módszerekkel.

Gyakorlatilag két módszer alkalmazható. Magyarországon valamennyi folyamatban levő építkezés költségvetésének átárazása segítségével határoztuk meg az árindexet. Az átárazást nagyrészt az állami tervező vállalatok végezték. A munka során az 1959. január 1 előtt megkezdett építkezések költségvetésének az 1959. január 1 után elvégzendő munkákra vonatkozó részét, az 1959. január 1 után megkezdendő építőipari munkáknak pedig teljes költségvetését a régi (1958. évi) és az új (1959. évi) áron meghatározták. A központi szervek (az Országos Tervhivatal, az Építésügyi Minisztérium, a Központi Statisztikai Hivatal) mintegy 5000 épületre és kb. 3000 mélyépítőipari létesítményre vonatkozó adatok összesítése útján jutottak a kellő részletességű és az összesített árindexekhez.

Hasonló ehhez a másik módszer, mely szerint az árváltozás évében az adatokat kétféle — régi és új — áron is bekérik, és ebből számolnak árindexet. (Ennek a módszernek is az az alapja, hogy a költségvetéseket kétféle áron kell elkészíteni.) A költségvetéseknek ilyen módon végrehajtott teljeskörű átárazása adja minden bizonnyal a legpontosabb árindexet. Természetesen ilyen méretű munkára az átárazási munkák számottevő költség- és munkaigénye miatt csak akkor kerülhet sor, ha az árváltozás olyan jelentős, mint amilyen Magyarországon 1959-ben volt.

A változatlan áras időszak alatti árváltozások mértékének meghatározására sem szükséges minden esetben az a) pontban említett módszereket alkalmazni, mivel ezek rendszerint csak néhány anyagra, illetve néhány munkafolyamatra vonatkoznak. Gyakorlatilag elegendőnek látszik, ha ezen árváltozásokat az érintett anyagoknak, illetve munkafolyamatoknak az egész építőiparon belül elfoglalt súlya alapján vesszük figyelembe.

c) A bruttó termelési index közvetett módon

A bruttó termelési index közvetett módszerekkel történő megközelítésére felhasználható az ún. anyagvolumen-index. Az anyagvolumen-indexet az építőipari munkák során felhasznált anyagok mennyiségének figyelembevételével kell meghatározni változatlan árakat feltételezve.

Az anyagvolumen-index akkor közelíti meg legjobban a bruttó termelési indexet, ha

1. a felhasznált anyagok minél nagyobb köre alapján számítják ki;
2. az egyes anyagcsoportokon belül minél nagyobb részletezést tudunk biztosítani;
3. nem változott lényegesen a fajlagos anyagfelhasználás;
4. az építőipari munkákon belül nem volt lényeges arányeltolódás a munkaigényes és anyagigényes munkák között.

A számítások képlete a következő:

$$A_i = \frac{\sum a_1 \pi_v}{\sum a_0 \pi_v}$$

ahol

A_i — az anyagvolumen indexe,

a_1 , illetve a_0 — a felhasznált anyagok mennyisége a tárgy-, illetve a bázisidőszakban,

π_v — az egyes anyagok változatlan ára, ami lehet vagy a tárgyidőszakban, vagy a bázisidőszakban érvényes ár.

Az építőipar sokezer fajta anyagot használ fel egy-egy évben, így gyakorlatilag megvalósíthatatlan valamennyi anyag felhasználási adatának begyűjtése. Erre azonban nincs is szükség, mivel az összes anyagfelhasználás értékének 70—80 százalékát a legfontosabb 100—150 anyag képezi, sőt ezen belül is 15—20 anyag értéke jelenti az összes anyagfelhasználásnak 40—50 százalékát. Gyakorlatilag elegendő ezért, ha az anyagvolumen kiszámítása érdekében kb. 200 anyagféleség felhasználási adatait gyűjtjük be, és a többi anyagról vagy egyáltalában nem, vagy csak az anyagok nagyobb csoportjaira vonatkozó összevont adatot gyűjtünk be.

Anyagféleség alatt itt az egyes anyagcsoportoknak az ésszerűség és célszerűség határain belül megvalósítható bontását értjük. Így például a cementfelhasználás mértékét nyilvánvalóan nem elegendő egy adattal meghatározni, hanem a különböző cementtípusokra bontva kell a megfigyelést megszervezni. (Magyarországon például külön is megfigyeljük az ún. 600-as cementet, az S 54 jelű 500-as portland cementet, az 500-as portland cementet, a 400-as kohósalak cementet és a 300-as kohósalak cementet. A többi cementféleséget egy csoportban figyeljük meg. Hasonló a helyzet néhány más anyagfajtánál is.)

Az anyagok lehető legrészletesebb bontására azért van szükség, mert az anyagcsoportokon belüli arányeltolódások hatással lehetnek a volumenre, és így ezek elhanyagolása helytelen lenne. Persze nem célszerű ilyen vonatkozásban maximális részletezést sem alkalmazni, mert az a feldolgozásnál okoz problémát. Így például több tucat fajta előregyártott betongerenda van használatban. Elegendőnek látszik csak a legáltalánosabban használt típusok kiemelése, és a többi fajtát valamilyen ésszerű csoportosításban bekérni.⁷

AZ ÉPÍTŐIPAR NETTÓ⁸ TERMELÉSI INDEXÉNEK MEGHATÁROZÁSA

A nettó termelési index kiszámításával az építőipar által előállított nemzeti jövedelem, tehát a megtermelt új érték változását határozzuk meg. A nettó termelés indexének meghatározása szintén közvetlen és közvetett módon történhet.

⁷ Magyarországon évenként egy ízben gyűjtjük be az állami építőipari vállalatok és az építőipari szövetkezetek anyagfelhasználását. Az egyes anyagcsoportokon belül a téglafélékből 9-et kérünk tételesen, a többit egy sorba összevontan, a különböző építőköveket 12, az előregyártott vasbetonszerkezeteket 15, a faanyagokat 7 részre bontva gyűjtjük be.

⁸ Az itt és a továbbiakban elmondottak természetesen értelemszerűen vonatkoznak az egyes nyugati országokban használt ún. value added indexének kiszámítására is.

a) A nettó termelési index meghatározása közvetlen módon

Az index általános képlete:

$$I_n = \frac{\Sigma q_1 p - \Sigma a_1 \pi - \Sigma \acute{e}_1}{\Sigma q_0 p - \Sigma a_0 \pi - \Sigma \acute{e}_0}$$

ahol

$\Sigma q_1 p$, illetve $\Sigma q_0 p$ — a tárgyidőszak, illetve a bázisidőszak bruttó termelési értéke,
 a_1 , illetve a_0 — a tárgyidőszakban, illetve a bázisidőszakban felhasznált anyagok mennyisége,
 π — a felhasznált anyagok egységára,
 $\Sigma \acute{e}_1$, illetve $\Sigma \acute{e}_0$ — a tárgyidőszakban, illetve a bázisidőszakban felmerült amortizációs költségek.

Fenti képletben változatlan árat tételeztünk fel mind az anyagoknál, mind pedig a termelés egészét illetően. Gyakorlatban azonban előfordul árváltozás, amit a számításnál figyelembe kell venni. A képlet ennek megfelelően így alakul:

$$I_n = \frac{[(\Sigma q_1 p_1) : P_i] - [(\Sigma a_1 \pi_1) : P_{ai}] - (\Sigma \acute{e}_1 : P_{\acute{e}i})}{\Sigma q_0 p_0 - \Sigma a_0 \pi_0 - \Sigma \acute{e}_0}$$

ahol

P_i — a termelői árindex,
 P_{ai} — az anyagárindex,
 $P_{\acute{e}i}$ — az amortizációs költségek árszintjének változását kifejező index (ez általában elhanyagolható, tehát $P_{\acute{e}i}$ gyakorlatilag 100-zal egyenlő).

(Value added számításánál a képlet annyiban módosul, hogy az amortizációt — $\Sigma \acute{e}$ -t — nem kell levonni.)

A termelői árindex kiszámításáról a bruttó árindex meghatározásával kapcsolatban már volt szó. Az anyagárindex meghatározása az alábbi képlet segítségével történik:

$$P_{ai} = \frac{\Sigma a_0 \pi_0 \frac{\pi_1}{\pi_0}}{\Sigma a_0 \pi_0}$$

ahol

$a_0 \pi_0$ — a felhasznált egyes anyagok értéke a bázisidőszakban,
 $\frac{\pi_1}{\pi_0}$ — az egyes anyagok egyedi árindexe.

Az anyagárindex meghatározásánál sem törekedtünk teljességre. Elegendőnek látszik, ha a legfontosabb 150—200 anyag árváltozását határozzuk meg, és ezt vonatkoztatjuk az összes anyagfelhasználásra.

Az ily módon kiszámított nettó termelési indexet torzíthatja a helyettesítő anyagok alkalmazása. Szélsőséges esetben megtörténhet az is, hogy a tárgyidőszakban negatív nettó termelési értéket kapunk. Ez fordul elő akkor, ha a felhasznált helyettesítő anyag értéke a bázisidőszak árain nagyobb, mint az egész termék értéke.

b) Az építőipar termelési indexének meghatározása közelítő módon

A nettó termelési index közelítésére két adatból indulhatunk ki:

- I. a termelés természetes mértékegységben mért terjedelméből,
- II. a teljesített munkaórákból.

I. Az építőiparban a nettó termelési index közelítésére használható a természetes mértékegységben mért terjedelmének alábbi indexe:

$$I_n = \frac{\sum \frac{q_1}{q_0} N_0}{\sum N_0}$$

ahol

q — az építőipari teljesítmények természetes mértékegységekben kifejezett mennyisége,

N_0 — a nettó termelési érték arányát kifejező súly.

A számításoknál mind a természetes mértékegység, mind pedig az N_0 kiválasztása problémát okoz. A kiválasztásnál figyelemmel kell lenni arra, hogy mindkét tényező jellemző legyen, és ugyanakkor az adatokat a kivitelező vállalatoktól be is lehessen gyűjteni ezekre vonatkozóan.

Az építőipari termelés terjedelmének természetes mértékegységben való meghatározásánál alapvetően két lehetőség között választhatunk:

1. az építőipar által befejezett építmények (kibocsátott „késztermékek”) terjedelmének alakulását figyeljük meg,

2. az építőipar tevékenységét, tehát az adott időszakban elvégzett különféle építési munkafolyamatok (munkanemek) terjedelmének változását vesszük számba.

Az első módszer esetén a befejezett építményeket legjellemzőbb mértékegységük alapján kell számbavenni: lakóépületeknél az alapterület négyzetméterében, istállóknál légköbméterben, utaknál négyzetméterben, vasútaknál vágányfolyóméterben stb. célszerű az adatokat összesíteni. Mivel az építőipart az egyedi jellegű munkák jellemzik, lehetőleg nagyszámú csoportot kell képezni. Magyarországon a jelenleg érvényben levő „Építményjegyzék” például 18 építményfőcsoportra, 60 építménycsoportra, többszáz építményalcsoportha és ezernél több építményfajtára bontja fel a lehetséges építménytípusokat. Az „Építményjegyzék” a természetes mértékegységet is tartalmazza. Általában egy-egy építménycsoporton belül a mértékegység azonos. Ésszerűnek látszik, hogy a termelési index számításánál a 60 építménycsoportra (esetleg ezen belül néhánynál további alcsoportokra) határozzuk meg a volumenindexeket ($q_1 : q_0$).

Az adatok nemzetközi összehasonlítása szempontjából előnyös lenne, ha az építmények egységes felosztását más országok is elfogadnák.⁹

⁹ Az „Építményjegyzék” egyébként az alábbi 18 főcsoportra osztja az építményeket:

- Ipari épületek,
- Mezőgazdasági épületek,
- Közlekedési épületek,
- Kereskedelmi és tárolási épületek,
- Igazgatási épületek,
- Művelődési és oktatási épületek
- Jóléti (szociális) épületek,
- Lakóházak,
- Egyéb épületek,
- Utak,
- Vasutak,
- Vízi építmények,
- Hidak
- Vezetékek
- Földalatti építmények
- Bányaépítmények,
- Egyéb építmények,
- Technológiai szerelés.

E témával bővebben foglalkozik Lontó György „Az épületek-építmények természetes mértékegységben történő számbavételének kérdései” c. cikkében. (*Statistikai Szemle* 1958. évi 4. sz. 284—299. old.), valamint Keller László „A bővített Építményjegyzék bevezetéséről és alkalmazásáról” című cikkében (*Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő* 1961. évi 12. sz. 429—436. old.).

Egyes építőipari munkák terjedelme nem állapítható meg természetes mértékegységben. Ilyenek általában a felújítási, javítási munkák. Mivel ezeknek aránya az építőiparon belül legfeljebb 20—25 százalék, elképzelhető, hogy ezeket a számításokat figyelmen kívül hagyjuk. Helyesebb azonban, ha az ilyen munkák terjedelmének változására is számítunk indexeket. Ezeket az indexeket vagy az értékadatok alapján határozzuk meg, (természetesen figyelembe véve az árváltozásokat is), vagy a teljesített órák változásából indulhatunk ki.

Valószínűleg nehezebb feladatot jelent ennél a módszernél az N_0 , tehát a súly meghatározása. A súly elvileg a nettó termelési érték. Ennek meghatározása azonban bonyolult. Ezért a súly gyakorlatilag lehet a teljesített munkaórák száma vagy a kifizetett munkabérek összege. Ezeknek az adatoknak a begyűjtése az egész építőiparra vonatkozóan különösebb nehézséget nem okoz, annál nehezebb begyűjtésük az előbbieken említett építménycsoportokra külön-külön. Helyesebb ezért, ha a súlyokat nem begyűjtött adatok alapján, hanem elméleti számítások segítségével határozzuk meg. Felhasználható e munkához az Országos Tervhivatal által az építőipari költségvetések összeállításához, valamint a tervezési munkákhoz kiadott segédlet (Építőipari Normatívák), mely az egyes építménycsoportok megvalósításához szükséges munkaórák számát is tartalmazza. Az 1954-ben és a későbbi években kiadott segédletek több száz épület száz köbméterre jutó anyagszükségletét, valamint a munkaóra-szükségletét ismertetik (113 anyagra, illetve 29 munkanemre vonatkozóan).¹⁰

Az ismertetett módszerrel lényegében az építőipar befejezett termelése változásának indexét kapjuk meg. Hosszabb időszakot tekintve az az index minden bizonnyal megfelelően jellemzi az építőipari termelés színvonalának változását, rövidebb időszakok, például két egymást követő év összehasonlításánál — különösen, ha az egyik évben néhány különlegesen nagy objektum építése is befejeződik — már pontatlan képet adhat a dinamika alakulásáról.

Pontosabb eredményt kapunk, ha az iparhoz hasonlóan az építőiparban is figyelembe vesszük a befejezetlen állomány változását, vagyis ha a befejezett építmények természetes mértékegységben meghatározott terjedelméből levonjuk, illetve ahhoz hozzáadjuk a befejezetlen építmények állománykülönbötét. A befejezetlen építmények állományát gyakorlatilag nem tényleges felméréssel kell megállapítani, hanem a készültségi fok figyelembevételével történő átszámítással.¹¹

A nettó termelési indexnek természetes mértékegységek felhasználásával történő közelítő meghatározásánál a második módszer esetén az egyes munkafolyamatok (munkanemek) természetes mértékegységben mért mennyiségeit kell alapul venni. (Előbbiekben már említettük, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban az árindex meghatározása céljából 120 munkanemre vonatkozóan reprezentatív adatgyűjtést hajtanak végre. Ha az adatok begyűjtése nem lenne reprezentatív, hanem teljeskörű, akkor az adatok alapján a nettó index megközelítésére is alkalmas lenne.) A szükséges adatok begyűjtésénél két kérdést kell eldönteni. Az egyik kérdés az, hogy mely munkanemre vonatkozóan gyűjtsünk be adatokat, illetve hogy egyes munkacsoportokat milyen mértékben bontsunk (a földmunka például bontható lenne a talajosztályok szerint, mivel lényegesen

¹⁰ Megjegyzendő, hogy ezek az 1954—1957. években kiadott normatívakönyvek jelentős mértékben korszerűsítésre szorulnak.

¹¹ Ennek helyességét igazolja a következő példa. Egy 1000 négyzetméteres útnak az év végéig csak az alépítményét készítik el, tehát ténylegesen egyetlen négyzetméter út sem készült el. Ha feltételezzük azt, hogy az építés költségei az alépítmény és a felépítmény között egyenlő arányban oszlanak meg, a készültségi fok mintegy 50 százalék. A számításoknál tehát 500 négyzetméter utat kell figyelembe venni.

más a munkaigény az I—III. talajosztályba tartozó könnyű talajokban végzett földmunkáknál, mint az V—VI. osztályba tartozó talajoknál vagy éppen a sziklamunkáknál). A másik kérdés, hogy milyen mértékegységben mérjük a teljesítményeket. (A földmunkáknál nyilvánvalóan a kiemelt föld köbmétere, a vakolásnál a vakolt felület négyzetmétere, a csőfektetési munkánál a lefektetett cső hossza méterben, a kályhaépítési munkánál a kályhák száma darabban vehető figyelembe.)

Az első módszerhez hasonlóan itt is felmerül az N_0 , a súly kiválasztásának a kérdése. Legjobbnak itt is a munkaóra-adatok látszanak. Gyakorlatilag itt már tényleges adatokkal is dolgozhatunk, de megengedhetőnek látszik elméleti (kalkulált) adatok alkalmazása is.

Ennél a módszernél általában nyilvánvalóan nem törekedhetünk teljesre, de kívánatos, hogy a kiválasztott munkanemek felöleljék az építőipar egész tevékenységének 80—90 százalékát.¹²

A természetes mértékegységben történő számbavétel mindkét módszerével kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy ezek a módszerek nem veszik figyelembe a minőségi változásokat (például a lakások felszereltségének változását stb.).

II. A teljesített munkaórák száma segítségével a nettó termelési indexet csak hozzávetőlegesen tudjuk meghatározni. Ez nyilvánvaló, ha figyelembe vesszük, hogy az egy munkaóra alatt létrehozott nettó termelési érték a munka minőségétől függően nagyon eltérő lehet. (Például szakmunkás-óra mindenképpen nagyobb értéket hoz létre, mint egy segédmunkás-óra.)

A számítások képlete a következő:

$$I_n = \frac{M_1 \cdot t_i}{M_0},$$

ahol

M_0 , illetve M_1 — a teljesített munkaórák összege,
 t_i — a termelékenységi index.

E módszer alkalmazásánál a fő nehézséget a termelékenységi index meghatározása jelenti. Ezen index meghatározása előzőkben érintett index-számítási munkák némelyikénél (például az árindexszámításokkal kapcsolatos költség-index-számításoknál) is nehezen megoldható feladatot jelentett.

Tekintettel arra, hogy a termelési index és a termelékenységi index között kölcsönhatás áll fenn, vagyis a megfelelő termelékenységi index meghatározásának előfeltétele, hogy a termelési index rendelkezésre álljon, a termelékenységi indexet a most ismertetett módszernél is csak közelítőleg lehet meghatározni. A termelékenység közelítő meghatározásához az „indexház” módszere használható fel. A korábban már említett 37 lakásos, háromemeletes „indexház” adatai szerint például a lakásépítkezéseken a munka termelékenysége — a gépesítés és egyéb okok következtében — kb. 35 százalékkal emelkedett. 1939-ben ugyanis az „indexház” felépítéséhez mintegy 175 000 munkaóra volt szükséges, míg 1959-ben csak 130 000-re.

AZ ÉPÍTŐIPARI TERMELÉS SZÍNVONALÁNAK NEMZETKÖZI ÖSSZEHAJONLÍTÁSA

A termelési index kiszámítására alkalmas, előzőkben ismertetett módszerek egyúttal megoldást jelentenek az építőipari termelés fejlődési ütemének, dinamikájának nemzetközi összehasonlítására is. Az ilyen jellegű munkánál az a

¹² Magyarországon jelenleg csupán 4—5 munkanemre vonatkozóan kérünk be adatokat. E módszer gyakorlati alkalmazása tehát nálunk még megoldandó feladat.

legfontosabb, hogy az összehasonlításnál lehetőleg azonos módszerrel kiszámított indexeket vegyenek figyelembe, mert például a bruttó és a nettó termelési index alakulása egy országon belül is eltérő lehet. (Ez elsősorban akkor fordul elő, ha az anyagigényes, illetve munkaigényes építőipari munkák aránya megváltozik. Ha például a munkaigényesebb felújítási munkák aránya megnő, előfordulhat, hogy a nettó termelési index növekedése ellenére a bruttó index csökkenést mutat.)

Nehezebb feladat az építőipari tevékenység terjedelmének, vagyis az adott időszakban fennálló színvonalának nemzetközi összehasonlítása. A nehézséget főleg az okozza, hogy nem lehet minden szempontból kifogástalan összehasonlítható mértékegységet találni. Elvileg az alábbi mértékegységek képzelhetők el:

- a) értékben kifejezett mértékegység,
- b) természetes mértékegység,
- c) a teljesített munkaórák száma,
- d) az anyagfelhasználás.

a) A legtöbb országban lehetőség van arra, hogy az építőipari termelés eredményét nemzeti valutában összesítsék. Elvileg tehát elképzelhető, hogy valamilyen átszámítás útján egységes valutában fejezzük ki az egyes országok adatait. Rendkívül nehéz, szinte megvalósíthatatlan azonban elfogadható átszámítási kulcsokat megállapítani. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a hivatalos bankárfolyamok erre a célra nem alkalmasak, mivel ezek nem tükrözik a tényleges paritásokat. Ezért valamilyen építőipari árindexet kellene számolni, amely kifejezné az egyes országok építőipari árainak egymáshoz való viszonyát. Ezt az árindexet elvileg a dinamikát kifejező — egy országon belül alkalmazott — árindexekhez hasonlóan kellene meghatározni.

b) Természetes mértékegységek alkalmazása esetén lényegében az adott évben befejezett építmények terjedelméből vagy az elvégzett munkák munkanemenként mért terjedelméből kell kiindulni. Akár a befejezett építmények építménycsoportonként összesített adatait, akár a munkanemek természetes mértékegységben összesített adatait vesszük alapul, a probléma ezek összesítésénél jelentkezik. Nyilvánvaló, hogy a természetes mértékegységben kifejezett adatok közvetlenül nem összesíthetők. Az összesítésre két lehetőség mutatkozik. A számítások sémája a következő:

1. $\Sigma q p$,
2. $\Sigma q m$,

ahol

- q — a befejezett építmények (vagy a munkanemek) természetes mértékegységben mért mennyisége az egyes építmény- (munkanem-) csoportokban,
 p — valamilyen egységesen megállapított érték, ami az egy természetes mértékegységre jutó „ár”-at jelentené az egyes csoportokban,
 m — egységnyi terjedelmű (például egy légméter vagy egy négyzetméter) építmény (vagy munka) létrehozásához szükséges — szintén egységesen megállapított — munkaidő (órákban) az egyes csoportokban.

Egységárral (p -vel) számolva inkább a bruttó termelési értéket, munkaidővel (m -mel) számolva pedig a nettó termelési értéket közelítjük meg. A p , illetve az m kiválasztásánál nyilvánvalóan el kell tekintenünk attól, hogy ezek a mutatók a különböző országokban nagymértékben különböznek egymástól. Elméletileg bármelyik ország árait alapul vehetjük a számításoknál. Problémát inkább az okoz, hogy a különböző építménycsoportok közötti árarány (és ugyanígy a munkaidő-szükséglet aránya) az egyes országokban eltérő lehet az illető ország

fejlettségi színvonalától, az alkalmazott technológiától, valamint az árpolitikától függően. Magyarországon például az ipari épületek egy légköbméterének az ára hozzávetőlegesen kétszerese a makadamutak egy négyzetmétere árának. Nem biztos, hogy ugyanilyen arány van más országokban is. Ugyanígy — attól függően, hogy a magasépítési vagy a mélyépítési munka termelékenységében ért el az illető ország magasabb színvonalat — eltérők lehetnek a munkaóra-arányok is. Ez a nehézség azonban valószínűleg könnyebben áthidalható, például úgy, hogy többféle ár- (munkaidő-) arány figyelembevételével számítunk volument és ezek között átlagot számítunk.

c) A teljesített munkaórák mennyiségének összehasonlításánál a termelékenység eltérő színvonalából adódó torzító hatást kell kiküszöbölni. Ha ez megvalósítható, összehasonlításra alkalmas adatokhoz jutnánk.

A termelékenység színvonalából adódó korrekció céljára legmegfelelőbbnek a már előzőekben részletezett „indexház”-módszer látszik. Egy vagy több, az építőiparra jellemző építmény munkaóra-szükségletét országonként meghatározva, viszonylag megfelelő képet kaphatunk a termelékenységi színvonalban levő különbségekről.

d) Az építőipar színvonalának nemzetközi összehasonlításánál közelítő módszerként alkalmazható a felhasznált anyagok mennyiségének összehasonlítása is. Az anyagfelhasználás meghatározásáról már volt szó. Nemzetközi összehasonlítás esetén azonban különleges problémák is felmerülnek.

*

Mind a termelési indexek meghatározásánál, mind pedig a nemzetközi összehasonlításnál felmerül az osztályozás kérdése, vagyis az a kérdés, hogy az index kiszámításának és az összehasonlításnak a szempontjából milyen részterületekre osszuk fel az építőipart. Véleményünk szerint az alábbi legegyszerűbb csoportosítás látszik célszerűnek:

- I. Új lakóházak;
- II. Egyéb új épületek;
- III. Új mélyépítés jellegű építmények (utak, vasutak, víziépítmények stb.);
- IV. Felújítási, javítási stb. munkák.

A fentieknél részletesebb csoportosítás eleve adva van, ha az index kiszámításánál, illetve a nemzetközi összehasonlításnál a befejezett építmények építménycsoportonként összesített terjedelméből indulunk ki.

A termelési index kiszámítására és az adatok összehasonlítására — figyelembe véve a számításoknál jelentkező nehézségeket — legfeljebb évenként kerülhet sor. Ennél rövidebb időközökre indexet számítani nem célszerű.

Az előbbiekben nem törekedtünk teljességre és az egyes kérdések részletes ismertetésére. Célunk az volt, hogy az építőipari termelési statisztika területén elért eredményeket összefoglaljuk, megpróbáljunk pontosabb új módszerek kidolgozásával előbbre jutni. Megkíséreltük továbbá, hogy az adatok nemzetközi összehasonlítása területén is megfelelő módszereket találjunk.

A NÉPGAZDASÁGI KÖLTSÉGSZINT ÉS TERMELÉKENYSÉG ALAKULÁSÁNAK ELEMZÉSE AZ ÁGAZATI KAPCSOLATOK MÉRLEGE ALAPJÁN (II)

DR. RÁCZ ALBERT — UJLAKI LÁSZLÓNÉ

Tanulmányunk első részében¹⁰ a költségelemzés módszereivel foglalkoztunk. Olyan vizsgálati módszer alkalmazását mutattuk be, amely az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználásával lehetővé teszi a népgazdasági szemlélet kiemelését. A második részben a termelékenység népgazdasági szinten történő elemzésével kívánunk foglalkozni. Ennek során ismertetjük a népgazdasági szintű termelékenységi index számítását mind ipari ágazati, mind pedig ipari szinten.

A TERMELÉKENYSÉG ALAKULÁSÁNAK ELEMZÉSE

A munkatermelékenység időbeli összehasonlítása a szakemberek körében állandóan napirenden levő feladat. A munkatermelékenység elemzésénél elsősorban azokat a módszereket alkalmazzák, amelyek egy-egy termelési egységnél végzett munka termelékenysége változásának mérésére alkalmasak. A statisztikai elméletben már meghatároztak olyan termelékenységi indexet is — az ún. bruttó jellegű termelékenységi indexet¹¹ —, amely alkalmas arra, hogy valamely termelőágazatból kibocsátott termelés népgazdasági munkaráfordításának változását mérje. E bruttó jellegű termelékenységi mutató számítása úgy történik, hogy a kibocsátott bruttó termelési értéket az eleven- és a holtmunka-ráfordítás összegéhez viszonyítjuk. A termelés egységére jutó eleven és holt munka változását kifejező index a kibocsátó ágazat termeléséhez szükséges társadalmi munkaráfordítás változását mutatja; ez az index a munkatermelékenység népgazdasági szintű indexe.

A népgazdasági szintű termelékenységi index számítására az eddigiekben gyakorlatilag azért nem kerülhetett sor, mert az ágazatonkénti anyagráfordítás értékében rejlő holtmunka-ráfordítás (tárgyasult munka) meghatározására nem

¹⁰ Lásd *Statisztikai Szemle*, 1962. évi 5. sz. 533—549. old.

¹¹ *Lukács Ottó — Ollé Lajos: Iparstatisztika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1960. 373. old.*

volt lehetőség. Nem volt kidolgozva olyan gyakorlatilag alkalmazható módszer, amelynek segítségével a holtmunka-felhasználást — a termelési kapcsolatok bonyolult láncolatának sokrétűsége következtében — meg tudtuk volna állapítani. Az ágazati kapcsolatok mérlege megteremtette a lehetőségét annak, hogy egy-egy ágazat termeléséhez szükséges továbbgyűrűző holtmunka-felhasználást megállapíthassuk. Az inverz-matrix segítségével bizonyos fenntartásokkal meghatározható valamely termelőágazat kibocsátott termelésének népgazdasági munkaráfordítása, és ennek segítségével kiszámítható egy-egy termelőágazat népgazdasági szintű termelékenységi indexe.

Természetesen az ágazatra számított népgazdasági szintű termelékenységi mutató nem az ideális bruttó mutató. Közgazdasági tartalma ugyanis az egy termékre, illetve a termékek sorára számított bruttó termelékenységi mutatónak lenne, amely meghatározná a termékekben megtestesülő társadalmi összmunkaráfordítást, illetve annak változását két időszak között is. A termékek népgazdasági szintű termelékenységének változását azonban csak termékekre összeállított mérleg alapján lehet számítani. Nálunk jelenleg ilyen mérleg, illetve mérlegek nem állnak rendelkezésre.

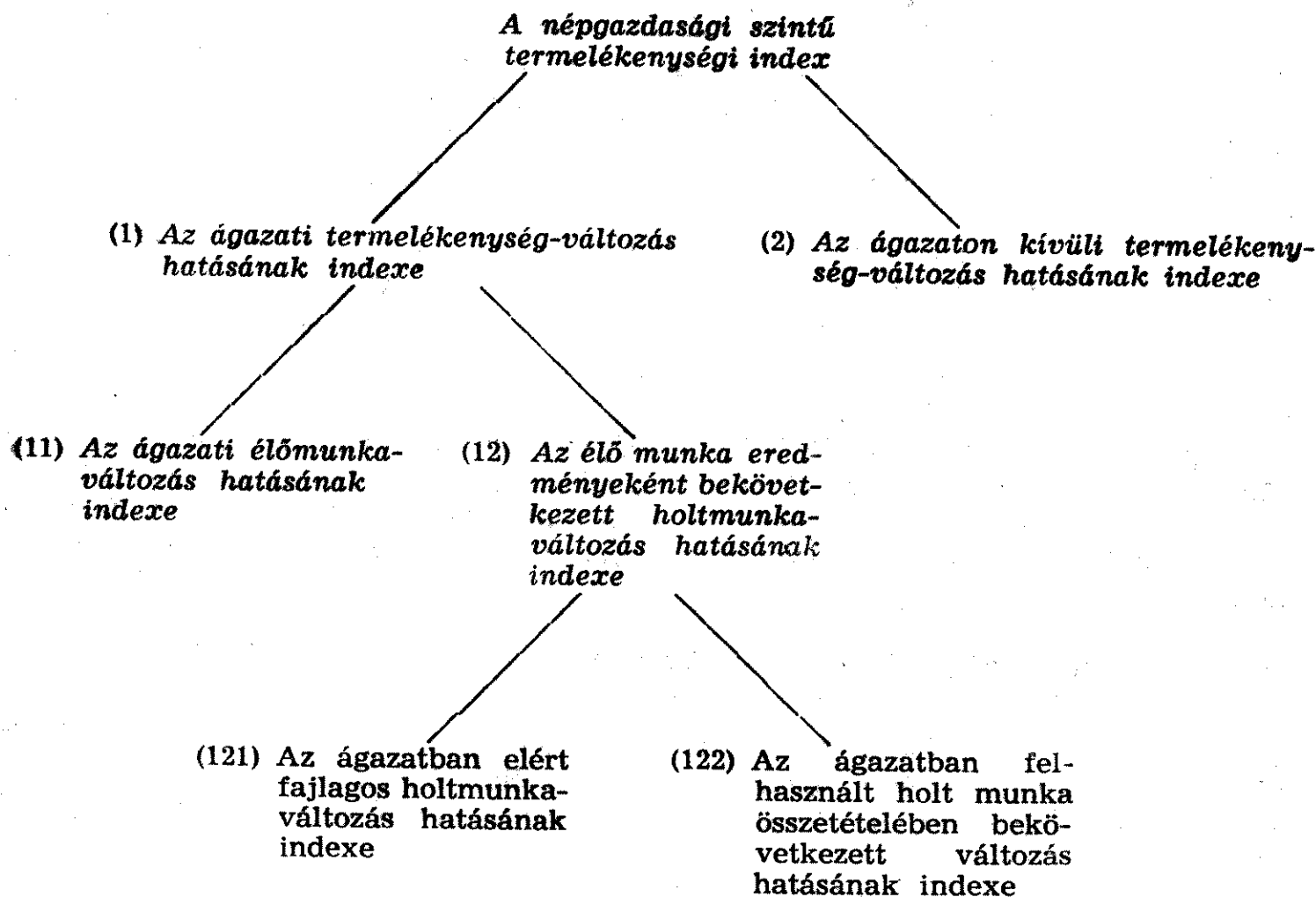
Tanulmányunkban ágazatokra számított népgazdasági szintű termelékenységi indexet. Az ágazatok az esetek többségében termékcsoportokat jelentenek. Olyan ágazat esetében például, mint a villamosenergiaipar, az ágazat szinte egybeesik a termékkel, hiszen a villamosenergiaipar mindössze két-három terméket állít elő (villamosenergia, gőz, melegvíz), és ezeken belül volumen tekintetében döntő súlya a villamosenergiának van. A termékek ráfordítási szerkezete is teljesen hasonló, azt mondhatjuk, az ágazat jól reprezentálja a terméket.

Alapvető célunk az ágazati kapcsolatok mérlege alapján számítható népgazdasági szintű termelékenységi indexnek, illetve számításának módszertani ismertetése. Hazánkban ez az első kísérlet népgazdasági szintű termelékenységi index számítására vonatkozóan és tudomásunk szerint a szocialista országokban is elsőnek tekinthető, a kapitalista országokban pedig csak egy-két hasonló kezdeményezés történt. A módszertani ismertetést a rendelkezésünkre álló mérlegekből számított ipari adatokkal illusztráljuk. Ezekkel az adatokkal egyben az ipari termelékenység alakulásának elemzését is kívánjuk adni, annak előrebocsátásával, hogy mind az ágazati kapcsolatok mérlege, mind maga a módszertan még magán viseli a kísérletezésből adódó fogyatékoságokat, ezért a számított értékek csak nagyságrendjükben értékelhetők.

1. A termelékenységi indexet befolyásoló tényezők

Az ágazati kapcsolatok mérlege segítségével meghatározható valamely termelő ágazat közvetlen munkaráfordítása (eleven munka) és az ágazatonkénti holtmunka-felhasználás értéke. Az inverz-matrix segítségével a holtmunka-felhasználás értéke a továbbgyűrűző hatásokat figyelembe véve munkaráfordításra, például létszámmra vezethető vissza. A mérleg lehetőséget ad arra is, hogy a népgazdasági szintű termelékenységi indexet felbontsuk befolyásoló tényezőire. Kimutatható, hogy az ágazat által kibocsátott termelésben megtestesülő munka termelékenységének a változására hogyan hatott az ágazat munkája, és hogyan hatott más ágazatok munkatermelékenységének változása. Az egyes termelő ágazatokra számított népgazdasági szintű termelékenységi indexet befolyásoló tényezőket az ágazati kapcsolatok mérlege segítségével tehát szintén meghatározhatjuk.

A népgazdasági szintű termelékenységi indexet befolyásoló tényezők a következőképpen foglalhatók össze.

Megjegyzés. A továbbiakban a befolyásoló tényezők indexeit az egyszerűség kedvéért gyakran az itt feltüntetett számokkal jelöljük.

A sémából is látható, hogy az alapmutatószám a népgazdasági szintű termelékenységi index. A többi indexek a különböző tényezőknek a népgazdasági szintű indexre gyakorolt hatását mutatják. Nézzük sorra az egyes indexek tartalmát.

A *népgazdasági szintű termelékenységi index* azt fejezi ki, hogy valamely termelőágazat által kibocsátott termelés egységére jutó eleven- és holtmunkaráfordítás hogyan változott. E mutatószám tehát figyelembe veszi egyrészt a vizsgált termelőágazatban végzett munka termékegységre jutó részének a változását, másrészt a termelőágazat által felhasznált anyagok (és amortizáció) előállításához igényelt társadalmi munka termékegységre jutó részének a változását. Ez a termelékenységi index felel meg lényegében az ún. bruttó jellegű termelékenységi indexnek, amikor is a bruttó termelési értéket állítjuk szembe az eleven- és a holtmunkaráfordítás összegével. Ez a termelékenységi index tehát a népgazdasági szempontokat figyelembe véve határozza meg valamely termelőágazat bruttó termelésének egységére jutó teljes társadalmi munkaráfordítás változását.

Valamely ágazat népgazdasági szintű termelékenységi indexét a sémából láthatóan befolyásolja az ágazat munkája (1) és az ágazat termeléséhez a holt munkát adó ágazatok munkája (2). Az ágazati termelékenység-változás hatásaként kezeljük az ágazatban az élőmunka-ráfordítás változásának hatását (11) és az ágazatban elért holtmunka-megtakarítás (12) hatását. Ez a szemlélet nincs ellentétben azzal a felfogással, amely szerint az ágazatban a termelékenység-változás

mérésére elméletileg az ún. nettó jellegű termelékenységi indexet helyes alkalmazni.¹² Ez az index szintén a termelés egységére jutó eleven munka változását, valamint az eleven munka eredményeként jelentkező holtmunka-változás hatását (a fajlagos anyagfelhasználás változásának hatását az ágazat termelékenységének változására) fejezi ki. Nem mondhatjuk azonban azt, hogy az (1) mutató az ágazat termelékenységi indexe, hogy az tartalmilag azonos a nettó jellegű indexszel. Az (1) index az ágazati termelékenység-változás hatását mutatja a népgazdasági szintű indexre. Ezért is neveztük az ágazati termelékenység-változás hatása indexének.

Az (1) indexhez hasonlóan a többi befolyásoló tényezőt sem úgy számítottuk, hogy azokkal valamely részterületen a termelékenység változását mérjük, hanem úgy szerkesztettük ezeket az indexeket, mint a népgazdasági szintű termelékenységi index komponenseit, amelyek közötti számszerű összefüggésből kiszámítható a népgazdasági szintű index.

A termelékenység indexének ilyen tényezők szerinti vizsgálata szokatlannak tűnik. A szokásos mutatószámképzéssel szemben az itt közölt módszer elemzésünk céljának jobban megfelel. A számok és a formulák is plasztikusan tükrözik, hogy a népgazdasági szintű termelékenységi index tényezőiről és azok számszerű hatásáról van szó.

2. Néhány megjegyzés az ágazati kapcsolatok mérlege alapján számított népgazdasági szintű termelékenységi index tartalmához

Mielőtt a népgazdasági szintű munkatermelékenységi index számításának részletes módszertanát és az elemzést ismertetnénk, feltétlenül néhány megjegyzést kell tennünk az ágazati kapcsolatok mérlege alapján számított termelékenységi indexszel kapcsolatban.

Mindenekelőtt arra kívánjuk ismételten felhívni a figyelmet, hogy a számítások kísérleti jellegűek, és messzebb menő következtetéseket csak további részletes vizsgálat és elemzés után lehet belőlük levonni.

A mutatók értékelésénél az egyes tényezők hatásának vizsgálatánál minden esetben szem előtt kell tartani azt is, hogy a bázisul szolgáló 1957. év népgazdaságunk fejlődésében rendkívüli év volt, ami hatással van a számított indexekre.

Mindezek mellett az indexek tartalmát befolyásolja a számításnál alkalmazott ágazati kapcsolatok mérlegének modellje is. A számított indexekre ugyanis hatással van a termelés összetételének változása. Az összetétel változásának torzító hatását csak olyan mértékben lehet kiszűrni, amennyire a mérleg modellje ezt lehetővé teszi. Egyáltalán nincs módunk a mérleg egy-egy ágazatán belül bekövetkezett összetétel-változás kimutatására. Pedig egy-egy ágazaton belül a termékösszetétel változása sokszor lényegesen befolyásolhatja a termelékenységi indexet. Csupán az ipar egészére történő számításnál a mérlegben szereplő ágazatok közötti összetétel-változás hatása mutatható ki.

Meg kell említeni azt is, hogy a holtmunka-felhasználás munkaráfordítás tartalmának (létszámtartalom) számításánál — abból kifolyóan, hogy az inverz-matrixszal való számításnál linearitást tételezünk fel — feltételezzük, hogy egy ágazat egységnyi termelése, bármilyen termelő ágazatban is kerül felhasználásra, azonos munkaráfordítást tartalmaz. A torzítás mértéke annál kisebb, minél részletesebben taglalt mérleg alapján végeztük a számításokat. Mivel mi a számításokat a 26 termelőszekektoros összevont mérleg alapján végeztük, egyes esetekben a torzítás elég jelentős is lehet. Az esetleges torzítás mértékét nem tudjuk kimutatni.

¹² Lukács Ottó — Ollé Lajos idézett könyve 146. old.

A módszertan kidolgozását a 26 szektoros mérleg alapján való számítás megkönnyítette, az adatok pontosságának növelése érdekében azonban érdemes elvégezni a számításokat a következő évek részletes, 95 termelő szektoros mérlege alapján is.

A népgazdasági szintű termelékenységi mutatószámot a létszámtartalommal, az egy millió forint bruttó termelés létszámtartalmával határoztuk meg. A létszámadat a termelőágazatok összes foglalkoztatottjait, tehát nemcsak a munkáslétszámot foglalja magában. Az összes foglalkoztatottak számának megállapítása csak a mezőgazdaságban okozott nehézséget. A mezőgazdaság esetében több oldalról közelítve becsléssel állapítottuk meg az összes foglalkoztatottak számát.

Az eddigieken kívül még számos olyan tényező van, amelyek az indexet torzíthatják. Ezeknek egy része az ágazati kapcsolatok mérlegének alapproblémáiból (például az aggregálás, a profilidegen termelés, az alapadatok pontosságának problémája stb.), másik része a matematikai számítás által megkövetelt feltételezésekből (például a forgalmi adó arányos elosztása), harmadik része pedig a módszertan kidolgozásánál követett feltételezésekből (például az amortizáció ráfordítási szerkezetét azonosnak vettük a beruházás és felújítás ráfordítási szerkezetével) adódik.

Az elmondottakból látható, hogy az ágazati kapcsolatok mérlege alapján számított népgazdasági szintű termelékenységi index — az index értékét tekintve — elég sok bizonytalanságot tartalmaz, sok feltételezésen alapszik. Mindezek ellenére a társadalmi munkaráfordítás meghatározásának és a népgazdasági szintű termelékenységváltozás mértékének valószínűleg jó közelítését adják a számított értékek. Az alapadatok pontosabbá tétele, az ágazati kapcsolatok mérlegének részletesebbé tétele és a módszerek finomítása esetén kielégítő eredménnyel vizsgálható a népgazdasági szintű termelékenység változása az ismertetésre kerülő módszerrel.

3. Népgazdasági szintű termelékenységi index kiszámításának módszere az egyes ipari ágazatokban

Miután röviden ismertettük a népgazdasági szintű termelékenységi mutatót és annak tényezőit, áttérünk a számítás konkrét módszertani ismertetésére.

Az egyes ipari ágazatokra jellemző, népgazdasági szintű termelékenységi mutatók meghatározásánál általában a munkaráfordítást viszonyítjuk a létrehozott használati értékhez (termelési értékhez). A számítások során a munkaráfordítást létszámban fejezzük ki, mégpedig úgy, mint már említettük, hogy valamely ágazat foglalkoztatott összlétszámát vesszük alapul.

Valamely ágazat egységnyi (egy millió forintnyi) termelése teljes létszámigényének megállapításához a közvetlen létszámigényen (eleven munkán) kívül figyelembe kell venni az egyes ágazatokból felhasznált termékeken keresztül gyűrző, továbbá az import anyagban és az amortizációban levő létszámot is (tárgyasult munka).

Ennek kiszámítása a következő lépésekben történt:

1. Megállapítottuk az egyes ágazatok egy millió forint termeléséhez szükséges közvetlen létszámot (l), az így adódó sorvektort besoroztuk az $(E - A)^{-1}$ inverz-matrixszal. Így megkaptuk a különböző ágazatok egy millió forint termelésének elsődleges (közvetlen + közvetett) létszámtartalmát (l'):

$$l' = l(E - A)^{-1}$$

Az l' tehát tartalmazza az ágazatban felhasznált élő munkát és az ágazat által felhasznált hazai eredetű anyagokban levő holt munkát.

2. A felhasznált importanyagok létszámtartalmának meghatározásánál abból a feltételezésből indultunk ki, hogy a relációnkénti egységnyi import létszámtartalma egyenlő az érte cserébe adott relációnkénti export egységre jutó teljes létszámtartalmával. Tehát

$$l_{i_k}^d = i_k^d \cdot l_e^d$$

$$l_{i_k}^t = i_k^t \cdot l_e^t$$

ahol

$l_{i_k}^d$ — a k ágazatban egy millió forint termeléshez felhasznált demokratikus (d) illetve tőkés (t) import létszámtartalma,

i_k^d — a k ágazatban egy millió forint termeléshez felhasznált demokratikus, illetve tőkés eredetű import anyagok elsődleges ráfordításainak devizaforintos értéke,

l_e^d — egy millió devizaforint demokratikus, illetve tőkés export teljes létszámtartalma.¹³

3. Az amortizáció létszámtartalmát a beruházások teljes létszámtartalma alapján határoztuk meg:

$$l_{a_k} = a_k \cdot l_b$$

ahol

l_{a_k} — a k ágazat egy millió forint termelésére jutó elsődleges amortizáció létszámtartalma,

a_k — a k ágazat egy millió forint termelésére jutó elsődleges amortizáció értéke,

l_b — egy millió forint beruházás és felújítás teljes létszámtartalma.

Ilyenképpen részleteiben megkaptuk valamely (k) ágazat egységnyi termelésének teljes létszámtartalmát (L_k):

$$L_k = l_k + l_{i_k} + l_{a_k}$$

A fenti módszerrel tehát ágazonként figyelembe vettük egy millió forint értékű termelés teljes társadalmi (népgazdasági szintű) munkaráfordításait, beleértve az eleven- és a holtmunka-felhasználást egyaránt. Ha összevetjük két év (az 1957. és az 1959. év) ágazonkénti teljes létszámtartalmának mutatóját ($L_k^{1959} : L_k^{1957}$) megkapjuk, hogy valamely (k) ágazat által kibocsátott termelés egységéhez a népgazdaság egészében felhasznált összmunka-ráfordítás hogyan változott. Ennek reciproka a népgazdasági szintű termelékenységi index.

Annak érdekében, hogy a népgazdasági szintű termelékenységi indexet tényezőire bonthassuk, továbbá meghatározhassuk és szemléltetően kimutathassuk e tényezők számszerű hatását is, a népgazdasági szintű index számításának egy másik módszerét, illetve a számításnak másik formuláját fogjuk alkalmazni. Ha ugyanis ismert a technológiai matrix (A), továbbá a valamely ágazat teljes nép-

¹³ Az export (tőkés és demokratikus egyaránt) és a beruházások és felújítások teljes létszámtartalmát a következő módon határoztuk meg (a számítás módszerét csak a beruházások és felújításokra vonatkozóan mutatjuk be, mivel hasonló módon jártunk el az export esetében is): első lépésként kiszámítottuk a beruházások és a felújítások (B) elsődleges létszámtartalmát (l_b):

$$l_b = B \cdot l'$$

Egyéb számításokból ismert volt a B import és amortizáció bértartalma. Az l_b és az elsődleges bértartalom alapján átlagbért számítottunk, majd ezzel az átlagbérrel számítottuk vissza a B import és amortizáció bértartalmát létszámtartalomra. Az elsődleges létszámtartalomnak, az import és az amortizáció létszámtartalmának összegeként határoztuk meg a B teljes létszámtartalmát az egyes időszakokra. Ezzel a létszámtartalommal tekintettük egyenlőnek az egyes ágazatok amortizációjának létszámtartalmát (l_{a_k}).

gazdasági létszámtartalma (L) és az ágazatok közvetlen létszáma, meghatározható az egyes ágazatok népgazdasági szintű indexe (N_k) a következő módon is:

$$N_k = \frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^1}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^0 + l_k^0} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad |1|$$

ahol

- N_k — népgazdasági szintű index,
 a_{jk} — a k ágazat valamely j ágazatokról történő holtmunkaráfördítésének (hazai anyagok, import és amortizáció) technológia együtthatói,
 L_j — a j ágazat egy millió forint értékű kibocsátásának teljes népgazdasági létszámtartalma,
 l_k — a k ágazat egy millió forint értékű termelésének közvetlen létszámtartalma,
0 — a bázis időszak (1957),
1 — a beszámolási időszak (1959).

Az N_k index képlete segítségével, mivel az világosan és szemléltetően különválasztja az élő és a holt munkát, lehetőség nyílik a különböző tényezők népgazdasági szintű termelékenységi indexre gyakorolt hatásának vizsgálatára.

A következőkben ismertetjük a szocialista ipar egyes ágazatai (iparcsoportok) termelésének teljes népgazdasági létszámtartalmát és azok változását 1957 és 1959 között.

8. tábla
A népgazdasági teljes létszámtartalom alakulása az ipar egyes ágaiban

Ágazatok	Egy millió forint bruttó termelés népgazdasági létszámtartalma		Népgazdasági szintű index* (százalék)
	1957-ben	1959-ben	
Bányászat	30,776	25,217	122,0
Vas-, acél- és fémgyártás	28,012	23,293	120,3
Gépgyártás	29,948	23,590	126,9
Villamosgépipar	30,344	24,939	121,7
Műszeripar	31,542	24,082	131,0
Vas- és fémtömegcikkipar	30,285	23,373	129,6
Villamosenergiaipar	31,749	24,486	129,7
Építőanyagipar	32,714	24,241	135,0
Vegyipar	25,521	22,318	114,4
Gumi- és műanyagfeldolgozó ipar	23,015	18,062	127,4
Faipar	37,779	30,149	125,3
Papíripar	36,043	26,379	136,6
Nyomdaipar	34,649	27,236	127,2
Textilipar	25,844	19,790	130,6
Bőr- és szőrmeipar	37,909	32,828	115,5
Ruházati ipar	26,756	19,786	135,2
Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás	36,615	34,204	107,1
Vegyesipar és háziipar	54,894	42,562	129,0

* Minden esetben a termelékenység egyenes mutatójának indexét közöljük. Ezt adatainkból úgy számítottuk ki, hogy az 1957. évi létszámtartalmat osztottuk az 1959. évi létszámtartalommal ($L_k^{1957} : L_k^{1959}$).

Az egyes ipari ágazatokban kibocsátott termékek népgazdasági létszámtartalma, azaz társadalmi összmunka-ráfordítása a vizsgált két év között jelentősen csökkent. A társadalmi munkaráfordítás csökkenése, a népgazdasági szintű termelékenység változása az egyes ipari ágazatoknál különböző mértékű volt. A termelőeszközöket, alapanyagokat gyártó ágazatok közül a vegyipari termékek termelékenységének növekedése volt a legalacsonyabb (14,4%). Hasonló volt a helyzet a bőr- és szőrmeiparban és főként az élelmiszeriparban, amelyeknél az ágazatok termékeiben megtestesült társadalmi munka termelékenysége viszonylag kisebb mértékben, 15,5, illetve 7,1 százalékkal növekedett.

A tanulmány első részében meghatároztuk a különböző ipari ágazatok népgazdasági költség szintjét, illetve annak változását 1957 és 1959 között. A számításokat az ágazatok teljes berráfordítása alapján végeztük el.

Amikor ugyanazokra az ágazatokra a teljes létszámtartalom alapján a népgazdasági szintű termelékenység változását is kiszámítjuk, és összehasonlítjuk az ágazatok költség szintjének indexével, azt tapasztaljuk, hogy a kettő között bizonyos eltérések vannak.

A két index közötti eltérésnek a következő okai vannak:

1. Az egyes ágazatokban az átlagbérek változása 1957. és 1959. között nagyon eltérő volt. Azoknál az ágazatoknál, amelyeknél az átlagbérek jobban emelkedtek, a termelékenység emelkedésének indexe magasabb volt az önköltségcsökkenés (illetve annak reciproka) indexénél.

2. Befolyással van a két index közötti eltérésre az egyes termelőágazatokban az átlagbér színvonalának különbözősége is. A továbbgyűrűző hatások vizsgálatánál ugyanis, ha két időszak között a ráfordítás szerkezete megváltozik, ugyanazon létszámhoz eltérő bérösszeg tartozhat, attól függően, hogy a ráfordításokban melyik ágazat milyen súllyal szerepel.

3. Amikor az ágazat népgazdasági költség szintjét meghatároztuk, nem tudtuk figyelembe venni az ágazaton belüli összetételváltozásokat. Ezt az összetételváltozást a termelékenységi index számításánál sem vettük figyelembe. Az összetételváltozás hatása pedig egy-egy ágazaton belül másként jelentkezik a bérek indexében és másként a termelékenység indexében.

4. Az 1959. évi mérleg egyes szektoraiban a profilidegen termelés (illetve annak költség tényezőinek) leválasztása zavart okozhat ezen indexek összehasonlításánál.

Ahhoz, hogy a népgazdasági szintű indexet elemezhesük, ismernünk kell a különböző tényezők hatását a társadalmi munka termelékenységének alakulására. A további elemzés célja, hogy meghatározza az egyes ágazatokban végzett munka termelékenységének és az ágazaton kívüli termelékenység változásának hatását az ágazat népgazdasági szintű indexére. Részindexek segítségével konkrétan meghatározható, hogy a termelékenység valójában hol következett be, a termelés mely szférájában végzett munka gyakorolt nagyobb hatást a társadalmi munka termelékenységére.

Az ismertetett módszer segítségével külön-külön meghatározható e két tényező számszerű hatása.

Valamely ágazat termelékenységének alakulására alapvetően szintén két tényező hat, úgymint

- a) az élők munkamegtakarítás,
- b) az élők munkája eredményeként bekövetkezett holt munkamegtakarítás.

Ha az előző népgazdasági szintű indexet úgy módosítjuk, hogy csupán az ágazatban elért fajlagos holtmunka-ráfordítás változását és az élők munkája-ráfor-

dítás változását vesszük figyelembe, és minden más tényező változásától eltekintünk, kiszámíthatjuk az ágazati termelékenységváltozás hatásának indexét (A_k).

$$A_k = \frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^1}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^1 + l_k^0} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad /2/$$

Az ágazaton kívüli termelékenység változásának hatását a következő formulával mutathatjuk ki:

$$K_k = \frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^1 + l_k^0}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^0 + l_k^0} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad /3/$$

A népgazdasági szintű index a fenti /2/ és /3/ indexek szorzata:

$$\frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^1}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^0 + l_k^0} = \frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^1}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^1} \cdot \frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^1 + l_k^0}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^0 + l_k^0}$$

A következő tábla a már vizsgált iparcsoportok népgazdasági szintű termelékenységének alakulását befolyásoló tényezők indexeit tartalmazza.

9. tábla

A népgazdasági szintű termelékenységi index és annak tényezői

Ágazat	Népgazdasági szintű index	Ágazati termelékenység-változás hatásának indexe	Ágazaton kívüli termelékenység-változás hatásának indexe
Bányászat	122,0	113,0	108,0
Vas-, acél- és fémgyártás	120,3	105,7	113,8
Gépgyártás	126,9	110,2	115,2
Villamosgépipar	121,7	107,6	113,1
Műszeripar	131,0	109,8	119,3
Vas- és fémtömegcikkipar	129,6	112,9	114,8
Villamosenergiaipar	129,7	112,1	115,7
Építőanyagipar	135,0	117,3	115,0
Vegyipar	114,4	101,1	113,1
Gumi- és műanyagfeldolgozó ipar	127,4	108,6	117,3
Faipar	125,3	106,5	117,6
Papíripar	136,6	109,1	125,3
Nyomdaipar	127,2	112,6	113,0
Textilipar	130,6	107,4	121,6
Bőr- és szőrmeipar	115,5	96,7	119,4
Ruházati ipar	135,2	111,2	121,6
Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás	107,1	93,6	114,4
Vegyesipar	129,0	108,9	118,5

Az (1) indexek alapján megállapítható, hogy az egyes ágazatokban végzett munka milyen hatást gyakorolt az ágazat népgazdasági szintű indexére. Az ipari ágazatok közül az élő munka népgazdasági termelékenységre gyakorolt hatása az építőanyagiparban, a szénbányászatban, a vas- és fémtömegcikkiparban, a villamosenergia-, a nyomda- és a ruházati iparban volt a legnagyobb. A bőr- és szőrmeiparban, valamint az élelmiszeriparban csökkent a termelékenység. Az a tény tehát, hogy e két utóbbi ágazat termékeiben foglalt társadalmi összmunka-ráfordítás ennek ellenére csökkent, csakis más ágazatok munkájának tudható be.

Természetesen az ágazati termelékenységi index hatása nem kismértékben az ágazat jellegétől is függ. A munkaigényesebb ágazatoknál, amelyeknél a termelési költségeken belül az anyaghányad viszonylag alacsony (például bányászatban) a holtmunka-változás hatása kisebb arányú, az ágazat munkája határozza meg tehát alapvetően a népgazdasági szintű indexet.

Az ágazati termelékenység változását, mint már említettük, két tényező befolyásolja. A két tényezőnek az ágazati indexre és ezen keresztül a népgazdasági indexre gyakorolt hatása a következőképpen határozható meg.

a) Az eleven munka termelékenysége változásának az ágazati termelékenység változására gyakorolt hatása (\bar{E}_k) a következő módon számítható ki:

$$\bar{E}_k = \frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^1}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^1 + l_k^0} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad |4|$$

b) Az eleven munka eredményeként bekövetkezett holtmunka-változás hatása szintén az összráfordításokon belül elért fajlagos holtmunka-megtakarításon keresztül határozható meg.

$$H_k = \frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^0}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^1 + l_k^0} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad |5|$$

Amikor tehát az ágazati termelékenység változásának hatását kívánjuk megállapítani, e két tényező együttes hatását kell figyelembe vennünk. Az indexek közötti összefüggés a következő:

$$\frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^1}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^1 + l_k^0} = \frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^1}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^0} \cdot \frac{\sum_{j=1}^n a_{jk}^1 L_j^1 + l_k^0}{\sum_{j=1}^n a_{jk}^0 L_j^1 + l_k^0}$$

A 9. tábla tényezőkre bontva vizsgálja az ágazati termelékenység hatását. Ezek a tényezők természetesen ilyen hatást gyakorolnak a népgazdasági szintű termelékenységi indexre is, tehát meghatározhatók az (1) index nélkül is.

Az eleven munka termelékenysége nagy mértékben növekedett 1957 és 1959 között a szénbányászatban, a gépgyártásban és az építőiparban. Ugyanakkor a gumi- és műanyagfeldolgozó iparban, valamint a faiparban az eleven munka termelékenységre csökkentően hatott (97,7, illetve 94,5 százalék volt), és csak a holt-

munka-megtakarítás eredményeként (112,5, illetve 111,8 százalék) bekövetkezett termelékenység-változás hatására csökkent az ágazatok termékeiben megtestesülő társadalmi összmunka-ráfordítás. Ennek a tendenciának ellenkezője tapasztalható az élelmiszeriparban. Itt ugyanis az eleven munka termelékenységének hatása 107,8 százalék, viszont a ráfordításokon belül a holtmunka-felhasználásnak a nép-gazdasági indexre gyakorolt hatása 92,2 százalék volt.

10. tábla

Az ágazaton belüli tényezők hatásának indexei

Ágazat	Ágazati termelékenység-változás hatásának indexe	Élőmunka-változás hatásának indexe	Élő munka eredményeként bekövetkezett holtmunka-változás hatásának indexe
Bányászat	113,0	111,0	101,8
Vas-, acél- és fémgyártás	105,7	101,3	104,3
Gépgyártás	110,2	107,0	103,0
Villamosgépipar	107,6	103,5	104,0
Műszeripar	109,8	104,8	104,8
Vas- és fémtömegegyipar	112,9	105,6	106,9
Villamosenergiaipar	112,1	103,6	108,2
Építőanyagipar	117,3	110,9	105,8
Vegyipar	101,1	100,3	100,8
Gumi- és műanyagfeldolgozó ipar	108,6	99,4	109,3
Faipar	106,5	98,3	108,3
Papíripar	109,1	102,0	107,0
Nyomdaipar	112,6	104,6	107,6
Textilipar	107,4	101,4	105,9
Bőr- és szőrmeipar	96,7	98,7	98,0
Ruházati ipar	111,2	103,1	108,6
Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás	93,6	100,7	92,9
Vegyesipar	108,9	103,7	105,0

A (11) és a (12) index elemzésénél feltétlenül figyelemmel kell lenni arra, hogy változó állományú indexekről van szó, azaz az indexek nagyságát befolyásolja az ágazaton belül a termelés és az anyagráfordítás összetételének változása is.

A két év között megváltozott az ágazatok anyagfelhasználásának szerkezete. Ez a szerkezetváltozás (122) befolyásolta a (12) indexet, s természetesen a nép-gazdasági szintű termelékenység indexét is. A szerkezeti változás úgy jelentkezett — azokban az ágazatokban, amelyekben észrevehető zavart okozott —, hogy 1959-ben az importanyagot hazai anyaggal helyettesítettük. Általánosan azt mondhatjuk, hogy az importanyagok hányada csökkent. Ennek a változásnak a számszerű hatását még nem számítottuk ki. Ehhez az kellene, hogy a (12) indexet — az élő munka eredményeként bekövetkezett holtmunka-változás hatásának indexét — felbontsuk alkotó részeire: a fajlagos holtmunka-változás hatásának (121) és az összetételváltozás hatásának (122) kimutatására. Ezek számszerűsítéséhez az ágazati kapcsolatok mérlegének ún. „A” változatából kellene dolgoznunk, amelyben a hazai és az import anyagok nincsenek különválasztva. A mérlegnek ezt a változatát azonban matematikailag eddig még nem dolgoztuk fel.

Az importanyagok helyettesítéséről részletes adataink még nincsenek, de megkíséreltünk bizonyos képet adni azoknak az ágazatoknak az eddig számított indexeivel, amelyekben az importanyagok helyettesítésének lényeges szerepe volt.

Azon ágazatok indexeit érintette elsősorban ez a tény, amely ágazatokban (például az élelmiszeriparban, a bőr- és szőrmeiparban) import mezőgazdasági termékeket helyettesítettek hazai mezőgazdasági termékekkel. Ennek magyarázata az, hogy a hazai mezőgazdasági termékek átlagos létszámtartalma (egy millió forint bruttó termelésre) 1959-ben 48 fő volt, míg az export létszámtartalma (amellyel, mint ismeretes, azonosnak tekintettük az import létszámtartalmát) csupán 32 fő. Az említett ágazatokban tehát a szerkezetváltozás csökkentette az ágazati szintű indexet. E hatás körülbelüli nagyságrendjét mutatják a (12) indexek (a fajlagos változástól eltekintünk), amelyek a bőr- és szőrmeiparban 97,6, az élelmiszeriparban 92,2 százalékot tettek ki.

4. A népgazdasági szintű termelékenységi index számítása a szocialista ipar egészére

A következőkben az ipar egészére kíséreljük meg a népgazdasági szintű termelékenységi index kiszámítását. Ez a kérdés nagyon problematikus. Sokféle megoldás képzelhető el az index kiszámítására. Felvetődik az index tartalmának kérdése is, mely szerint ilyen jellegű vagy ettől tartalmában is és módszerében is esetleg eltérő index számítása indokolt. A következőkben ismertetésre kerülő módszer az első kísérlet ilyen összevont hatásokat kimutató indexek számítására. Tudatában vagyunk annak, hogy a számított indexek tartalmilag és módszertanilag még nem tökéletesek, azonban az ipar egészére számított — az előző indexekkel összhangban levő — indexek első közelítésként elfogadhatók.

A számítás legegyszerűbb, de legpontatlanabb módja az lenne, ha a népgazdasági ágakra összevont ágazati kapcsolatok mérlege alapján számolnánk. Ebben az esetben egy-egy iparcsoport termelékenységi indexének megállapításánál az előzőekben alkalmazott módszert kellene követni. Említettük már azonban, hogy a számítás annál pontatlanabb, minél összevontabb mérleg alapján dolgozunk. Azok a feltételezések, amelyeket egy részletesebben bontott mérleg alapján történő számításnál elfogadhatunk, nem valószínű, hogy megállják a helyüket egy ilyen erősen aggregált mérleg esetén is. Ezért ha rendelkezésünkre állnak a részletezett adatok, célszerű az ipar egészére jellemző indexeket is azok alapján számítani.

Az eddig ismert adataink alapján a szocialista ipar egészére jellemző népgazdasági szintű termelékenységi indexet a következő módon lehet megállapítani.

Gyakorlatilag kétféle lehetőségünk van az összipari index kiszámítására. Az egyik módszer az lenne, hogy mindkét időszakban kiszámítanánk az ágazati adatok alapján a bruttó termeléssel súlyozott átlagos létszámtartalmat. Így:

$$\frac{\sum_{k=1}^n Q_k^1 L_k^1}{\sum_{k=1}^n Q_k^0 L_k^0} : \frac{\sum_{k=1}^n Q_k^1}{\sum_{k=1}^n Q_k^0} \quad k = 1, 2, \dots, n \quad |6|$$

ahol

Q_k — a k ágazat bruttó termelési értéke.

E számítási módszer szerint a szocialista ipar egészére vonatkoztatott népgazdasági szintű termelékenységi index 121,4 százalék. Ezt az indexet azonban (ehhez hasonló problémáról a költség szint elemzésénél is írtunk már) torzítják az iparon belüli halmozások. A népgazdasági szemlélet esetén ettől el kell tekintünk. Csak azt lehet vizsgálat tárgyává tennünk, hogy a szocialista ipar által ki-

bocsátott (extern) termelés népgazdasági munkaigénye hogyan változott. Az ipari termelésnek ez az a része, amely iparon kívülre kerül, amelyen az ipar már befejezte munkáját, tehát az ebben megtestesült társadalmi (elő- és holt-) munkaráfordítás változását vizsgálhatjuk. Elvileg tehát ezt a módszert tartjuk helyesnek a népgazdasági szintű termelékenységi indexnek az ipar egészére történő számításánál.

A számítás úgy történik, hogy az ipari extern termelés teljes népgazdasági létszámtartalmát megállapítjuk, és ennek alakulását vizsgáljuk. Tehát:

$$\frac{\sum_{k=1}^n E_k^1 L_k^1}{\sum_{k=1}^n E_k^1} : \frac{\sum_{k=1}^n E_k^0 L_k^0}{\sum_{k=1}^n E_k^0} \quad k = 1, 2, \dots, n \quad |7|$$

ahol

E_k — a k ágazat termeléséből a szocialista ipar szervezetein kívülre kerülő rész (ipari extern termelés).

Ennek alapján számolva azt az eredményt kapjuk, hogy az ipar kibocsátott termelésének népgazdasági létszámtartalma 1957-ben 31,8 fő/millió forint, 1959-ben 26,3 fő/millió forint. A vizsgált két év alatt tehát a népgazdasági munkaráfordítás 17,2 százalékkal csökkent, azaz a népgazdasági szintű termelékenység 20,8 százalékkal növekedett (szemben a /6/ képlettel számolt 21,4 százalékkal).

A kétféle módon számított index között nincs lényeges eltérés, aminek az általános formákból látható oka az, hogy a kétféle számításnál csak a súlyarányok különböznek. Persze e két index nagyságrendi egybeesése adódhat a vizsgált időszakok speciális jellegéből is. Éppen ezért nem mindegy az, hogy általában melyik módszerrel számolunk.

A 120,8 százalékos összipari index változó állományú index, amelyre hatással van egyrészt az egyes ipari termelő ágazatok (iparcsoportok) egyedi indexeinek alakulása, másrészt az ipari extern termelésen belül az egyes ipari ágazatok súlyarányának a megváltoztatása. Ez utóbbi tényező torzíthatja az indexet, hiszen közgazdaságilag az ilyen jellegű arányváltozás nem minden esetben jelenti a népgazdasági szintű termelékenység változását is. Helyesebb itt tehát a változatlan állományú index számítása. Az 1959. évi ipari extern termelés arányaival számolva a szocialista ipar népgazdasági szintű termelékenységi indexe 120,3 százalékos. Ez az index jellemzi az ipar kibocsátott termelésére vetítve a népgazdasági szintű termelékenységi index változását.

A szocialista ipar egészére a továbbiakban ismertetett indexeket az extern termeléssel súlyozott változatlan állományú indexekként számoljuk.

Az elemzés során meg kell állapítani, hogy az ipar 120,3 százalékos népgazdasági szintű termelékenységi indexét hogyan befolyásolta az ipar munkája (az iparban végzett munka termelékenységének változása) és hogyan az iparon kívüli ágazatok termelékenységének változása. Meg kell határoznunk, tehát a szocialista ipar egészére az (1) és a (2) befolyásoló tényezők indexét.

Ezen indexek megállapításánál nem követhetjük azt a módszert, hogy a 3. táblában közölt iparcsoportonkénti indexeket vagy az indexek számításához használt mutatókat átlagoljuk. Például a bányászat 113,0 százalékos indexe azt fejezi ki, hogy ennek az ágazatnak a termelékenység-változása hogyan hatott a bányászat népgazdasági szintű termelékenységi indexére (122,0). Ebben az indexben

ebből kifolyóan nem jut kifejezésre a többi ipari ágazat termelékenységének változása. Ugyanígy van ez mindegyik iparcsoport indexénél. Az ipar egészére számított (1) indexnek az ipar valamennyi területén bekövetkezett termelékenység-változás hatását kell mutatnia. Az iparcsoportos indexek pedig nem ezt fejezik ki, ezért ezek átlagolásának nincs közgazdasági tartalma.

Az ágazati kapcsolatok mérlege alapján az egyes ipari ágazatokra olyan (1) index is számítható, amely az egész ipar munkájának (nem csak a szóban forgó iparcsoport munkájának) hatását mutatja az ágazat népgazdasági szintű termelékenységi indexére. Ezen index kifejezi a vizsgált ipari ágazat (iparcsoport) termelékenység-változásának hatását, valamint az ágazat által felhasznált ipari eredetű holt munkán keresztül a többi ipari ágazatban elért termelékenység-változás hatását. Az egyes ipari ágazatokra számított ilyen tartalmú indexnek nem az ágazatokra, hanem az ipar egészére vonatkoztatva van közgazdasági értelmük. Ebből következően ezek átlagaként (illetve az index számításakor felhasznált mutatószámok átlagaként) meghatározható, hogy az ipar népgazdasági szintű termelékenységi indexét mennyire befolyásolta az ipar munkája (az (1) befolyásoló tényező). Majd a népgazdasági szintű termelékenységi index és az (1) index hányadosaként kiszámítható, hogy a népgazdasági szintű összipari termelékenységi indexet hogyan befolyásolta az iparon kívüli ágazatok termelékenységének változása (a (2) befolyásoló tényező).

Az egyes ipari ágazatokra az ipari szintű (1) befolyásoló tényező indexének kimutatása a következő módon történt:¹⁴

$$\frac{\sum_{i=1}^n r_{ik}^1 l_i^1 + \sum_{j=n+1}^m r_{jk}^1 l_j^1}{\sum_{i=1}^n r_{ik}^0 l_i^0 + \sum_{j=n+1}^m r_{jk}^0 l_j^0} \quad i = 1, 2, \dots, n \quad |8|$$

$$j = n + 1, n + 2, \dots, m$$

ahol

- r_i — az inverz-matrix k oszlopában az ipari ágazatok teljes ráfordítási együtthatói,
- r_j — az inverz-matrix k oszlopában a nem ipari ágazatok, az import és az amortizáció teljes ráfordítási együtthatói,
- l_i — az ipari ágazatok egymillió forint termelésének közvetlen létszámtartalma,
- l_j — a nem ipari ágazatok, az import és az amortizáció egymillió forint értékének közvetlen létszámtartalma.

Az iparon kívüli ágazatok termelékenység-változása hatásának indexét a népgazdasági szintű index és az ipari szintű ágazati index hányadosaként állapítottuk meg.

A szocialista ipar egészére az átlagot nem az indexek, hanem az indexek számításához felhasznált mutatók (az ismertetett képlet számlálója és nevezője) ipari extern termeléssel súlyozott átlagaként határoztuk meg. Majd az átlagos mutatókból számítottuk az ipari indexet.

Megállapítható, hogy a szocialista ipar kibocsátott extern termelésére számított népgazdasági szintű termelékenységi indexet (120,30%) 6,8 százalékkal befolyásolta az iparban végzett munka termelékenységének változása és 12,6 százalékkal az iparon kívüli termelő ágazatok (beleértve az importanyag-felhasználást és az amortizációt is) termelékenységének alakulása, amely tényező a holtmunka-ráfordítás változásán keresztül érezteti hatását. Az ipari munka

¹⁴ A mérleg alapján ezt az indexet az ismertetett formula segítségével csak közelítettük. Ugyanis ezt az indexet befolyásolja a nem ipari ágazatok jelentéktelen súllyal jelentkező fajlagos anyagszükséglete is. Ez azonban nézetünk szerint elhanyagolható, számottevő torzítást nem okozhat.

termelékenysége változásának hatása a népgazdasági szintű indexre jóval alacsonyabb, mint a nem ipari anyagok felhasználásán keresztül jelentkező iparon kívüli ágazatok termelékenység-változásának a hatása. Ennek oka az, hogy az ipari extern termelés ráfordítási szerkezetében kétszer olyan súllyal szerepel az anyagrafordítás (holt munka), mint a kifizetett bérek (élő munka) összege. Ebből is látható, hogy ezek az indexek (106,8 és 112,6) nem az egyes területeken bekövetkezett termelékenység-változást tükrözik, hanem ennek hatását fejezik ki a népgazdasági szintű indexre.

11. tábla

Az ágazatok népgazdasági szintű indexei és a befolyásoló tényezők ipari szintű indexei

Ágazat	Népgazdasági szintű index	Az összipari termelékenység változásának hatását kifejező index	Az iparon kívüli ágazatok termelékenység-változásának hatását kifejező index
Bányászat	122,0	113,8	107,2
Vas-, acél- és fémgyártás	120,3	106,2	113,2
Gépgyártás	126,9	115,9	109,5
Villamosgépipar	121,7	111,1	109,5
Műszeripar	131,0	122,0	107,4
Vas- és fémtömegcikk ipar	129,6	118,0	109,8
Villamosenergiaipar	129,7	115,9	111,9
Építőanyagipar	135,0	124,7	108,3
Vegyipar	114,4	101,0	113,3
Gumi- és műanyagfeldolgozó ipar	127,4	111,3	114,5
Faipar	125,3	109,2	114,7
Papíripar	136,6	117,2	116,5
Nyomdaipar	127,2	115,2	110,4
Textilipar	130,6	115,4	113,2
Bőr- és szőrmeipar	115,5	99,1	116,5
Ruházati ipar	135,2	120,8	111,9
Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás	107,1	90,7	118,1
Vegyesipar	129,0	121,2	106,4
<i>Szocialista ipar összesen</i>	<i>120,3</i>	<i>106,8</i>	<i>112,6</i>

Amikor a 112,6 százalékos (2) indexet elemezzük, feltétlenül figyelembe kell venni még egy kérdést. Ebben az indexben érezteti ugyanis hatását — mint az a számítás módszeréből kiderül — az import és az amortizáció létszámtartalmának változása is. Ezeket a holtmunka-komponenseket úgy kezeltük, mint iparon kívülről származó holt munkát. Tudvalevő viszont, hogy az import megszerzésének és az amortizáció pótlásának igen nagy hányada az ipari termelés eredménye. Ebből kifolyóan nem egészen szabatos ezeknek a tételeknek teljes egészében iparon kívüli ágazatként való beállítása az indexekben. Így nézve a kérdést, látható, hogy a 112,6 százalékos index magasabb, mint a valóság, mert ebben olyan tényezők is éreztetik hatásukat, amelyek az ipar eredményének tekinthetők. Vagy fordítva: az ipar népgazdasági szintű indexére az ipar munkája nem 6,8 százalékos mértékben hatott növelőleg, hanem ennél nagyobb rész tudható be az ipar munkájának. Ennek a problémának módszertani kidolgozása további kutatást igényel.

Az ipari munka termelékenység-változásának hatását kifejező 106,8 százalékos indexet az előző pontban ismertetett elveknek megfelelően szintén felbonthatjuk két tényező hatására: az iparban végzett élő munka termelékenysége

változásának a hatását kifejező indexre, valamint az ipari munka eredményeként jelentkező holtmunka-felhasználás változásának hatását kifejező indexre.

Az ipari élő munka termelékenysége változásának hatását kifejező indexet az eddig ismertetett módszerek segítségével számítjuk. Eredményül azt kapjuk, hogy ennek — a (11) indexnek — hatása a 106,8 százalékos (1) indexre (illetve egyben a népgazdasági szintű indexre is) 103,0 százalék. Az iparban a fajlagos holtmunka-felhasználás változása — a (12) index — pedig $(106,8:103,0 = 1,037$, azaz 103,7%) 3,7 százalékkal növelte a népgazdasági termelékenység változását kifejező indexet.

Az ismertetett indexek mutatják, hogy milyen jelentős hatása van a holtmunka-felhasználásnak a népgazdasági szintű termelékenységi indexre. Ennek — mint már említettük is — az az oka, hogy egy-egy termelő ágazat kibocsátott termelésén belül az élők munkára fordítás arányához képest jóval magasabb a holtmunka-felhasználás aránya.

*

Az ipar egészére vonatkozó számítások módszertanát összefoglalva hangsúlyozzuk, hogy az általunk bemutatott módszer csak egyik módja a téma elemzésének. Nem biztos, hogy a legszerencsésebb módja. További kutatást igényel, hogy ilyen jellegű számításokat lehet-e a teljes népgazdaságot felölelő mérleg alapján végezni, avagy inkább az ipar területét tükröző részmérleg lenne alkalmasabb a téma vizsgálatára. Ez a súlyozás problémáját is megoldaná. Igaz, hogy az ipari extern termelésnek súlyként való felhasználása mellett már elköteleztük magunkat, de tudjuk, hogy az sem tökéletes. Elméletileg súlyozhatnánk az ipar végső felhasználásra kerülő termelésével is. Természetesen más tartalmú indexeket kapnánk.

A súlyozáson túl további kutatást igényel az is, hogy az egész ipar termelékenysége elemzésénél hogyan számoljuk az ágazati kapcsolatok mérlege alapján az ipar munkáját jellemző termelékenységi indexet, azt, amelyik az egy főre jutó nettó termelés indexével azonos tartalmú, illetve azt fejezi ki, vagy azt közelíti meg. Ezekben a területeken folynak kísérletek, melyek részletes ismertetésére e cikk keretei nem adnak módot.

*

A munkatermelékenység népgazdasági szintű elemzése — mint a tanulmányból látható — lehetővé válik az ágazati kapcsolatok mérlege segítségével. Vizsgálatainkat a 26 termelő szektoros mérleg alapján végeztük. Finomítaná az eredményeket, ha ugyanezeket a számításokat elvégezhetnénk a 95 szektoros mérleg alapján is. Ez azonban nem valósítható meg azért, mert az 1957. évi mérleg csak összevont szektorokra készült el. A következő években készülő ágazati kapcsolatok mérlegének összeállításánál egyik lényeges szempont, hogy legalább 95 szektor részletezésű legyen a mérleg, amely összehasonlítható az 1959. évi mérleggel. Ennek alapján mind a költség szint, mind a termelékenységi vizsgálat mélyrehatóbb és eredményesebb lehet. Érdemes foglalkozni azzal a kérdéssel is, hogy az értékben összeállított jelenlegi típusú mérlegek mellett az elemzés konkrétabbá tétele érdekében ki kellene dolgozni a legfontosabb termékek ágazati mérlegét. Ilyen jellegű mérleget a Szovjetunióban az 1959. évre már készítettek. A termékek szerint részletezett mérleg alapján történő termelékenységi vizsgálat sokkal pontosabbá tenné számításainkat. A kezdeti lépést az fogja jelenteni ezen az úton, hogy a Magyarországon jelenleg készülő ún. ágazati részmérlegek alapján végeznek hasonló jellegű elemzéseket a népgazdaság, vagy az ipar egy-egy területére vonatkozóan.

ROMÁN STATISZTIKAI-TÖRTÉNETI KIADVÁNY

PALLÓS EMIL

A történelemmel, a politikai gazdaságtannal és a népgazdaság történetével foglalkozó kutatók munkájuk során nem nélkülözhetik az elmúlt korok társadalmi jelenségeire vonatkozó adatoknak, az adatok megbízhatóságának, valamint az adott korszak statisztikai elméleteinek ismeretét. A Román Népköztársaságban is egyre többen vannak olyan társadalomtudománnyal foglalkozó kutatók, akik érzik az ilyen jellegű dokumentációs adatok szükségességét. Ennek az igénynek a kielégítésére adta ki a Román Népköztársaság Állami Levéltárának Központi Igazgatósága a „Románia gazdaságtörténetére vonatkozó dokumentumok” című kiadványát.¹

E dokumentációs kötet olyan adatok gyűjteménye, amelyekből képet alkothatunk Munténia és Moldova statisztikai hivatalainak alapításáról, szervezetéről és tevékenységéről. A mű értékes eszköz azok számára, akik az 1857. és 1865. évek közötti időszak gazdasági és társadalmi helyzetét kutatják, mert a statisztikai intézményekre vonatkozó ismereteken kívül sok új dokumentációs anyagot nyújt más állami intézmények működéséről, valamint a két fejedelemség egyesülése idejéből a kor társadalmi szellemének helyzetéről és kifejlődéséről is.

A kötetet szerkesztő bizottság állította össze, *Manea Manescu*, a Román Tudományos Akadémia levelező tagjának irányításával. Bő anyagot gyűjtöttek össze a román fejedelemségek statisztikai hivatalainak megalapításáról, az első népszámlálások munkáiról és olyan mezőgazdasági statisztikai munkálatokról, amelyeket a központi intézmények külső szervei végeztek. Az anyagot három részre osztották fel, s ezen belül időrendi sorrendben mutatják be: 1. Muntenia adatait 1857. XI. 30-tól 1862. II. 15-ig. 2. Moldova adatait 1859. VI. 23-tól 1860. XII. 3-ig és 3. a fejedelemségek egyesülése

utáni együttes adatokat 1859. VII. 12-től 1865. III. 1-ig. A jó nyomdatechnikával elkészített kötetet az adatgyűjtemények jegyzéke, magyarázó szótár, általános tárgymutató és hét dokumentáció fotokópiája egészíti ki.

A dokumentációs kötet értékes anyagot szolgáltat két haladó statisztikus: *D. P. Martian* és *I. Ionescu de la Brad* statisztikai gondolkodásának megismeréséhez, és válaszolja azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a két statisztikai intézmény — Muntenia Statisztikai Irodája, később Hivatala és Moldova Központi Statisztikai Igazgatósága — megszervezése terén kifejtettek. E két statisztikus — kortársaikkal ellentétben — a statisztikában olyan eszközt látott, amelynek segítségével az állam „... meg tudja állapítani a népesség szükségleteit... és a közösség javával törődő kormányzat kellő időben és hatékonyan tud a közszükségletek kielégítésén segíteni...”, vagy ahogyan *Martian* kifejti „... a statisztikai munkálatok nélkül nem lehetséges képet alkotni nemzetünkről, társadalmunkról és kellő áttekintés nélkül a törvényhozók nem ismerik az orvosolandó hiányosságokat.” Szerintük a Központi Statisztikai Hivatalnak állami intézménynek kell lennie, és feladata, hogy összeállítson olyan „... leltárt, amelynek alapján a kormány, amely hivatott gondozottjainak személyi, gazdasági és intellektuális helyzetének javítására, ... láthassa, milyen állapotban van a népesség, annak vagyona és kultúrája, hol és milyen mértékben érződik a segítségadás hiánya ... és milyen irányú a fejlődés...”. Az intézménynek operatívnek kell lennie és az aktuális, időszerű helyzettel kell foglalkoznia: „... mert a statisztika legfőbb alaptétele: elhatárolni a vizsgálatokat, hogy uralni lehessen őket, minden munkasoro-

¹ Documente privitoare la istoria economica a României. I. köt. Bukarest, 1960. XIII. + 315 old. E kiadvánnyal foglalkozik a *Revista de Statistica* 1961. évi 3. száma is.

zatot sorbavenni, minden sorozattal minél hamarabb végezni, hogy a pillanatnyi helyzetet rögzíteni lehessen. A hivatal feladata világos táblázatokba foglalni a népesség pontos számát, valamint az ország jelenlegi anyagi, gazdasági és társadalmi helyzetét." Módszertanilag az új intézménynek különböznie kell a régítől. Tevékenységének integránsnak kell lennie, vagyis a gazdasági és társadalmi élet valamennyi szektorát át kell fognia. E statisztikusok érdeme a területi statisztikai jelentő állomások felállítása, mely szervezetnek feladata lett az előző népszámlálások adatai és az eredeti információk alapján a hibák és hiányosságok feltárása. Végül követelték az összegyűjtött adatok közzétételét.

A múlt század két haladó szellemű román statisztikusa 102 évvel ezelőtt így fogalmazta meg a hivatalos statisztikai intézmény célját, feladatát és tevékenységét. A korszellem sokszor leküzdhetetlen akadályokat gördített munkájuk elé. Alig hogy létrehozták a Hivatalt, Martian kénytelen volt egy memorandumot összeállítani, amely kérte, hogy ne engedélyezék a statisztikai szolgálatnak a közbiztonsági igazgatóságokba való beolvasztását, és hogy tartsák fenn továbbra is a megyei statisztikai jelentő állomásokat. Sokat harcoltak a prefektusoknak a statisztikai munkák végrehajtása során mutatott közömbössége és hanyagsága ellen. A legnagyobb nehézséget mégis a szakemberek hiánya okozta. A statisztikai munkák elvégzésére jelentkezőknek írási és számlási vizsgát kellett tenniük. Ezen egyszerű vizsga alapján sok jelentkező közhivatalnokot — alprefektusokat és más jelentős közhivatalnokokat —, akiknek elemi ismereteik sem voltak, vissza kellett utasítani. „... Egyesek a szorzásnál és osztásnál elhajították a tollat, maguk bizonyítva ezzel a statisztikai munkára való alkalmatlanságukat.”

A demográfusok számára a kötet fő eredménye, hogy lehetőséget ad az 1859. évi népszámlálási adatok hitelességének vizsgálatára. A népszámlálás adatait már korábban is közzétették, de nem voltak ismertek a népszámlálásnál használt úrlapok, a kiadott utasítások, a felvétel nehézségei, az összegyűjtött anyag feldolgozási nehézségei stb. A publikált kötet olyan dokumentumokat ad közre, amelyek lehetőséget adnak az 1859. évi népszámlálás adatainak pontosabb értelmezésére.

A szerkesztő bizottság a kötet kiadásával jelentős érdemeket szerzett és nagymértékben elősegítette a román hivatalos statisztika — főleg pedig a statisztikai szervezet — történetének megismerését.

A szerkesztő bizottság a kötet kiadásával jelentős érdemeket szerzett és nagymértékben elősegítette a román hivatalos statisztika — főleg pedig a statisztikai szervezet — történetének megismerését.

MAGYAR SZAKIRODALOM

KOMJÁTI ZOLTÁN — RÁCZ ALBERT:

IPARSTATISZTIKAI ELEMZŐ PÉLDATÁR

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1962. 363 old.

1960-ban megjelent *Lukács Ottó — Ollé Lajos* „Iparstatisztika” című könyve. E könyv megjelenése után felvetődött annak szükségessége, hogy a könyvben tárgyalt módszertani kérdések és elvi problémák könnyebb megértése és a számítási módszerek gyakorlási lehetőségének megteremtése céljából olyan példatárt adjanak ki, amely az iparstatisztikát tanulók munkáját segíti. A most megjelent iparstatisztikai elemző példatár e célt kívánja szolgálni.

Az elemző példatár lényeges jellemzője, hogy mind tartalmi és terminológiai, mind pedig szerkezeti szempontból teljes egészében az „Iparstatisztika” c. tankönyvre épül. A szerzők a tankönyvvel va-

ló összhangot szinte maradék nélkül megteremtették. Tekintettel arra, hogy tankönyvről van szó, didaktikai szempontból ez a könyv egyik pozitívuma. A szerzők fejezetről fejezetre helyesen mérlegelik az egyes kérdések jelentőségét, megfelelő példákat adnak a tankönyvben tárgyalt egyes módszertani problémákhoz, és helyesen egészítik ki a tankönyv néhány nehezebben érthető részét azzal, hogy példák segítségével, illusztratív módon magyarázzák meg a bonyolult, sokoldalú összefüggéseket. A tankönyv e példatárral kiegészítve kielégíti az oktatási követelményeket, és megteremti az iparstatisztikai tananyag elsajátításának reális feltételeit.

A példatár az iparstatisztikai tananyag valamennyi fejezetére vonatkozóan először egyszerűbb, majd fokozatosan több ismeretet igénylő, bonyolultabb, összetettebb példákat is tartalmaz. A példatárban azonban a magasabb színvonalú módszertani ismereteket igénylő példák vannak túlsúlyban. A példák differenciáltsága

zatot sorbavenni, minden sorozattal minél hamarabb végezni, hogy a pillanatnyi helyzetet rögzíteni lehessen. A hivatal feladata világos táblázatokba foglalni a népesség pontos számát, valamint az ország jelenlegi anyagi, gazdasági és társadalmi helyzetét." Módszertanilag az új intézménynek különböznie kell a régítől. Tevékenységének integránsnak kell lennie, vagyis a gazdasági és társadalmi élet valamennyi szektorát át kell fognia. E statisztikusok érdeme a területi statisztikai jelentő állomások felállítása, mely szervezetnek feladata lett az előző népszámlálások adatai és az eredeti információk alapján a hibák és hiányosságok feltárása. Végül követelték az összegyűjtött adatok közzétételét.

A múlt század két haladó szellemű román statisztikusa 102 évvel ezelőtt így fogalmazta meg a hivatalos statisztikai intézmény célját, feladatát és tevékenységét. A korszellem sokszor leküzdhetetlen akadályokat gördített munkájuk elé. Alig hogy létrehozták a Hivatalt, Martian kénytelen volt egy memorandumot összeállítani, amely kérte, hogy ne engedélyezék a statisztikai szolgálatnak a közbiztonsági igazgatóságokba való beolvasztását, és hogy tartsák fenn továbbra is a megyei statisztikai jelentő állomásokat. Sokat harcoltak a prefektusoknak a statisztikai munkák végrehajtása során mutatott közömbössége és hanyagsága ellen. A legnagyobb nehézséget mégis a szakemberek hiánya okozta. A statisztikai munkák elvégzésére jelentkezőknek írási és számlási vizsgát kellett tenniük. Ezen egyszerű vizsga alapján sok jelentkező közhivatalnokot — alprefektusokat és más jelentős közhivatalnokokat —, akiknek elemi ismereteik sem voltak, vissza kellett utasítani. „... Egyesek a szorzásnál és osztásnál elhajították a tollat, maguk bizonyítva ezzel a statisztikai munkára való alkalmatlanságukat.”

A demográfusok számára a kötet fő eredménye, hogy lehetőséget ad az 1859. évi népszámlálási adatok hitelességének vizsgálatára. A népszámlálás adatait már korábban is közzétették, de nem voltak ismertek a népszámlálásnál használt úrlapok, a kiadott utasítások, a felvétel nehézségei, az összegyűjtött anyag feldolgozási nehézségei stb. A publikált kötet olyan dokumentumokat ad közre, amelyek lehetőséget adnak az 1859. évi népszámlálás adatainak pontosabb értelmezésére.

A szerkesztő bizottság a kötet kiadásával jelentős érdemeket szerzett és nagymértékben elősegítette a román hivatalos statisztika — főleg pedig a statisztikai szervezet — történetének megismerését.

A szerkesztő bizottság a kötet kiadásával jelentős érdemeket szerzett és nagymértékben elősegítette a román hivatalos statisztika — főleg pedig a statisztikai szervezet — történetének megismerését.

MAGYAR SZAKIRODALOM

KOMJÁTI ZOLTÁN — RÁCZ ALBERT:

IPARSTATISZTIKAI ELEMZŐ PÉLDATÁR

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1962. 363 old.

1960-ban megjelent *Lukács Ottó — Ollé Lajos* „Iparstatisztika” című könyve. E könyv megjelenése után felvetődött annak szükségessége, hogy a könyvben tárgyalt módszertani kérdések és elvi problémák könnyebb megértése és a számítási módszerek gyakorlási lehetőségének megteremtése céljából olyan példatárt adjanak ki, amely az iparstatisztikát tanulók munkáját segíti. A most megjelent iparstatisztikai elemző példatár e célt kívánja szolgálni.

Az elemző példatár lényeges jellemzője, hogy mind tartalmi és terminológiai, mind pedig szerkezeti szempontból teljes egészében az „Iparstatisztika” c. tankönyvre épül. A szerzők a tankönyvvel va-

ló összhangot szinte maradék nélkül megteremtették. Tekintettel arra, hogy tankönyvről van szó, didaktikai szempontból ez a könyv egyik pozitívuma. A szerzők fejezetről fejezetre helyesen mérlegelik az egyes kérdések jelentőségét, megfelelő példákat adnak a tankönyvben tárgyalt egyes módszertani problémákhoz, és helyesen egészítik ki a tankönyv néhány nehezebben érthető részét azzal, hogy példák segítségével, illusztratív módon magyarázzák meg a bonyolult, sokoldalú összefüggéseket. A tankönyv e példatárral kiegészítve kielégíti az oktatási követelményeket, és megteremti az iparstatisztikai tananyag elsajátításának reális feltételeit.

A példatár az iparstatisztikai tananyag valamennyi fejezetére vonatkozóan először egyszerűbb, majd fokozatosan több ismeretet igénylő, bonyolultabb, összetettebb példákat is tartalmaz. A példatárban azonban a magasabb színvonalú módszertani ismereteket igénylő példák vannak túlsúlyban. A példák differenciáltsága

helyes, mert így e könyv a különböző szintű és eltérő oktatási formában résztvevők igényeit egyaránt kielégíti. A példatár a tankönyvhöz hasonlóan természetesen elsősorban az egyetemi iparstatisztikai oktatás anyaga, a nappali és a levelező tagozat hallgatóinak oktatási segédlete. Eredményesen használhatják azonban e könyvet mindazok, akik valamilyen tanfolyam keretében az iparstatisztikai tananyagot kívánják elsajátítani.

Nemcsak a példák gazdag választéka, sokfélesége, hanem a példák megoldása, a megoldások magyarázata is kielégíti a különböző igényeket. Vannak példák — általában minden témából egy —, amelyeknek kidolgozásánál a szakmai szempontok mellett alapvetően a didaktikai szempont érvényesül: az eredmények levezetésén kívül a szerzők a megoldás különböző lehetőségeit is ismertetik, tételenként foglalkoznak a példa megoldásával kapcsolatban felmerülő problémákkal, és számszerűen bemutatják az egyes mutatószámok közötti kapcsolatokat. E módszerrel lehetővé teszik a legfontosabb iparstatisztikai ismeretek elsajátítását.

A példatár azonban többet is ad ennél, talán éppen ezért nevezték a szerzők „elemző” példatárnak könyvüket. Bemutatja, hogy az általános statisztikában tanult elemzési eszközökkel (a viszonyszámokkal, az indexekkel, az átlagokkal, a szóródással, a trenddel stb.) milyen sokoldalúan értékelhető valamely iparstatisztikai jelenség. Néhány helyen a grafikus ábrázolás segítségével teszi érthetővé, plasztikusabbá a vizsgált jelenséget. A példatárban nemcsak az elemzés egyszerűbb eszközeit, de helyenként bonyolultabb módszereket is felhasználnak a szerzők egy-egy téma vizsgálatánál. Így például felhasználják a trendszámítást, a korrelációs számítást stb. Ez lényeges fejlődést jelent az elmúlt évek gyakorlatához képest, mert így világosabban látszik és szorosabb is a kapcsolat az általános statisztikai és az iparstatisztikai tananyag között.

A példatár „elemző” továbbá azért is, mert nemcsak statikusan és egymástól elszigetelten vizsgálja az egyes mutatószámokat, hanem kimutatja az azok közötti összefüggést is, és vizsgálja a mutatók alakulására ható tényezők számszerű nagyságát. Ezeknél az „elemző” példák-nál a szerzők elég részletesen magyarázták meg a felmerülő kérdéseket, mindig éreztetve azt, hogy minden szöveges magyarázat valamely példa számanyagához kapcsolódik és nem általában igaz. Ezzel a tankönyv általános megállapításait kü-

lönböző, a gyakorlatban is előforduló esetekre konkretizálják.

Szerzők könyvükben — igen helyesen — az egyes tárgykörökbe tartozó példák-ból többet is adnak, ezek azonban a kérdés feltevésének módjában általában különböznek egymástól. A leglényegesebb különbség a példák megoldásában van. Minden tárgykörnél van olyan példa, amelynek megoldását és értékelését teljes részletességgel közlik, és — átmenetek után — van olyan is, amelynél csak a legfontosabb eredményeket adják meg. Így az iparstatisztikát tanulóknak lehetőségük van arra, hogy önállóan is kidolgozzanak példákat.

A példatár anyaga arra mutat, hogy a szerzők igyekeztek konkrétá tenni az anyagot. Például lehetőleg kerülték a szokásos „A”, „B” termék és I., II. vállalat megjelöléseket. A szerzők érdeme továbbá, hogy tényleges számanyagot, a Központi Statisztikai Hivatal nyilvános kiadványai-ból vett adatokat is feldolgoztak a példatárban.

A példatár szerkesztése — véleményem szerint — jónak mondható. A példaanyagot gondosan válogatták, a példák megfelelő logikai sorrendben követik egymást. Helyesnek tartom továbbá az eredmények és a lényeges mondanivaló dőlt betűkkel történő kiemelését, ezzel is kifejezve egy-egy példa alapproblémáját.

Végül a könyv érdemeinek elismerése után megemlítek néhány olyan hiányosságot, amelyeknek megszüntetése esetleges újabb kiadás esetén emelné a példatár értékét.

Véleményem szerint hiányzik a könyvből egy olyan fejezet, amelyben több fejezet témáját felölelő, összefoglaló példák lennének. Az ilyen példák kétségtelenül nagyon munkaigényesek és főleg terjedelmesekek, de az egyes anyagrészek közötti kapcsolat megértése és a komplex elemzési készség fejlesztése szempontjából feltétlenül hasznos lett volna ilyen jellegű példák feldolgozása is ebben a példatárban.

Hiányosságnak tartom továbbá, hogy a dinamikai vizsgálatok mellett — elsősorban nem a módszertani különbözőségek miatt — alig van szó a tervteljesítés elemzéséről. Ilyen jellegű példák a nevelés szempontjából nagyon lényegesekek, hiszen a terv mutatóival, azok teljesítésének vizsgálatával szinte minden statisztikus találkozhat. Véleményem szerint e hiányosság felszámolása céljából több példát át lehetne dolgozni anélkül, hogy a példa mondanivalója megváltozna, illetve anélkül, hogy a példák logikai sorrendje megtörne.

A szerzők — mint már említettem — az általános statisztika elemzési eszközeit gyakran felhasználják, de véleményem szerint nem elégszer. Nagyobb súlyt kellene helyezni elsősorban az eloszlási szemlélet fejlesztésére (például a munkások megoszlásának, a vállalatok tervteljesítés szerinti megoszlásának stb. vizsgálatára) s talán még több helyen (a termelés megoszlásának, a vállalatok megoszlásának elemzésénél stb.) kellene a grafikus ábrázolást alkalmazni.

A példatár szerkesztésénél a jövőben ügyelni kellene a táblákra. E példatárban ugyanis funkcióját tekintve háromféle tábla van: közlési tábla, eredménytábla és technikai jellegű tábla. E háromféle tábla nem különül el eléggé egymástól. Különösen furcsa, amikor valamely számítási technikát foglalnak táblába. Ilyenkor a táblának rendszerint nincsen címe és nincs hozzá magyarázat sem. Ez sokszor zavart okoz a példák elemzésének megértésénél.

Összefoglalva megállapítható, hogy *Komjáti Zoltán — Rácz Albert* „Iparstatisztikai elemző példatár” c. könyvének megjelenése hasznos volt. A könyv színvonalasan mutatja be az egyes példák segítségével a különböző problémák megoldását, didaktikai szempontból példánként is és egészében is jól felépített mű. A példatár minden bizonnyal hasznos kézikönyve lesz a statisztikai oktatásban részt vevőknek és a statisztika művelőinek egyaránt.

A könyv ízléses kivitelben, jóminőségű papíron, szép nyomdatechnikával készült.

Tóth Ernőné

SÓKY DEZSŐ:

A NEMZETI JÖVEDELEM
NEMZETKÖZI ÖSSZEMÉRÉSÉNEK
FŐBB PROBLÉMÁI

Közgazdasági Ertekezések. Akadémiai Kiadó.
Budapest, 1962. 124 old.

A könyv régi hiányt pótol a magyar szakirodalomban, mivel a nemzeti jövedelem nemzetközi összemérésével kevés mű foglalkozik. A legelső és talán a legjelentősebb kezdeményezés e téren a Központi Statisztikai Hivatal kiadásában megjelent *Nemzetközi Módszertani Füzetek* sorozat 1. száma, a polgári nemzeti jövedelemstatisztikák módszertana volt. Ezen kívül az e problémakörbe tartozó módszertani kérdésekkel behatóbban a szerző több tanulmánya foglalkozott.

Sóky Dezső könyve lényegében öt fő részre tagozódik. Az első a nemzeti jövedelem fogalmával, nemzetközi összemérésének céljával és főbb módszertani problémáival foglalkozik. A fogalmi meghatározás a nemzeti jövedelem összehasonlításakor igen nagy jelentőségű, a marxista nemzeti jövedelemre vonatkozó általános felfogás több szempontból különbözik a nem marxista fogalomtól. Ez utóbbi ugyanis a nemzeti jövedelemben minden egyes jövedelmet beleszámít, bárhol és bármilyen formában jelentkezett is az. Részben ebből is következik, hogy a polgári felfogás szerint a nemzeti jövedelem nem anyagi tartalmú fogalom. Ezeknek az általános alapfogalmaknak meghatározására a szerző — a termelő munka marxi felfogásából kiindulva — három kérdést vizsgál meg, mégpedig az anyagi termelés határainak megvonását, az eredeti jövedelmek fogalmát és végül azokat a tételeket és tényezőket, amelyeket a nemzeti jövedelmet megtestesítő termékek árösszegében figyelembe kell venni. Az anyagi termelés szférájához *Marx* a kitermelő-, a feldolgozó- és az építőipart, a mező- és az erdőgazdaságot, a teherszállítást, valamint a hírközlésnek a termelést szolgáló tevékenységét, végül pedig a kereskedelemnek a termelő folyamatot befejező részét sorolja. Ez a marxi felfogás az alapja a szocialista statisztikában is a nemzeti jövedelem fogalmának annyiban, hogy az e szférában létrehozott új értékek összegét tekintjük nemzeti jövedelemnek. Eredetiek a fentebb meghatározott körben keletkezett különböző jövedelmek, függetlenül attól, hogy kinek a jövedelmét képezik és milyen címen mutatják ki.

Ha a nemzeti jövedelem fogalmát az egyes országokban egységesen értelmezik, a különböző módszerekkel történt számításoknak azonos eredményt kellene adniuk. A gyakorlati számítások azonban nem tesznek eleget e követelményeknek még egy országra vonatkozóan sem, nemzetközi összehasonlításban pedig még inkább eltérnek. A szerző foglalkozik azokkal az okokkal, amelyek e különbséget előidéznek, majd ismerteti az összehasonlítás elősegítésére végzett számításokat, ennek során a nemzeti jövedelem számbavételének két alapvető módszerét: az objektív és a szubjektív módszert. A marxista alapon álló statisztika általában az objektív módszert használja. A módszerek különbözősége természetesen megnehezíti a marxista és a polgári felfogás szerint számított nemzeti jövedelem közötti különbségek számszerű kimutatását.

A szerzők — mint már említettem — az általános statisztika elemzési eszközeit gyakran felhasználják, de véleményem szerint nem elégszer. Nagyobb súlyt kellene helyezni elsősorban az eloszlási szemlélet fejlesztésére (például a munkások megoszlásának, a vállalatok tervteljesítés szerinti megoszlásának stb. vizsgálatára) s talán még több helyen (a termelés megoszlásának, a vállalatok megoszlásának elemzésénél stb.) kellene a grafikus ábrázolást alkalmazni.

A példatár szerkesztésénél a jövőben ügyelni kellene a táblákra. E példatárban ugyanis funkcióját tekintve háromféle tábla van: közlési tábla, eredménytábla és technikai jellegű tábla. E háromféle tábla nem különül el eléggé egymástól. Különösen furcsa, amikor valamely számítási technikát foglalnak táblába. Ilyenkor a táblának rendszerint nincsen címe és nincs hozzá magyarázat sem. Ez sokszor zavart okoz a példák elemzésének megértésénél.

Összefoglalva megállapítható, hogy *Komjáti Zoltán — Rácz Albert „Iparstatisztikai elemző példatár”* c. könyvének megjelenése hasznos volt. A könyv színvonalasan mutatja be az egyes példák segítségével a különböző problémák megoldását, didaktikai szempontból példánként is és egészében is jól felépített mű. A példatár minden bizonnyal hasznos kézikönyve lesz a statisztikai oktatásban részt vevőknek és a statisztika művelőinek egyaránt.

A könyv ízléses kivitelben, jóminőségű papíron, szép nyomdatechnikával készült.

Tóth Ernőné

SÓKY DEZSŐ:

A NEMZETI JÖVEDELEM
NEMZETKÖZI ÖSSZEMÉRÉSÉNEK
FŐBB PROBLÉMÁI

Közgazdasági Ertekezések. Akadémiai Kiadó.
Budapest, 1962. 124 old.

A könyv régi hiányt pótol a magyar szakirodalomban, mivel a nemzeti jövedelem nemzetközi összemérésével kevés mű foglalkozik. A legelső és talán a legjelentősebb kezdeményezés e téren a Központi Statisztikai Hivatal kiadásában megjelent *Nemzetközi Módszertani Füzetek* sorozat 1. száma, a polgári nemzeti jövedelemstatisztikák módszertana volt. Ezen kívül az e problémakörbe tartozó módszertani kérdésekkel behatóbban a szerző több tanulmánya foglalkozott.

Sóky Dezső könyve lényegében öt fő részre tagozódik. Az első a nemzeti jövedelem fogalmával, nemzetközi összemérésének céljával és főbb módszertani problémáival foglalkozik. A fogalmi meghatározás a nemzeti jövedelem összehasonlításakor igen nagy jelentőségű, a marxista nemzeti jövedelemre vonatkozó általános felfogás több szempontból különbözik a nem marxista fogalomtól. Ez utóbbi ugyanis a nemzeti jövedelemben minden egyes jövedelmet beleszámít, bárhol és bármilyen formában jelentkezett is az. Részben ebből is következik, hogy a polgári felfogás szerint a nemzeti jövedelem nem anyagi tartalmú fogalom. Ezeknek az általános alapfogalmaknak meghatározására a szerző — a termelő munka marxi felfogásából kiindulva — három kérdést vizsgál meg, mégpedig az anyagi termelés határainak megvonását, az eredeti jövedelmek fogalmát és végül azokat a tételeket és tényezőket, amelyeket a nemzeti jövedelmet megtestesítő termékek árösszegében figyelembe kell venni. Az anyagi termelés szférájához *Marx* a kitermelő-, a feldolgozó- és az építőipart, a mező- és az erdőgazdaságot, a teherszállítást, valamint a hírközlésnek a termelést szolgáló tevékenységét, végül pedig a kereskedelemnek a termelő folyamatot befejező részét sorolja. Ez a marxi felfogás az alapja a szocialista statisztikában is a nemzeti jövedelem fogalmának annyiban, hogy az e szférában létrehozott új értékek összegét tekintjük nemzeti jövedelemnek. Eredetiek a fentebb meghatározott körben keletkezett különböző jövedelmek, függetlenül attól, hogy kinek a jövedelmét képezik és milyen címen mutatják ki.

Ha a nemzeti jövedelem fogalmát az egyes országokban egységesen értelmezik, a különböző módszerekkel történt számításoknak azonos eredményt kellene adniuk. A gyakorlati számítások azonban nem tesznek eleget e követelményeknek még egy országra vonatkozóan sem, nemzetközi összehasonlításban pedig még inkább eltérnek. A szerző foglalkozik azokkal az okokkal, amelyek e különbséget előidézik, majd ismerteti az összehasonlítás elősegítésére végzett számításokat, ennek során a nemzeti jövedelem számbavételének két alapvető módszerét: az objektív és a szubjektív módszert. A marxista alapon álló statisztika általában az objektív módszert használja. A módszerek különbözősége természetesen megnehezíti a marxista és a polgári felfogás szerint számított nemzeti jövedelem közötti különbségek számszerű kimutatását.

A szerző részletesen foglalkozik a nemzeti jövedelem és a bruttó nemzeti termék fogalmi különbségeivel, a polgári nemzeti jövedelem mutatójának tartalmával. Ezután ismerteti a nemzeti jövedelem nemzetközi összehasonlításának célját, jelentőségét, a kapitalista és a szocialista országok egymás közötti összehasonlítási törekvéseinek különböző indítékait. Az összemérés módszertanának főbb problémái rendkívül szerteágazók, a szerző ezeket négy kérdés köré igyekszik csoportosítani. Elsőként az egyes jövedelmi tételek tartalmi azonosságának biztosítását kell megemlíteni, főleg az anyagi tartalom — országonként eltérő mértékben jelentkező — különbségei miatt. Hasonló nehézségeket okoz az előbbivel némileg rokon probléma, az egyes országok nemzeti jövedelmének szerkezeti különbözősége, ez módszertanilag egyébként jórészt az indexelmélet területéhez is tartozik. Az előbbieken kívül az eltérő árbázis és a már csoportosított nemzeti jövedelem összege közös egységre történő átszámításának nehézségei fokozzák az összemérés bonyolult voltát. A szerző a könyv további részeiben részletesen foglalkozik e négy problémával. A második rész ennek megfelelően a nemzeti jövedelem tételei egységes csoportosításának, a tartalmi azonosság biztosításának kérdéseit érinti, ezen belül elsősorban a termelőágazatok, a felhasználási célok egységes elhatárolására tér ki, mind a szocialista, mind pedig a kapitalista országok gyakorlata szempontjából. Itt főleg a külfölddel való kapcsolatok számbavételének, illetve értékelésének kérdései okoznak igen nehéz problémát.

A könyv harmadik része a nemzeti jövedelem mennyiségi számbavételének strukturális különbségekből eredő nehézségeit mutatja be, különös tekintettel az árak hatására és az egyedi termékek összehasonlítására. A fejezetet az értékbeni és az anyagi alkotórészek egybevetésével, majd az egyes nemzeti jövedelem struktúrák bemutatásával foglalkozó részek zárják le, az utóbbinál a szükséges cikklisták összeállítását részletesen ismerteti a szerző.

A negyedik fejezet az összehasonlítás legnehezebb problémájával, az árkérdéssel foglalkozik igen alaposan és elmélyülten. Abból a tételtől kiindulva, hogy az értékelési elvnek minden összehasonlítható országban azonosnak kell lennie, elemzését az egyes országok árrendszeré-

ben levő különbségek vizsgálatára alapozza. E különbségek kiküszöbölésére többféle módszert fel lehet használni, végeredményben egyik sem ad jobb eredményt a másiknál. A szerző javaslata szerint az egységárak meghatározása a szintetikus értékmutatók értékösszege és a megfelelő mennyiségi adat alapján a legcélszerűbb, bár itt nehézségeket okozhat, hogy ha nem egyetlen azonos termékre alkalmazzák, a mutató csak hozzávetőleges pontosságú lesz. Mindezek ellenére ez a módszer jobb, mint az egymástól függetlenül beszerzett ár- és mennyiségi adatok alapján készült számítás.

Az összehasonlítás elméleti kérdései után a könyv befejező, ötödik része módszertani kérdésekkel foglalkozik. Ez a problémakör az indexszámítás összes nehézségeit magában foglalja.

A szerző véleménye szerint a szintetikus értékmutatók valutaárfolyamon történő átszámítás útján bizonyos átlagárból képzett ekvivalensek, vásárlóerő paritáson súlyozott árindexek alapján vagy az előbbielek kombinálásával hozhatók közös nevezőre. Kár, hogy az adott volumen közvetlen — például munkaórákkal történő — összehasonlításának lehetőségével a szerző nem foglalkozik, csak éppen megemlíti.

A kiegészítő megjegyzések között a szerző néhány, már korábban említett problémához fűz további megjegyzéseket. Így például a vásárlóerőparitás sokat vitatott kérdését, valamint az egy főre számított mutató képzésének lehetőségét érinti. Ez utóbbi kérdés nagy fontossággal bír és szerintünk több figyelmet érdemelne az e téren viszonylag elmaradt módszertani kutatások további kiszélesítése.

A függelék az ENSZ nemzetijövedelem-statisztikáinak mutatószám-rendszerét és történeti kérdéseket ismerteti. A könyvet — sajnos csak rövid — orosz és angol nyelvű összefoglaló egészíti ki.

Sóky Dezső munkája, amint már említettük, úttörő jellegű és miután terjedelme korlátozott, sok felvetett kérdést inkább csak érint, mint részletesen kidolgoz. A szerző alapos tárgyismerete és a nemzetközi irodalom eredményeinek felhasználása a könyvet hasznos közgazdasági művé avatja, amelyet a statisztikusok, közgazdászok érdeklődéssel tanulmányozhatnak.

Dr. Vukovich György

ADATOK A VIETNAMI DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG GAZDASÁGI FEJLŐDÉSÉRŐL

A NÉPGAZDASÁG FEJLŐDÉSÉNEK FŐBB MUTATÓI (Index: 1955. év = 100)

Megnevezés	1956	1957	1959	1960*
A mezőgazdasági termelés indexe ..	117,8	121,0	152,4	171,7
Az ipari termelés indexe	197,9	273,2	414,1	520,5
A kiskereskedelmi forgalom volumene	149,4	170,6	196,4	217,2

*Terv szerint.

Megjegyzés. A Vietnami Demokratikus Köztársaság területe 155 228 négyzetkilométer, 1960 márciusában lakossága 15 917 000 fő, népsűrűsége (az egy négyzetkilométerre jutó lakosok száma) 103 fő.

A FONTOSABB MEZŐGAZDASÁGI TERMÉNYEK TERMÉSMENNYISÉGE (ezer tonna)

Megnevezés	1939	1957	1959	1960	1961*
Rizs (hántolatlan)	2407,0	3948,0	5193,0	4470,0	5563,0
Kukorica	140,0	197,5	247,8	198,0	312,0
Édes burgonya	156,0	540,4	718,3	557,0	1210,0
Manióka	97,0	186,2	264,1	396,0	642,0

*Terv szerint.

Megjegyzés. 1959-ben Dél-Vietnam rizstermelése 5 311 000 tonna, kukoricatermelése 26 000 tonna, 1957-ben édes burgonya termelése 141 700 tonna, manióka termelése 148 900 tonna volt.

AZ ÉLELMETZÉSI CÉLOKAT SZOLGÁLÓ FONTOSABB MEZŐGAZDASÁGI TERMÉNYEK ÁTLAGTERMÉSE (mázsa/hektár)

Megnevezés	1939	1955	1957	1959	1960*
Rizs (teljes évi termés)	13,04	16,20	18,01	22,84	24,44
Első aratás	12,28	14,60	17,45	20,71	21,76
Második aratás	13,57	17,10	18,36	24,11	26,06
Kukorica	11,80	12,10	11,30	13,21	13,98
Édes burgonya	22,94	31,60	51,37	66,96	72,39
Manióka	—	61,50	98,30	103,40	104,38
Bab (szójabab nélkül) ...	4,50	2,54	3,80	3,66	3,99
Tea	4,80	3,72	3,93	3,33	3,40

*Terv szerint.

Megjegyzés. 1959-ben Dél-Vietnamban a rizs átlagtermése 21,2 mázsa, a kukoricáé 9,8 mázsa, a teáé 4,7 mázsa volt.

A FŐBB IPARI NÖVÉNYEK ÁTLAGTERMÉSE
(mázsa/hektár)

Megnevezés	1939	1955	1957	1959	1960
Gyapot	3,00	2,73	3,67	4,23	4,68
Juta	8,00	14,20	16,18	19,24	20,46
Kender	5,00	4,50	6,00	6,10	6,90
Szója	4,60	2,60	3,00	4,94	5,60
Földimogyoró	7,50	8,80	10,37	11,80	12,82
Sisál	3,50	1,40	2,74	3,14	3,30
Ricinus	3,50	3,00	5,85	5,53	6,31
Cukornád	210,00	200,00	347,80	405,00	487,00
Dohány	8,00	5,00	5,86	5,29	6,63

Megjegyzés. 1959-ben Dél-Vietnamban a gyapot átlagtermése 2,3 mázsa, a jutáé 13,5 mázsa, a szójáé 7,2 mázsa, a földimogyoróé 8,0 mázsa, a sisálé 2,5 mázsa, a dohányé 8,0 mázsa volt.

ÁLLATÁLLOMÁNY
(ezer darab)

Megnevezés	1939	1957	1959	1960
Szarvasmarha	1351	2140	2406	2290
Sertés	2225	2950	3629	3599

A TERMELŐSZÖVETKEZETI MOZGALOM FEJLŐDÉS
(év végi állapot)

Megnevezés	1957	1959	1960
A termelészövetkezetekbe tömörült parasztgazdaságok száma (ezer)	0,7	1241,4	2368,8
Termelészövetkezetek száma	45	28 800	41 400
A termelészövetkezeti parasztgazdaságok aránya az összes parasztgazdaság számához viszonyítva (százalék)	0,1	45,4	85,8

A FONTOSABB IPARCIKKEK TERMELÉSE

Megnevezés	Egység	1957	1959	1960	1960-ban az 1957. évi százalékában
Villamosenergia ...	millió kWó	121,2	209,5	254,0	209,5
Kőszén	ezer tonna	1084,8	2201,7	2575,0	237,3
Cement	ezer tonna	165,1	381,2	410,0	248,3
Műtrágya	ezer tonna	22,5	50,8	46,7	207,6
Pamutszövet	millió méter	68,1	78,4	86,0	126,3
Cukor	ezer tonna	4,2	8,7	14,5	345,2

A FONTOSABB IPARCIKKEK EGY FŐRE JUTÓ TERMELESE

Megnevezés	Egység	1939	1955	1957	1959	1960*
Villamosenergia	kWó	10,7	3,9	8,3	13,4	16,0
Kőszén	kg	229,5	47,0	75,0	142,0	161,8
Cement	kg	26,8	0,6	11,0	25,0	25,8
Pamutszövet	m	4,8	0,7	4,7	5,0	5,4
Dohány	kg	—	—	0,6	4,0	.
Papír	kg	0,5	0,06	0,16	0,26	.
Szappan	kg	—	0,05	0,17	0,27	.
Tengeri só	kg	3,3	7,0	7,5	8,4	.
Cukor	kg	0,7	0,1	0,2	0,7	0,9

* Számított adatok

A TERMELESI ESZKÖZÖK ÉS A FOGYASZTÁSI CIKKEK ARÁNYA AZ IPARI TERMELESBEN
(százalék)

Megnevezés	1956	1959	1960
Termelési eszközök gyártása („A” csoport)	28,2	39,3	43,0
Fogyasztási cikkek gyártása („B” csoport)	71,8	60,7	57,0

TEHERSZÁLLÍTÁS
(millió tonnakilométer)

Megnevezés	1957	1959	1960
Teherszállítás összesen	367,1	903,5	1192,5
Ebből:			
Vasúton	135,8	517,5	702,8
Gépkocsin	45,3	78,4	110,0
Víziúton	186,0	307,6	379,7

A KÜLKERESKEDELMI FORGALOM ALAKULÁSA

Megnevezés	1955	1957	1959	1960	1957	1959	1960
	Millió rubel				Index: 1955. év = 100		
Külkereskedelmi forgalom összesen	72,4	126,4	154,6	175,0	174,6	213,5	241,7
Ebből:							
Export	6,2	36,8	60,6	67,5	5,9- szeres	9,8- szeres	10,9- szeres
Import	66,2	89,6	94,0	107,5	135,3	142,0	162,4

AZ IMPORT SZERKEZETE
(százalék)

Megnevezés	1955	1957	1959	1960
Termelési eszközök	45,1	67,0	85,3	91,1
Fogyasztási cikkek	54,9	33,0	14,7	8,9

AZ EXPORT SZERKEZETE
(százalék)

Megnevezés	1955	1957	1959	1960
Az ipar és háziipar termékei	22,7	39,7	60,8	72,0
A földművelés, erdőgazdálkodás, halászat és állattenyésztés termékei	77,3	60,3	39,2	28,0

AZ OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK BEN TANULÓK SZÁMA
(ezer fő)

Megnevezés	1939	1957/58	1959/60	1960/61
Általános iskola	417,3	1008,9	1522,0	1969,4
Technikumi és szakközépiskolai	0,4	7,8	18,3	29,3
Felsőfokú tanintézetek	0,6	3,7	8,1	12,3

A FILMSZÍNHÁZAK ADATAI

Megnevezés	1955	1957	1959	1960*
Filmszínházak száma	47	47	43	41
Előadások száma (ezer)	25,2	49,0	62,4	.
Látogatók száma (millió)	17,6	38,3	47,9	55,0

* Előzetes adatok

AZ EGÉSZSÉGÜGYI INTÉZETEK SZÁMA

Megnevezés	1955	1957	1959	1960*
Egészségügyi intézetek összesen	78	153	185	251
Ebből:				
Kórház	57	58	63	65
Orvosi rendelő	17	83	118	181

* Terv szerint

FORRÁSOK

Ba năm Khôi Phục Kinh Tế Phát Triển Văn Hóa 1955—1957. Hanoi, 1959.
5 Năm Xây Dựng Kinh Tế và Văn Hóa. Hanoi, 1960.
Bjulleteny Inoztrannoj Kommerceszkoj Informacii. 1960. július 12, 1960. október 1. és 1961. április 8. száma
valamint az 1961. évi 10. szám melléklete.
FAO Production Yearbook 1960.
UN Statistical Yearbook 1960.

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya 1962. május 8-án tartotta évi közgyűlését. Az ülést *Péter György* egyetemi tanár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyitotta meg „Követelmények és feladatok” című előadásával. A vezetőség beszámolója után sor került a szakosztály új vezetőségének valamint a Társaság közgyűlésére javasolt küldöttek megválasztására. (A közgyűlés ismertetésére még visszatérünk.)

A szénipari munkatermelékenység kérdéseivel foglalkozó értekezés. A Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa Közgazdasági Állandó Bizottsága munkatermelékenységi munkacsoportja 1962. április 2—5 között Varsóban tartotta szénipari szakértőinek értekezletét. A konferencia tárgya a szénipari munkatermelékenység összehasonlítása a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához tartozó országok között. A magyar küldöttség vezetője *dr. Román Zoltán*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője, a küldöttség tagjai *Elekes András*, a Nehézipari Minisztérium főosztályvezetőhelyettese, a Központi Statisztikai Hivatal részéről pedig *dr. Orosz László* csoportvezető és *Valkovics Emil* főelőadó voltak.

A KGST tagországok távlati tervezésével foglalkozó munkacsoportja 1962. április 10—14-ig ülést tartott Moszkvában. A magyar delegációt az ülésen *Hetényi István*, az Országos Tervhivatal főosztályvezetője vezette. A Központi Statisztikai Hivatal részéről az ülésen *Kenessey Zoltán* osztályvezető vett részt.

A nők helyzetével foglalkozó kiadványt adott ki a Központi Statisztikai Hivatal „A nők helyzete a munkahelyen és otthon” címmel. A jelenlegi összeállítás témája és adatai az előzetes kötetnél („A nők helyzete régen és most”. Statisztikai Időszaki Közlemények 32. köt. Budapest, 1960.) részletesebb és bővebb adatokkal világítanak rá, milyen körülmények között élnek és dolgoznak napjainkban az asszonyok. A családi körülményeken túlme-

nően figyelembe vették az egyéni jellemző adatokat. Foglalkoztak a kereső nők munkakörülményeivel és azokkal a gátló tényezőkkel, amelyek a munkavállalást akadályozzák. Külön fejezet tárgyalja a nők kulturális helyzetének kérdéseit, utal a kulturális igények, ízlések különbözőségére a nők egy-egy csoportjánál. A házimunka elemzése során időmérleg segítségével bemutatja az asszonyok egy napi tevékenységét. Végül a gyermekekkel kapcsolatban vizsgálja a nők helyzetét két fő szempont alapján: miként oldják meg a kereső nők gyermekeik felügyeletét, és befolyásolja-e az anya munkavállalása a gyermekek tanulmányi eredményét.

A kiadvány anyaga sokrétű és olyan területet is megvilágít, amelynél eddig csak szubjektív feltevésekre támaszkodtak; ezenkívül visszatükrözi a felszabadulás óta elért fejlődést, és megvilágítja a még megoldásra váró feladatokat.

(A nők helyzete a munkahelyen és otthon. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1962. 62 old.)

„Magyarország népesedése 1960” címmel új kötettel bővült a Központi Statisztikai Hivatal Statisztikai Időszaki Közlemények című kiadványsorozata. A 47. kötet a népesség, a természetes népmozgalom, a belöldi és nemzetközi vándormozgalom gyakorlati és tudományos jellegű felhasználásra alkalmas módon csoportosított részletes adatait tartalmazza. Az adatokat tizenegy fejezetre osztva tették közzé: I. Terület, népesség, II. A népmozgalom főbb adatai, III. Házasságkötések, IV. Válások, V. Születések, VI. Halálozások, VII. Halálokok, VIII. Csecsemőhalandóság, IX. Belöldi vándorlások, X. Nemzetközi vándorlások, XI. Függelék. Ez utóbbi fejezetben az 1961. évi népmozgalmi előzetes adatok, az 1960—1980. időszakra vonatkozó népesség-továbbszámítás, az egyes társadalmi rétegek természetes szaporodásának alakulása 1948—1960-ig, a belöldi kedvezményes üdülés adatai és nemzetközi adatok szerepelnek. A részletes adatokat megjegyzések, ábrák és grafikonok egészítik

ki. A kiadvány tartalmazza ezenkívül a 1955—1960-ig megjelent népesedési évkönyvek adatanyagának tartalommutatóját is.

(Magyarország népesedése 1960. Statisztikai Időszaki Közlemények, 47. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1962. 203 old.)

„Magyarország öt éves terve 1961—1965” címmel színes leporelló jelent meg angol, német, orosz és spanyol nyelven a Központi Statisztikai Hivatal és az Országos Tervhivatal kiadásában, mely néhány jellemző adattal számol be az ipar, a mezőgazdaság, a lakosság anyagi helyzete, valamint egészségügyi- és kulturális ellátottsága terén elért eredményekről és célkitűzésekről.

Megjelent a Tervgazdasági, Statisztikai és Számviteli Bibliográfia harmadik kötete. E könyv folytatása az 1955-ben megjelent Tervgazdasági, Statisztikai és Számviteli Bibliográfia első és az 1956-ban megjelent második kötetének. Az első kötet az 1945—1953. években, a második kötet pedig az 1954. évben magyar nyelven megjelent fenti tárgykörbe tartozó szakkönyvek és cikkek bibliográfiáját tartalmazza. A most megjelent harmadik kötet az 1955—1958. évek szakirodalmát gyűjti össze. A harmadik kötet új szakcsoporttal, az ügyvitelgépesítés és automatizálás irodalmának összefoglalásával bővült, és kísérletképpen „Függelék” címen olyan címanyagot is magába foglal, amely már kívül esik a tervgazdaság fogalmán. Az egyes tanulmányok vagy cikkek címeírását — a szükségnek megfelelően — rövid tartalmi ismertetéssel látták el. A kötetet név- és tárgymutató s a figyelembe vett folyóiratok jegyzéke egészíti ki.

(Tervgazdasági, Statisztikai és Számviteli Bibliográfia III. kötet, 1955—1958. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1962. 359 old.)

A „Történeti Statisztikai Kötetek” sorozatban megjelent Sándor Pál: „A jobbágybirtok történeti-statisztikai vizsgálatához, 1786—1853” című tanulmánya. A mű a XIX. század második felének hazai agrárfejlődését tárgyaló, feldolgozás alatt álló munka előtanulmánya, és behatóan vizsgálja az 1848-as forradalom előtti jobbágyi földbirtokviszonyokat. A kiadvány célja, hogy segítséget nyújtson a jobbágybirtok történeti-statisztikai felmérésének időszerű és hosszabb időtartamot igénylő kidolgozásának munkájához.

(Sándor Pál: A jobbágybirtok történeti-statisztikai vizsgálatához, 1786—1853. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, Művelődési Minisztérium Levéltári osztálya. Budapest, 1961. 168 old.)

Az ENSZ Statisztikai Bizottságának XII. ülészsaka. New Yorkban 1962. április 24 és május 11 között ült össze az Egyesült Nemzetek Szervezete Statisztikai Bizottságának XII. ülészsaka. Az ülésen a következő kérdések kerültek megtárgyalásra:

1. A Bizottság tisztviselőinek megválasztása.

2. A napirend elfogadása.

3. Nemzetközi statisztikai szemle.

4. Iparstatisztika:

a) Öt iparilag igen fejlett ország iparstatisztikai rendszere;

b) Néhány újabb probléma és esemény az iparstatisztikában;

c) Az alapvető iparstatisztika 1963. évi világprogramja.

5. A vállalati számvitel statisztikája: kívánalmak, fogalmak és gyakorlat; a mérleg és a nyereség-veszteség számla statisztikája.

6. A termék-, a jövedelem- és a pénzügyi statisztika egyesített rendszere: problémák, fejlődés és kilátások, a termék-, a jövedelem- és a pénzügyi statisztika egyesített rendszerei.

7. Nemzetgazdasági mérlegrendszer és az ezzel kapcsolatos témák:

a) Az egyes országok számviteli gyakorlatának áttekintése és értékelése;

b) Beszámoló a nemzetgazdasági mérlegnek és rokontémáinak fejlődéséről.

8. A népesség folyamatos továbbvezetésének módszertana és értékelése.

9. Beszámoló a demográfiai statisztika fejlődéséről.

10. Beszámoló az 1960. évi világ népszámlálásról és lakásösszeírásról.

11. A szociális programok részére szükséges statisztika fejlődéséről szóló beszámoló.

12. A képviselői módszerek ad hoc szakértői munkacsoportjának jelentése.

13. A kormányzati számvitel osztályozása.

14. Külkereskedelmi statisztika:

a) A (módosított) SITC gyakorlati alkalmazása;

b) A külkereskedelmi statisztika nemzetközi feldolgozása számológéppel.

15. Hogyan használják fel az elektronikus számológépeket statisztikai feldolgozás céljára.

16. Javasolt alapprogram a statisztikai adatok feldolgozása, verifikálása, elemzése és táblázatba foglalása céljából ad hoc programozás nélkül.

17. Idegenforgalmi statisztika.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТНИК СТАТИСТИКИ

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1962. ÉVI 1. SZÁM

Sztarovszkij, V.: A szovjet statisztika feladatai az SZKP XXII. kongresszusának fényénél.
Sztoljarov, Sz.: Az árstatisztika tökéletesítésének útjai.

Polubojarinov, M.: Tudományos, műszaki és szakkönyvtárak a Szovjetunióban.

Drugaleva, Z. — Vlaszova, A. — Zsukova, L.: A termelési kooperáció statisztikai elszámolásának alaposabb elemzése.

Omaboe, E. N.: A statisztika szervezete Ghanában.

Zel'cer, P.: A fel nem szerelt berendezések adatainak elemzése és értékelése.

1962. ÉVI 2. SZÁM

A szovjet népgazdasági terv teljesítésének eredményei, 1962.

Kunin, Sz.: A nyilvánosság bevonása a könyvvitel és a számvitel megjavításában.

Beljakov, A.: A berendezések és a gépek összeírása, 1962.

Rozovszkij, L.: A tőkés országok „nemzetgazdasági mérlegrendszerének” bírálata.

Joffe, P.: Az ipari termelés területi indexelnek kísérleti kiszámítása.

Szilín, A.: A kolhoz termelőtevékenységének elemzése az évi beszámolójelentés adatai alapján.

Kundrov, V.: Túlbuzgóság. (Az USA és a Szovjetunió fejlődési ütemének összehasonlításánál elkövetett burzsoa torzítások.)

Kudrina, D.: Az állattenyésztési terv elemzésén alapuló statisztikai csoportosítás.

Nikitin, Sz. M.: Beruházási statisztika a tőkés országokban.

Brjanszkij, A.: Új vonások az állattenyésztéssel kapcsolatos havi beszámolójelentésben.

Össz-szövetségi főiskolai tudományos konferencia a könyvvitelnek és a statisztikának a legújabb számítástechnika alapján történő gépesítéséről.

1962. ÉVI 3. SZÁM

Szolov'eva, K.: A szovjet nő a kommunizmus aktív építője.

Libkind, A.: A kolhoz jövedelem és felhalmozás kiszámítása az éves beszámoló alapján.

Bojarszkij, A.: Statisztika és matematika.

Polonszkij, A.: A munka gépesítés és a műszaki fejlesztés hatása a munkatermelékenységre.

Vladukin, G.: A statisztikai munka gépesítési színvonalának bátrabb emelése.

Szorokopud, M.: A proletariátus fokozódó kiszákmányolása a második világháború után.

Titel'baum, N.: Az állami és szövetkezeti kereskedelem nagykereskedelmi forgalmának elszámolásával kapcsolatos új utasítás.

Szamoljova, A. — Sifman, A.: A termékek önköltségének statisztikai vizsgálatával foglalkozó tudományos konferencia (Moszkva, 1961. december 20—23.).

STATISTICKÝ OBZOR

EKONOMICKO-STATISTICKÝ ČASOPIS

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság
Központi Állami Ellenőrzési és
Statisztikai Hivatalának folyóirata

1961. ÉVI 10. SZÁM

Az 1961. március 1-i lakás-, ház- és népszámlálás előzetes eredményei.

A statisztikai és ellenőrzési munka megjavítása.

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom (könyvek és folyóiratcikkek ismertetése). Minden negyedév első számában (január, április, július, október).

Bibliográfia (a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába beérkezett fontosabb hazai és külföldi könyvek címe és könyvtári jelzetszáma). Minden negyedév második számában (február, május, augusztus, november).

Külföldi folyóiratszemle (külföldi statisztikai folyóiratok tartalomjegyzékei). Minden negyedév harmadik számában (március, június, szeptember, december).

ÖSSZEÁLLÍTTJA: A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL KÖNYVTÁRA

Jilek, J.: Az ágazati kapcsolatok mérlegéhez szükséges adatok megfigyelése.

Záhorzik, J.: A munkaidőalap felhasználásának befolyása az építőipari termelési terv minőségi mutatóira 1961. első félévében.

Mares, O.: Műtrágyafogyasztás a mezőgazdaságban.

Valter, J. — Schlosser, S.: Miért alkalmazzák a reprezentatív megfigyelést az iparvállalatok komplex költségeinek vizsgálatánál.

A szovjet gazdaság növekedése nemzetközi összehasonlításban.

1961. ÉVI 11. SZÁM

Indra, A.: Hatékony ellenőrzés a szocialista társadalom fejlődésének fontos eszköze.

Formánek, V.: Az osztrava—karvinai szénbányák tevékenységének elemzése.

Kozák, J.: A mintavétel technikája a burgonya betakarítási veszteségének mérésénél és becslésénél.

Hašek, M.: A csehszlovák rádió és televízió fejlődésének fő mutatói.

1961. ÉVI 12. SZÁM

Kontra, M.: A népgazdasági ágazatok új osztályozási tervezete.

Divila, E.: Az egységes mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdaságának elemzése a járásban.

Srb, Vl.: A lakosság társadalmi és osztálystruktúrájának statisztikai problémái.

A fogyasztói kereslet statisztikai elemzése.

Dršina, F.: A talajjavítással kapcsolatos építkezések jelenlegi helyzete és a talajjavítás statisztikai vizsgálatának néhány problémája Csehszlovákiában.

Kozák, J.: Megjegyzések a csehszlovák mezőgazdasági statisztika alapelveivel kapcsolatban.

**Statistika
kontrola**

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság
Központi Állami Ellenőrzési
és Statisztikai Hivatalának folyóirata

1962. ÉVI 1. SZÁM

Majling, P.: Ellenőrzés és statisztika a gazdasági vezetés színvonala emelésének fontos feladata.

Laur, K.: A statisztika centralizációjának biztosítása.

Knizka, J.: Ellenőrzési rendszer a Kelet-Szlovákiai vassfeldolgozó üzemben.

Rozánek, J.: A Nemzeti Bizottságok irányító és ellenőrző tevékenysége.

Vaculik, F.: A mezőgazdasági statisztika kérdései.

Skolka, J.: Az ágazati kapcsolatok mérlegével kapcsolatos munkák jelenlegi helyzete és fejlődése a világon.

Volejnik, A.: Az 1961. év komplex elemzésének előkészületei.

Jilek, J.: A saját ráfordítások és az árdinamika mutatójának kiszámítása az építőiparban.

Smrcina, O.: A statisztikai táblák szerepe az elemzésben.

Vejbera, V.: Csehszlovákia 1961. évi statisztikai évkönyve.

Pavlik, Z. — Tlustý, Z.: A szocializmus és a kapitalizmus versenye.

1962. ÉVI 2 SZÁM

Felhívás minden gazdasági és termelőegységhez és vállalathoz.

Minarik, M. — Holcat, K.: Új újítások az időszaki revíziók végréhajtására az ellenőrzés hatékonysága emelésének érdekében.

Styblo, V. — Divila, E.: A termelőszövetkezeti tagok élő munka szerinti bérezésének beszámítása az egységes mezőgazdasági termelőszövetkezetek önköltségébe.

Gustab, E.: A kalkulációs rendszer mint a gazdasági ellenőrzés eszköze az általános gép-
iparban.

Tlustý, Z.: A munkatermelékenység színvonalának a természetbeni mutatók alapján történő nemzetközi összehasonlításának módszertani kérdései.

Bezvoda, F.: A mezőgazdasági termelés hatékonyságát és a munkatermelékenységet emelő tényezők.

Smrcina, O.: Új statisztikai munkamódszerek tapasztalatai a Német Demokratikus Köztársaságban.

Mrazek, Vl.: Az aktívakkal való együttműködés tapasztalatai az árak betartásának ellenőrzésében.

Zahorik, J.: A munkaerő néhány kérdése a nemzeti bizottságok által irányított építőiparban.

Lukin, L. I. — Osztromov, V. Sz.: A statisztika szervezete néhány tőkés országban.

Nachtigal, V.: A lakosság személyi vagyonának növekedése Csehszlovákiában.

Kaigl, J.: Az adatszolgáltatási fegyelem ellenőrzésének néhány jellemzője a jihoceski körzetben.

**Wiadomości
STATYSTYCZNE**

A Lengyel Statisztikai Főhivatal folyóirata

1961. ÉVI 5. SZÁM

Krysiak, Stanislaw: A nemzeti jövedelem elosztása mérlegének néhány problémája.

Paradysz, Stanislaw: A munkaidő felhasználása mutatójának kiszámítása statisztikai adatok alapján.

Kordos, Jan: Családi költségvetések reprezentatív felvétele a nemzetközi gyakorlatban.

Holzer, Jerzy — Smoliński, Zbigniew: A halálózások alakulása Lengyelországban a halandósági táblák szerint.

Smoliński, Zbigniew: Többes születések és szülések Lengyelországban.

Krzyzewski, Remigiusz: Az állati termékfogyasztás statisztikája változásának iránya Lengyelországban.

Szybisz, B.: Nemzetközi statisztikai konferencia Budapesten.

1961. ÉVI 6. SZÁM

Az októberi forradalom 44. évfordulója.

Jacek, Krystyna: A mezőgazdasági népesség reáljövedelme Lengyelországban.

Ohryzko, Apoloniusz: Az árindex és az áruforgalom terjedelmének kiszámítása a külkereskedelemben.

Zegzdryń, Ryszard: A szakoktatási számvetel statisztikai elemzésének kérdései.

Perspektívikus népességi prognózis és a távlati tervezés.

Józefowicz, Adam: Változások Lengyelország természetes népmozgalmának szerkezetében.

Peuker, Z. — Myszkowski, Z.: Az üzemi balesetek statisztikájának módszerei és célja.

Junak, Andrzej: Lengyelország 1961. évi statisztikai évkönyve.

Nentwig, Tadeusz: A koordinációs és az összevont adatok kidolgozásának szerepe a gazdasági statisztikai hivatalokban.

Az Európai Statisztikusok Konferenciájának IX. plenáris ülése.

Szybisz, B.: Az input-output módszerrel foglalkozó nemzetközi konferencia (Genf. 1961. szeptember 11–16.).

ПЛАНОВО СТОПАНСТВО И СТАТИСТИКА

A Bolgár Állami Tervbizottság
és a Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1961. ÉVI 8. SZÁM

A márciusi értekezlet és a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottsága augusztusi plenumának határozatai által megszabott feladatok sikeres megoldása.

Sarenkov, Sztefan: Az októberi forradalom és a kommunizmus anyagi-műszaki bázisának megteremtése.

Mihailov, Aszen: A cement önköltségsökkentésének, a munkatermelékenység és a termelés emelésének tartalékai.

Kjuljakov, Plamen: A lakásépítkezések önköltségsökkentésének tartalékai.

Lukanov, Kamen: A cukorrépa finomítás leggazdaságosabb időtartama.

Petrov, J. Petör: Az összhústermelés kiszámítása élő súlyban.

Velez, Velju: A dimitrovgradi mezőgazdasági körzet jellemzése és fejlődésének perspektívái.

Dimitrov, Rajcso: A népesség reprodukciója Bulgáriában az elmúlt 50 év során a demográfiai tényezők hatására.

PRZEGLĄD STATYSTYCZNY

A Lengyel Közgazdasági Társaság
Statisztikai Szakosztályának folyóirata

1961. ÉVI 4. SZÁM

Waszak, Stanislaw: Lengyelország halandósági táblája, 1958–1959.

Litterer-Marwege, Wanda: A lakásvizonyok vizsgálatának terjedelme és módszerei.

Szulc, Bohdan: A lengyel parasztháztartások fogyasztásának vizsgálata.

Zienkowski, Leszek: A parasztság reáljövedelmének növekedésére ható tényezők.

Kolupa, Michal: A keresleti görbe paraméterei eltolódásának kiküszöbölésével kapcsolatos kérdések alapvető elvi problémái.

Kozniéwska, Ira: A lineáris differenciális egyenletek szimpatikus megoldása.

Szwarc, Włodzimierz: A lineáris programozás feladatainak redukciója.

Radzikowski, W.: A komplex konstrukciójú és technológiai szerkezetű termékek termelésének lineáris programozása (a gépipar példáján).

Tomaszewski, W.: Az ún. szállítási feladat kartografikus megoldása.

Hellwig, Z.: A lineáris regresszió és alkalmazása a gazdaságban.

Tomaszewski, W.: A matematikai módszereknek és a korszerű számítástechnikának alkalmazása a tervezésben és a gépipari vállalatok munkaszervezési kérdéseivel foglalkozó konferencia a Szovjetunióban.

1962. ÉVI 1. SZÁM

Vielrose, Egon: Néhány megjegyzés az 1938. évi lengyel természetes népmozgalommal kapcsolatban.

Brown, J. A. C.: Néhány új eredmény a fogyasztói magatartás elméletében.

Stone, Richard: Aggregálás az input-output modellekben.

Nultsch, Gerhard: Néhány alapvető gazdaságstatisztikai nagyság változásának mérése a tervezés szükségleteire.

Kasprzak, Tadeusz: A Neumann modell felhasználása a gazdasági növekedés elemzésében.

Pawlowski, Zbigniew: Nominális és reálnagyságok a fogyasztói kereslet vizsgálatában.

Kwiecień, Władysław: Néhány demográfiai jelenség Nowa Hutá-ban, 1950–1960.

Habr, Jaroslav: A frekvencia-módszer felhasználása a közlekedési kérdés megoldására a lineáris programozásban.

Szewczyk, Rudolf: Az idő hatása a munka-termelékenységre a szénbányászatban.

Pawlowski, Zbigniew: Az ökonometriai kutatás cambridgei központja.

DEMOGRAFIE

Revue pro výzkum populačního vývoje

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság
Központi Állami Ellenőrzési és Statisztikai
Hivatalának folyóirata

1961. ÉVI 4. SZÁM

Ullmann, Ota: Az 1961. évi ház-, lakás- és népszámlálás adatai.

Dousa, Jaroslav: A lakáshelyzet javulása Csehszlovákiában.

Vysušilová, Dagmar: Az észak-csehországi üvegipari munkások életviszonyai.

Srb, V. — Kučera, M. — Vysušilová, D.: A házasság, a fogamzásgátlás és a vetélések vizsgálata.

Musil, Jiří — Prokopec, Jiří: A csehszlovák lakáshelyzet.

Josifko, M. — Malý, V.: A demográfiában alkalmazható statisztikai tesztek.

Pavlik, Z. — Jaroslav, S.: A fiatalság antropometriai vizsgálatának jelentősége és módszerei 1961-ben.

Kral, Josef: Az öregség és az öregedés szociológiája.

1962. ÉVI 1. SZÁM

Andrie, Alois: A rayonok gazdasági szempontból történő csoportosítása.

Malý, Vladimír — Genkiová, Věra: A természetes népmozgalom statisztikai vizsgálata.

Vávra, Zdeněk: A városi és falusi népesség születési dinamikájában mutatkozó tendenciák Csehszlovákiában (1949–1959).

Stloukal, Milan: Az ókori szlávok paleodemográfiájának összeállítása.

Bláha, František — Ruzicka, Ladislav: A népesség egészségvédelmének demográfiai alapja.

Kučera, Jiří: A születési rendellenességek aránya a gyermekhalandóságban Csehszlovákiában, 1959.

Heral, Václav — Ruzicka, Ladislav: Halandóság a gyógyintézetekben.
Prokopec, Jiří: A tanulók iskolai eredményei és az asszonyok foglalkoztatottsága.

REVISTA DE STATISTICĂ

A Román Népköztársaság Minisztertanácsa
mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1961. ÉVI 12. SZÁM

Biji, M.: A Román Népköztársaság statisztikája területén folyó tudományos kutatómunka javítása.

A Román Központi Statisztikai Hivatal tudományos értekezletének programja és tematikája. (1961. november 27—29.)

Totev, A. D.: A diszperziós elemzés alkalmazása gazdasági kutatásokban.

Stoichita, I. V.: A kombinációs csoportalkotáson alapuló indexek rendszere (a demográfiai statisztikában való alkalmazással).

Tamba, A. — Olteanu, P.: A kolozsvári körzetben a paraszti háztartások vizsgálatával kapcsolatban végzett munka.

Stanculescu, S.: A kommunális gazdaság fogalmának meghatározása.

Ionescu, N.: Az ipari termelés fizikai volumenindexének tartalma a polgári statisztikában.

Levente, M. — Barat, E. — Bulgaru, M.: A mezőgazdaság statisztikai elemzése.

Statistische Praxis

A Német Demokratikus Köztársaság
Állami Központi Statisztikai Hivatalának
folyóirata

1962. ÉVI 1. SZÁM

Nitsche, Rudolf: 1962-ben minden körzet kövesse Sondershausen példáját.

Krause, Lothar: Az önkiszolgáló eladás szocialista kiskereskedelembé való bevezetésének néhány eredménye.

Krawczack, Klaus: A népesség életszínvonala nemzetközi összehasonlításának problémái.

Waschkau, Hans: A „korreláció” fogalma szükséges-e a gazdaságstatisztikában?

Bendrath, Sonja — Bendrath, Werner: Hogyan dolgoznak a munkaerő-statisztikai adatokkal.

Ebert, Manfred — Triller, Johannes: A csecsemőhalandósági mutató kifejező ereje.

Lorenz, Heinz — Jürgen: Az egyedi gyártási üzemek bázisképzésének problémái.

1962. ÉVI 2. SZÁM

Gehlhoff, Ilse: A nő a Német Demokratikus Köztársaságban.

Müller, Klaus: Arindex-számítás az NDK kézműiparában.

Lungwitz, Kurt: A városi és vidéki születések különböző alakulása és elemzésének problémái (I).

Struck, Richard: Megjegyzések a csoport átszámításról.

Kluge, Herbert: Összefüggés a költségnövekedési koeficiens és az átlagos gyártási fok között.

Gehlhoff, Ilse: Hogyan kell felhasználni a munkaerő-statisztika adatait?

STATISTIČKA REVIIJA

A Jugoszláv Statisztikai Társaság folyóirata

1960. ÉVI 3—4. SZÁM

Grdic, Gojko: A tényleges társadalmi termék meghatározásának módszertani kérdései.

Sentic, Milica: A statisztika mint a szociológiai vizsgálatok módszere.

Milic, Vojin: A társadalmi mobilitás Jugoszláviában.

Hadzivukovic, S.: Új eredmények a kísérletek tervezése területén.

Miljkovic, D.: A nemzeti jövedelem statisztikájának fejlődése Nagy-Britanniában.

Obradovic, S.: Egyetemi továbbképzés a belgrádi egyetem közgazdasági karán.

Novkovic, C.: Az európai statisztikusok konferenciájának nyolcadik ülése.

Zivadinovic, J.: Építőipari tevékenység az 1952—1958. években a nemzetközi statisztikai közlemények alapján.

1961. ÉVI 1. SZÁM

Macura, Milos: A *Statisticka Revija* tíz éve.

Bajsanski, Bogdan: Az olyan növekedés mértéke, amely nincs a rétegek relatív nagysága különbségének domináló befolyása alatt.

Savic, Borislav: A falusi népesség élelmszerrel való ellátottsága vizsgálatának módszertani kérdései Jugoszláviában.

Zec, Milorad: A karakterisztikus függvény néhány sajátosságának dedukciója az impulzív függvény felhasználásával.

Tasic, D.: Az 1961. március 31-i népszámlálás első eredményei.

Novkovic, C.: Elektronikus számológépek alkalmazása a statisztikában.

Fiser — Herman, M.: A kalcium jelenlétének meghatározása szérumokban.

1961. ÉVI 2—3. SZÁM

Grdic, Gojko: A Szövetségi Statisztikai Hivatal megalakulásának tizedik évfordulója.

Novak, Ante: A közszolgáltatások helye az ágazati kapcsolati mérlegben.

Madany, Mustafa: A díszkriminációs elemzés alkalmazása a helységeknek a munkaerő-összeírás alapján történő osztályozásánál Egyiptomban (EAK).

Pop-Antoska, Hristina: Az 1961. évi népszámlálás végső formája.

Ban, Milenko — Macura, Milos: Az 1953. és az 1961. évi népszámlálásnál alkalmazott módszerek összehasonlítása.

Sentic, Milica: Az 1961. évi népszámlálás első eredményeivel kapcsolatos kérdések.

Novkovic, Cedomil: A protein-fogyasztás és a születési arányszám közötti okozati kapcsolat és korreláció.

Markovic, P.: Az egyéni mezőgazdasági üzemek csoportosítása az elemző munkák elősegítésére.

Grdic, G.: A Nemzetközi Statisztikai Intézet párizsi ülése (1961. augusztus 28—szeptember 8.).

Breznik, D.: A Nemzetközi Demográfiai Unió kongresszusa. New York. 1961. szeptember 11—16.

Kitaljevic, B.: A francia nemzetgazdasági mérlegrendszer sajátosságai.

STATISTISK TIDSKRIFT

A Svéd Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1962. ÉVI 1. SZÁM

Widén, Lars: A halandóság alakulása a különböző halálok-csoportokon belül Svédországban 1951—1960.

Aberg, Carl Johan: A szezonális kiigazítások módszerei.

Andreasson, Gunnar: Megjegyzés a lépcsőzetes regressziós eljárás elméletéhez és számítási módszereihez.

Journal of the AMERICAN STATISTICAL ASSOCIATION

Az Amerikai Statisztikai Társaság
folyóirata

1961. DECEMBER

Dudley Duncan, Otis: Az iskolai végzettségben fennálló különbségek foglalkozási komponensei a jövedelemben.

Theil, H.—Nagar, A. L.: Zavaró tényezők függetlenségére vonatkozó próba regresszióanalízis.

Anscombe, F. J.: Arutételek vizsgálatának helyesbítése.

Taeuber, Karl E.—Haenszel, William—Sirken, Monroe G.: Az Egyesült Államok népességének lakóhely története és a lakóhely változások vizsgálata.

Johnson, N. L.: Kumulatív összegű kontrollkártyák egyszerű elméleti közelítése.

Goodman, Leo A.: Statisztikai módszerek a Mover—Stayer modellre.

Stekler, H. O.: Az ipari termelés előrebecslése.

Mandel, John: Nem additív eset két ismerv szerinti csoportosított adatok szóráselmzésénél.

Berger, Agnes: Két kettős ismerv kapcsolata intenzitásának összehasonlítása két különböző sokaságnál.

El-Badry, M. A.: A számlálóbiztosok zéró bejegyzéséből eredő tévedés: hibák a gyermektelen esetek feljegyzésében népszámlálási öszszeírásnál.

Preston, Lee E.—Bell, Earl J.: Iparstruktúra statisztikai elemzése: alkalmazás az élelmiszeriparra.

Folks, John Leray—West, Del Lon: Megjegyzés a randomizált blokk-kísérletnél alkalmazott hiányhelyes eljárással kapcsolatban.

Gupta, Shanti S.—Groll, Phyllis A.: Gamma-eloszlás élettartampróbák alapuló átvételi mintavételnél.

Freund, John E.: Az exponenciális eloszlás kétváltozós kiterjesztése.

Hogg, Robert V.: Statisztikai hipotézisek felbontása.

Shah, S. M.: Csonkolt binomiális és negatív binomiális eloszlások paramétereire momentum módszerrel kapott becslések aszimptotikus szórásnégyzete.

Lees, Ruth W.—Lord, Frederic M.: Nomogramm parciális korrelációs együtthatók számítására.

Goldberger, Arthur S.: Lépcsőzetes legkisebb négyzetek módszere: maradékelemzés és specifikációs hiba.

ALLGEMEINES STATISTISCHES ARCHIV

A Német Statisztikai Társaság folyóirata
(Német Szövetségi Köztársaság)

1961. ÉVI 2. SZÁM

Hüfner, Willi: A Deutsche Statistische Gesellschaft 50 éve (1911—1961).

Fürt, Gerhard: A statisztikai társaságok tevékenységi lehetőségei.

Nourney, Martin: Szerkezeti hatások a termelékenység változásánál.

Wild, Hans Jochen: A koncentráció mérésének módszere. Válasz *Hanisch, Günter:* „Néhány megjegyzés a tökekonzentráció méréséhez” c. cikkére.

Blind, Adolf: A tudományos tanács javaslata a felsőoktatás statisztikai tanszékeinek bővítésére.

Günter, Hans: Fogyasztói árparitás- és reáljövedelem-vizsgálat az Európai Szén- és Acélközösségnél.

Fürt Gerhard: A hivatalos statisztika munkájából.

Koller, Siegfried: A népesség- és egészségügyi statisztika felhasználása a genetika és a sugárártalmak kérdéseinek vizsgálatára. Jelentés az ENSZ Egészségügyi Világszervezete szemináriumáról, Genf, 1960. szeptember 5—9.

Bauer, Rainald: Az Operational Research Munkabizottság évi ülése, Münster 1960. október 6—8.

Eicher, Friedrich: Jelentés a Nemzetközi Statisztikai Intézet városstatisztikai szekciójának lakás- és építési statisztikai bizottságának üléséről.

Fürt, Gerhard: A Schweizerische Gesellschaft für Statistik und Volkswirtschaft évi közgyűlése.

A bel- és külföldi módszertani statisztikai irodalom bibliográfiája.

1961. ÉVI 3. SZÁM

Grohmann, Heinz: Az indexfelbontás jelentősége a termelékenység elemzésénél.

Gellrich, Ingeborg: A statisztika jelentősége az ipari és kereskedelmi kamarák munkájában.

Rauterberg, Martin: Az általános mezőgazdasági statisztika keretében végzett 1960. évi mezőgazdasági számbavétel.

Werner, Kurt: Az ipari nettó termelés indexének kérdéséhez.

Weissker, Jürgen: A koncentrációmérés. Statisztikai előadások és gyakorlatok a Német Szövetségi Köztársaság egyetemén és főiskolán az 1961/62-es téli félévben.

Fürt, Gerhard: A hivatalos statisztika munkájából.

Kaiser, Friedrich: A tartományi statisztikai hivatalok kiadványainak egységesítésére irányuló törekvések az elmúlt tíz évben.

Fürt, Gerhard: Az International Association for Research in Income and Wealth ülése (Tutzing, 1961. augusztus 3—10.).

1961. ÉVI 4. SZÁM

Gleitze, Bruno: A nemzetgazdasági és üzemgazdasági szempontok összefonódása a gazdaságstatisztikában.

Raabe, Karl-Heinz: Kiegészítő referátum „A nemzetgazdasági és üzemgazdasági szempontok összefonódása a gazdaságstatisztikában” című előadáshoz.

Bartels, Hildegard: A statisztikus feladatai a statisztikák előkészítésénél és értékelésénél.

Hüfner, Willi: A statisztikus feladatai a statisztikai felvételeknél és előkészítésükénél.

Rjebel, Paul: Az üzemi statisztikus feladatai.

Kellerer, Hans: Statisztikai alapképzés az egyetemeken.

Blind, Adolf: Alapképzés a társadalomtudományi statisztikában.

Fürst, Gerhard: A statisztikusok továbbképzése és alkalmaztatási viszonyai a közszolgálatban.

Schüffer, Karl-August: Rétegezett mintavételek tervezése előre megadott hibaszint mellett.

Hüfner, Willi: A Német Statisztikai Társaság 32. évi közgyűlése (1961. október 18–20. Saarbrückenben.)

Jacobs, Alfred: A Nemzetközi Statisztikai Intézet 33. ülészaka (Párizs, 1961.).

Koller, Siegfried — Schubnell, Hermann: Nemzetközi Népesedési Konferencia (New-York, 1961. szeptember 11–16.).

POPULATION

A Francia Demográfiai Intézet folyóirata

1961. ÉVI 3. SZÁM

Pressat, Roland: Az aktív népesség várható alakulása megyénként, 1960–1970.

Leridon, Françoise: Tízéves tapasztalat a foglalkoztatottság előrejelzésében.

Sutter, Jean: Az izolátum kérdésének demográfiai vonatkozásai.

Novacco, Nino: Az olasz népesség iskolai végzettség és szakmai képzettség szerinti várható alakulása 1975-re.

Seklani, Mahmoud: Tunézia népessége jelenlegi helyzete és valószínű fejlődése 1986-ig.

Pressat, Roland: A demográfiai elemzés módszerei, eredményei és alkalmazása.

Sauvy, Alfred: Az el nem kötelezett országok. Fejletlenség és fejlődés.

Új statisztikai tábla: születések az előző gyermek születési éve és a gyermekek száma szerint.

Az emberi élet értéke a gazdasági döntésekben.

Német veszteségek a második világháború folyamán.

A Fehér Ház konferenciája az öregedés kérdésével kapcsolatban (1961. jan.).

Moinrot, Claude: Az 1961. április 23-i angol népszámlálás első eredményei.

Demográfiai tudományos kutatóintézet Japánban.

1961. ÉVI 4. SZÁM

Sauvy, Alfred — Leridon, Françoise: A társadalmi frusztrációtól érintett népesség jövődelmének kiszámítása.

Henry, Louis: A természetes termékenység megfigyelése, elmélete, eredményei.

Gille, Halvor: Demográfiai akceleráció a Távol-Keleten.

Pressat, Roland: Kína népessége.

Vedrenne-Villeneuve, Edmonde: A XIX. század első fele halandóságának társadalmi egyenlőtlenségei.

Sauvy, Alfred: A termékenységkutatások általános alakulása.

Hecht, Jacqueline: Kopernikusztól Stanislas Leszczyńskiig. A lengyel közgazdasági és demográfiai gondolkodás.

Nemzetközi népességtudományi kongresszus (New York, 1961. szeptember 11–16.).

Reims és környékének népessége és a régi népszámlálások statisztikai helyesbítése.

Meerdink, J. — Ramachadran, K. V.: A társadalmi helyzet szerinti gyermekhalandóság Nagy-Bombayben.

Mayer, Jean: A jogi diplomások elhelyezkedési lehetőségei Belgiumban.

RIVISTA ITALIANA

DI

ECONOMIA DEMOGRAFIA

E STATISTICA

Az Olasz Közgazdasági, Demográfiai és Statisztikai Társaság folyóirata

1961. ÉVI 1—2. SZÁM

Federici, Nora: Népeségi dinamika és társadalmi jelenségek.

Chiassino, Giuseppe: Mortalitás Olaszországban, 1881–1951.

Scardovi, Italo: A járványos megbetegedésekből eredő halandóság.

Sottile, Francesco: A munka és a munkaerő költségei néhány európai országban.

Maroi, Lanfranco: Az első orvosi statisztikai kongresszus.

Bruno, Vincenzo: Egy új demográfiai mutató „a vitalitás mutatója”.

JOURNAL OF THE ROYAL STATISTICAL SOCIETY

Az Angol Királyi Statisztikai Társaság folyóirata (A sorozat)

1961. ÉVI 4. SZÁM

Sukhatme, P. V.: Éhezés a világon és jövőbeni szükségletek az élelmiszer kínálatban.

Nixon, J. W.: A népesség osztályozása gazdasági tevékenység szerint.

Családösszetétel és kiadási struktúra.

Prais, S. J.: Megjegyzés Forsyth tanulmányához.

Forsyth, F. G.: Válasz.

Charles Babbage megjegyzése a Statisztikai Társaság eredetére vonatkozólag.

JOURNAL DE LA SOCIÉTÉ DE STATISTIQUE DE PARIS

A Párizsi Statisztikai Társaság folyóirata

1961. ÉVI 7—8—9. SZÁM

Depoid, Pierre: A párizsi statisztikai társaság centennáriuma.

Depoid, Pierre: A Nemzetközi Statisztikai Intézet 33. kongresszusa (Párizs, 1961. augusztus 29—szeptember 7.).

Roy, René: A statisztika szerepe a fogalmak kidolgozásában.

Rueff, Jacques: A statisztika, a megismerés eszköze.

Sauvy, Alfred: A több ismervű sokaság időbeli változásai.

Rosenfeld, Felix: Pénzügyi csatornák.

1961. ÉVI 10—11—12. SZÁM

Vangrevelinghe, Gabriel: Az 1958-as és az 1961-es referendum eredményeinek statisztikai összehasonlítása.

Brichler, Marcel: A biztosítótársasági ügynökségek eredményeinek vizsgálata.

Cauboue, Pierre: Bankstatisztika és pénzügyi kérdések Franciaországban.

Thionet, P.: A két oszlopfejes táblázat hiányainak kitöltései.

STATISTISCHE NACHRICHTEN

Az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal
folyóirata

1961. ÉVI 10. SZÁM

Gazdasági helyzet.

Az 1961. évi népszámlálás előzetes eredményei Salzburgban.

Házasságkötések 1960-ban.

Kozmikus hatások és életritmus európai szemszögből.

1961. ÉVI 11. SZÁM

Gazdasági helyzet.

Ipari adóstatisztika, 1957.

Földhasználat, 1961.

Az 1961. évi népszámlálás ideiglenes eredményei Karintiában.

Az 1961. évi népszámlálás reprezentatív előzetes értékelésének eredményei Stájerországban.

Bűnözés 1960-ban.

Nemzetközi Népesedési Konferencia (1961. New York.).

1961. ÉVI 12. SZÁM

Gazdasági helyzet.

Szövetségi zárszámadás, 1960.

Az 1961. évi népszámlálás reprezentatív előzetes eredményei Bécsben és Felső-Ausztriában.

Az 1961. évi ház- és lakásszámlálás ideiglenes eredményei Tirolban.

Mező- és erdőgazdasági üzemi összeírás, 1960. Burgenlandi eredmények.

STATISTICA

edita sotto gli auspici della Università di Bologna Padova e Palermo

A bolognai, páduai és palermói egyetem
folyóirata

1961. ÉVI 4. SZÁM

Bortolotti, Giovanni: Racionális függvények interpolációja: az abszcissa tengelyen végzett transzformáció.

Tranquilli, Giovanni: Kongraduációs tábla és a Bernoulli-féle független változók mintái közti hasonlóság hiánya.

Linda, L. Rondini: Néhány megállapítás a kísérletezési technika alkalmazásának lehetőségeiről a társadalomtudományokban.

Landenna, Giampiero: Bayes-féle szekvenciális analízis.

Rizzi, Alfredo: Azonos korrelációs koefficiensű Fréchet-osztályú kettős kauzális változók-ról.

WIRTSCHAFT UND STATISTIK

A Német Szövetségi Köztársaság
Statisztikai Hivatalának folyóirata

1961. ÉVI 12. SZÁM

Brandner, Hela: A mezőgazdasági árindex új bázisra való helyezése. Mezőgazdasági termékek termelői árának indexe az 1957/59. évi bázison.

Decken: Munkabérstatisztikai indexek az 1958. évi bázison számítva.

Tuberkulózis megbetegedések és halálokok 1960-ban.

A függő viszonyban levő dolgozók munkaideje, váltott műszakai és szabadságlénye. (Az 1960. októberi mikrocenzus további eredményei.)

Hüvelyes termékek aratási eredménye, 1961. Árubeszerzés, raktári állomány és nyerszoham a kiskereskedelemben, 1960.

Módszertani változtatások a külkereskedelmi statisztikában 1962-től.

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer

Felelős szerkesztő: Kenessey Zoltán

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5—7. Telefon: 155—208

Kiadóhivatal: Budapest II., Keleti Károly utca 18/b. Telefon: 358—530 (305. mellék)

Kiadja: a Statisztikai Kiadó Vállalat

Felelős kiadó: Garádi László

Előfizethető: a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest V., József nádor tér 1.)
és bármely postahivatalnál

Előfizetési díj: félévre 54,— Ft, egy évre 108,— Ft

Csekkszám: egyéni 01.272, közületi 01.066 (vagy átutalás az MNB 8. sz. folyószámlájára)

A folyóirat régebbi példányai kaphatók:

a Posta Központi Hírlapiroda Újságboltjában (Budapest V., József Attila utca 3.)

Terjeszti: a Magyar Posta

62.1123. Állami Nyomda, Budapest